

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΒΗΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΟΣ

ΥΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΝ ΤΗΣ Α. Μ. ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣΗΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
(ΣΩΜΑΤΕΙΟΝ ΑΝΕΓΝΩΡΙΣΜΕΝΟΝ)

15

15

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΟΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ EDWARD CLODD

ΥΠΟ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Θ. ΚΑΝΔΗΛΑΪΤΗΣ

ΚΑΝΙΣ

Βιβλ. καθ' ἡμ.
Γ. Δ. Κανδιδάκης
Καίσαρ
Διδ. δι' ἡμετέρας
ἐξ ἀνθρώπων
καθ' ἡμ.
Συντάξις 27.7.49
Γ. Κανδιδάκης

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΑΕΡΗ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΟΛΙΓΑΙ ΛΕΞΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΣΚΕΥΑΣΑΝΤΟΣ

Τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι γνωστότατον εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου δεκάδες ἐκδόσεων αὐτοῦ εἶδον ἄλλεπαλλήλως τὸ φῶς. Ἡ φήμη του ταχέως ὑπερέβη τὰ σύνορα τῆς γενεθλίου του χώρας, καὶ τὸ σοφὸν καὶ ἀπλοῦν ἐγχειρίδιον τὸ καθιστῶν θελκτικὴν τὴν ἐπιστήμην καὶ φέρον αὐτὴν, ὅπως ὑδραγωγοὶ σωλῆνες τὸ ὕδωρ ἀπὸ τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς πρὸς τὰ χαμηλά, μετεφράσθη εἰς τὴν γερμανικὴν, τὴν γαλλικὴν, τὴν σουηδικὴν καὶ τὴν ἰταλικὴν, ἐτυπώθη δὲ καὶ μὲ χαρακτηριστὰς ἀναγλύφους διὰ τοὺς τυφλοὺς.

Ἡ ἐλληνικὴ ἔκδοσις δὲν εἶναι ἀπλῇ μετάφρασις τοῦ πρωτοτύπου. Κεφάλαιά τινα διεσκευάσθησαν ἐν μέρει ἢ ἐν ὅλῳ δι' Ἕλληνας ἀναγνώστας, συχνότατα δὲ παρενεβλήθησαν περιπτώσεις ἢ παραδείγματα ληφθέντα ἐκ τῆς ἐλληνικῆς χώρας ἢ ἐκ τοῦ ἀρχαίου καὶ νεωτέρου ἐλληνικοῦ βίου. Ἄλλα κεφάλαια ὑπὲρ τὸ δέον συνοπτικά, ἴσως δὲ καὶ ξηρὰ δι' Ἕλληνας ἀναγνώστας, συνεπληρώθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν δι' ὀλίγων, ἐννοεῖται, καὶ ἀκροθιγῶς, συμφώνως πρὸς τὸν ἀπλοῦν, στοιχειώδη καὶ ἐκλαϊκευτικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἔργου. Τὸ βιβλίον ἦτο ἄνευ εἰκόνων· ἡ ἐλληνικὴ ἔκδοσις ἐστολίσθη μὲ ἱκανὰς χαρακτηριστικὰς εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι ἐξελέχθησαν ἀπὸ εἰδικὰ συγγράμματα.

Εἶθε καὶ ὑπὸ τὸ ἐλληνικὸν ἔνδυμα τὸ βιβλίον τοῦτο νὰ εὕρῃ τόσους φίλους, ὅσους εὗρεν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ εἰς τὰς λοιπὰς μεγάλας χώρας εἰς τὰς ὁποίας προθύμως ἐφιλοξενήθη! ..

Α. Π. Κ.

ΑΠΟ ΤΩΝ ΠΡΟΛΟΓΩΝ ΤΟΥ ΑΓΓΛΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

Διὰ τοῦ βιβλίου τούτου ἐπροσπάθησα νὰ διηγηθῶ, ὅσον τὸ θανατὸν ἀπλούστερον, τὴν ἱστορίαν τῆς προόδου τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τῶν ἀγνώστων χρόνων τῆς πρώτης ἐμφανίσεώς του ἐπὶ τῆς γῆς μέχρι τῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τὴν ὁποίαν συνήθως ἀρχίζουν τὴν ἱστορίαν οἱ ἱστοριογράφοι.

Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ὅτι ἡ μελέτη τῆς πρώτης καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ τῆς μελέτης τῆς μετὰ ταῦτα ἱστορίας του· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι αἱ γνώσεις μας περὶ τῆς πρωτογενοῦς ταύτης καταστάσεως χρονολογοῦνται ἀπὸ ὀλίγων μόνον δεκαετηρίδων.

Μετὰ τὰς ὑπομονητικὰς καὶ λεπτομερεῖς ἐρεῦνας τῶν σοφῶν, οἱ ὅποιοι διεσκόρπισαν τὰ σκότῃ τοῦ μακρυνοῦ παρελθόντος, κατέστη δυνατόν νὰ χαράξωμεν τὸν δρόμον, ἀπὸ τὸν ὅποιον ταχύτερον ἢ βραδύτερον, μὲ ἄνισον βῆμα προόδου, διάφοροι φυλαὶ ἐπροχώρησαν ἀπὸ τὴν ἀγρίαν κατάστασιν εἰς τὸν πολιτισμόν.

Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ βιβλίου τούτου περιγράφει τὴν βαθμιαίαν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρὸς τὰ ὑλικά ἀντικείμενα, τὰ ὅποια σχετίζονται μὲ τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου· τὸ δεύτερον προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ πῶς ἀπὸ τὴν χονδροειδῇ πίστιν ἀνυψώθη βαθμηδὸν εἰς ὑψηλοτέρας θρησκευτικὰς ἰδέας.

Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐγράφη κυρίως διὰ νεαροὺς ἀναγνώστας.

Ἐλπίζω ὅμως ὅτι ἡ ἀπλότης τοῦ ὕφους θὰ κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον παντὸς φιλομαθοῦς περὶ τῶν πρωτογενῶν προγόνων τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰς τοιοῦτο βιβλίον αἱ σημειώσεις καὶ αἱ παραπομπαὶ εἶναι βεβαίως περιττὸν φορτίον, θὰ ἦτο δὲ ἄσκοπος ἐπίδειξις ἡ λεπτομερὴς ἀναγραφὴ τῶν πηγῶν ἀπὸ τὰς ὁποίας ἤντλησα. Γενικῶς ἀναφέρω μόνον ὅτι τοιαῦται πηγαὶ μοι ἐχρησίμευσαν τὰ ἔργα τοῦ Τάυλορ, τοῦ Λοῦμποκ, τοῦ Νίλσον, τοῦ Βάϊτς καὶ ἄλλων ἐθνογράφων, εἰς τοὺς ὁποίους ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου.

ΚΡΙΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

«*Ανέγνωσα μ' εὐχαρίστησιν τὸ μικρὸν βιβλίον σας. Δὲν ἔχω καμμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι θὰ εἶναι ὠφέλιμον. Μὲ πολλήν μας δυσαρέσκειαν ἀναγκαζόμεθα ν' ἀπομάθωμεν εἰς τὴν νεότητά μας, εἰς τὴν ὠριμον ἡλικίαν καὶ εἰς τὸ γῆράς μας ἀκόμη, ὅσα μᾶς ἐδίδαξαν εἰς τὴν παιδικήν μας ἡλικίαν. Βιβλίον ὡς τὸ ἰδικόν σας θὰ θέσῃ στερεώτερα θεμέλια εἰς τὸ πνεῦμα τῆς νεαρᾶς ἡλικίας. Κατεγοητεύθην δὲ διότι ἡδυνήθην νὰ τὸ δώσω εἰς τὰ παιδιά μου νὰ τὸ ἀναγνώσουν».*

Ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ καθηγητοῦ Μάξ - Μύλλερ.

«*Εἶναι βιβλίον τὸ ὁποῖον καὶ νεαροὶ ἀναγνώσται ἢμποροῦν νὰ ἐννοήσουν, καὶ μεγάλοι θ' ἀναγνώσουν μὲ μεγάλην εὐχαρίστησιν καὶ ὠφέλειαν».*

Τὸ ἀγγλικὸν περιοδικὸν «Θεατῆς».

«*Θέλκτικὸν μικρὸν βιβλίον, τὸ ὁποῖον θὰ ἠθέλαμεν ν' ἀναγνωσθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον. Ἐγράφη διὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν, ἀλλὰ καὶ οἱ μεγάλοι θὰ τὸ ἀναγνώσουν μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον. Φέρει εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν πολλῶν τὰ σημαντικώτατα πορίσματα τῶν μελετῶν τοῦ Τάϋλορ, τοῦ Λοῦμποκ καὶ ἄλλων. Χαίρετίζομεν μετὰ χαρᾶς τὴν ἐκδόσιν του».*

«Ἐπιθεώρησις τοῦ Οὐεστμίνστερ».

σθησαν οἱ πρωτογενεῖς ἄνθρωποι εἶναι ἐφαρμογή τοῦ μεγάλου φυσικοῦ νόμου : τῆς μεταβολῆς τῆς κινήσεως εἰς θερμότητα.

Τὸν πανάρχαιον τοῦτον τρόπον περιγράφουν λεπτομερῶς τὰ βεδικά βιβλία. Ἐν τεμάχιον ξύλου σκληροῦ καὶ ἐλαφροῦ στηρίζεται στερεῶς εἰς τὸ ἔδαφος καὶ εἰς τὸ κέντρον του κατα-

Ἑσκιμῶος ἀνάπτων πῦρ διὰ τῆς προστριβῆς.

σκευάζεται ὀπή. Ἐντὸς ταύτης τίθεται ξυλίνη ράβδος, τὴν ὅποιαν ὁ θέλων ν' ἀνάψῃ πῦρ περιστρέφει μὲ δύναμιν καὶ ταχύτητα. Βαθμηδὸν εἰς τὴν ὀπήν σχηματίζεται λεπτὴ ξυλώδης κόνις ἣ ὅποια μὲ τὴν προστριβὴν ἀνάπτει.

Ὁ Προμηθεύς, ὁ μέγας Ἕλληγν ἥρως καὶ μάρτυς τοῦ πυρός, ὅστις ἤρπασε τοὺς θείους σπινθῆρας ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους καὶ

τοὺς ἐδώρησεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, φαίνεται ὅτι σχετίζεται πρὸς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς παραγωγῆς τοῦ πυρὸς. Οἱ Ἰνδολόγοι τὸ ὄνομα Προμηθεὺς θεωροῦν συγγενὲς πρὸς τὸ σανσκριτικὸν *πραμαθύους*· τοῦτο δὲ παράγεται ἀπὸ τὴν λέξιν *πράμανθα*, ἡ ὁποία σημαίνει τὴν ῥάβδον μὲ τὴν ὁποίαν ἀνάπτεται τὸ πῦρ.

Οἱ ἐξερευνηταὶ περιγράφουν ὅτι καὶ τώρα οἱ ἄγριοι ἀνάπτουν πῦρ τοιοῦτοτρόπως εἰς ὀλίγα δευτερόλεπτα. Οἱ κάτοικοι τῶν νήσων τῆς βορείας Εὐρώπης μεταχειρίζονται ἄλλον τρόπον· συλλαμβάνουν ἐν πτηνὸν τὸ ὅποιον ἔχει πολὺ λίπος, διαπερσοῦν μίαν θρυαλλίδα διὰ μέσου τοῦ σώματός του, τὴν ἀνάπτουν καὶ τὸ πτηνὸν καίεται καὶ φέγγει ὡς κηρίον.

Ὅσον ἀπλοῦ καὶ ἂν εἶναι οἱ τρόποι οὗτοι, φαίνονται ἐν τούτοις δύσκολοι εἰς ἀγρίους τινὰς λαοὺς. Οὗτοι θεωροῦν πολῦτιμον τὸ πῦρ, ἡ μεγαλειτέρα δὲ φροντίς τῶν γυναικῶν των εἶναι νὰ διατηροῦν αὐτὸ ἄσβεστον. Ἄν δι' οἶονδ' ἴπστε λόγον σόῳση, δὲν διστάζουν τὰ ἐκτελέσουν καὶ μακρινὰς πορείας, διὰ νὰ προμηθευθοῦν πῦρ ἀπὸ ἄλλους ὁμοφύλους των· μεταφέρουν δὲ αὐτὸ ἐντὸς κλάδου δένδρου τινός, τοῦ ὁποίου ἡ παχεῖα ἐντεριώνη (ψύχα) καίεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὡς ὕσκα. Ὁ πρωτογενὴς οὗτος τρόπος τῆς μεταφορᾶς τοῦ πυρὸς φέρει εἰς τὸν νοῦν μας τὸν *νάρθηκα*, τὸ μαραθσειδὲς φυτὸν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ὁ Προμηθεὺς μετέφερε τοὺς θεῖους σπινθῆρας ἀπὸ τὸν οὐρανὸν εἰς τὴν γῆν.

Εἰς τοὺς χρόνους, περὶ τῶν ὁποίων σᾶς ὁμιλῶ, τὸ πῦρ ἦτο τόσο ὠφέλιμον ὅσον εἶναι καὶ σήμερον εἰς τοὺς ὁδοιπόρους διὰ νὰ τοὺς προφυλάττῃ ἀπὸ τὰ ἄγρια θηρία, διὰ πολλοὺς δὲ λόγους οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἦσαν ἡναγκασμένοι νὰ διατηροῦν τὸ πῦρ, τρέφοντες αὐτὸ μὲ ξύλα, τὰ ὁποῖα εὑρίσκον ἀφθονώτατα.

Ἡ ἐπινόησις τοῦ πυρὸς εἶναι σπουδαιότατον γεγονός εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Χωρὶς πῦρ ὁ ἄνθρωπος ἦτο ἀδύνα-

τον νά προοδεύση, θά ἔμενε δὲ πάντοτε εἰς τὴν βαρβαρότητα τῆς λιθίνης ἐποχῆς.

Εἰς ἄλλα κεφάλαια θά εἰπωμεν πῶς τὸ πῦρ τὸν ἐδοήθησε νά βελτιώσῃ τὴν τροφήν του καὶ πῶς τὸν παρεκίνησε νά γείνῃ ἀγγειοπλάστης καὶ μεταλλουργός. Ἐδῶ θά εἰπωμεν ὅτι μὲ τὴν

Ἰθαγενῆς τῆς Ν. Ἀμερικῆς ἀνάπτων πῦρ διὰ περιστροφικῆς προστριβῆς.

βοήθειαν τοῦ πυρὸς ἠδύνατο νά ἔχῃ τεχνητὸν φῶς τὴν νύκτα, ἠδύνατο νά ἀντέχῃ εἰς τὸ δριμύτατον ψῦχος τοῦ χειμῶνος. Ἡ συγκέντρωσις δὲ αὕτη πέριξ τῆς πυρᾶς συνέδεσε τοὺς ἀνθρώπους ἀναμεταξύ των καὶ ἀνέπτυξε τοὺς κοινωνικοὺς καὶ οἰκογενειακοὺς δεσμούς.

Τὴν ἰδέαν ὅτι πᾶσα πρόοδος συνδέεται μὲ τὸ πῦρ εἶχον καὶ

οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ὁ δὲ μέγας ποιητὴς Αἰσχύλος θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ Προμηθέως τοὺς ἑξῆς λόγους: «Οἱ ἄνθρωποι ἦσαν δυστυχεῖς· εἶχον ὀφθαλμοὺς καὶ δὲν ἔδλεπον· ἀκούοντες δὲν ἤκουον καὶ κανὲν ἔργον δὲν ἔπραττον μὲ νοῦν καὶ μὲ φρόνησιν... Ἐγὼ τοὺς ἐδίδαξα ν' ἀριθμοῦν, ἐπενόησα δὲ αὐτοὺς τὰ γράμματα... Ἐξευξα τοὺς βουῖς εἰς τὸ ἄροτρον διὰ νὰ ἀνακουφίζουσιν τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς δὲ ἵππους ἐξευξα εἰς τὸ ἄρμα... Ἐδίδαξα αὐτοὺς νὰ ἐξορύττουν ἀπὸ τὴν γῆν χαλκόν, σίδηρον, ἄργυρον καὶ χρυσὸν καὶ νὰ κατεργάζωνται αὐτά... Ὅλαι αἱ τέχναι ἀπὸ τὸν Προμηθεά προῆλθον».

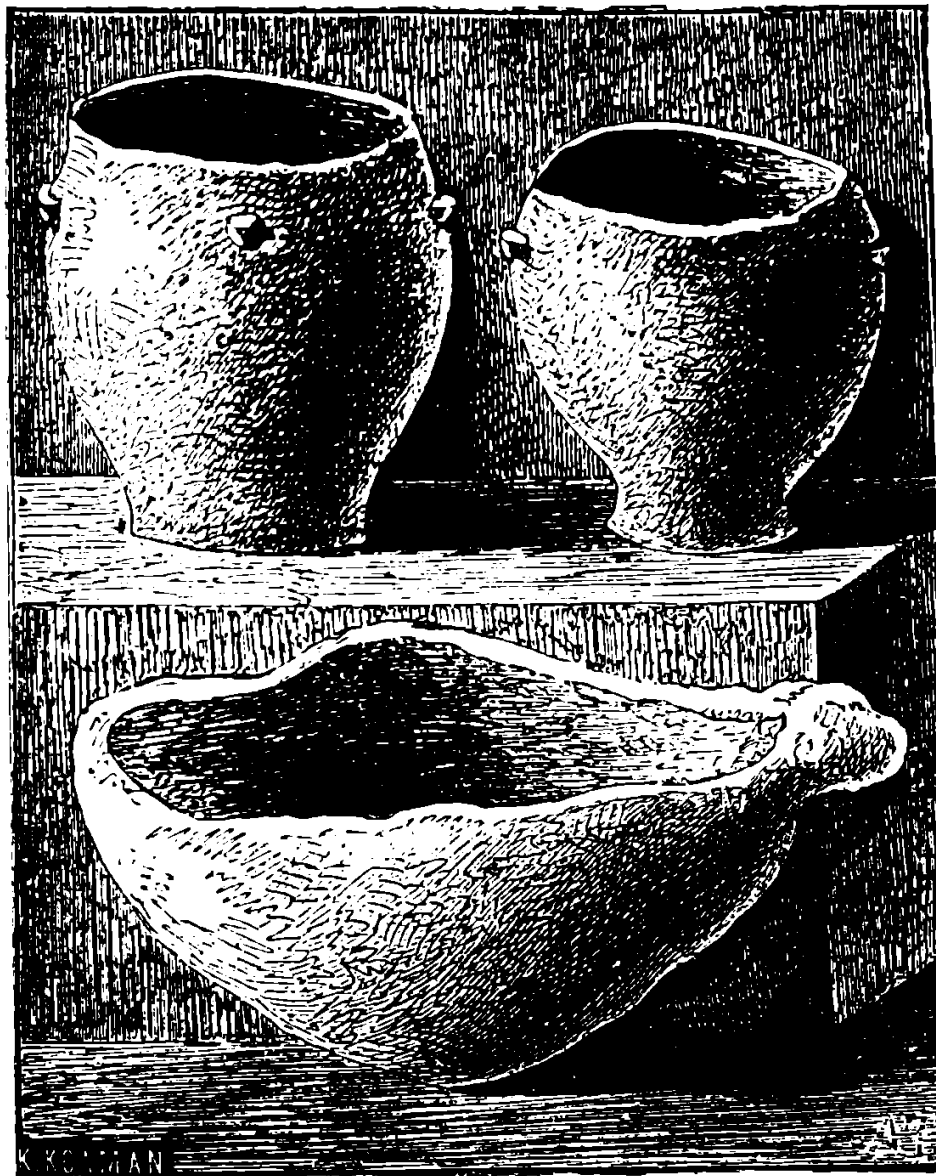
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΜΑΓΕΙΡΕΙΟΝ ΚΑΙ ΑΡΓΙΛΟΠΛΑΣΤΙΚΗ

Οἱ ἄνθρωποι κατ' ἀρχὰς ἔτρωγον ὠμὸν κρέας ὅπως καὶ τῶρα ἀκόμη τρώγουν αὐτὸ ὑπερδύορις τινες φυλαί· ἔπειτα ἐσκέφθησαν νὰ τὸ ψήσουν, πρὸς τοῦτο δὲ ἔθεσαν τὸ κρέας ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Βραδύτερον ἔμαθον νὰ σκάπτουν λάκκον εἰς τὸ χῶμα, ἐντὸς δ' αὐτοῦ ἔθετον τὸ στερεὸν καὶ ἀδιαπέραστον δέρμα τοῦ φονευθέντος ζώου καὶ τὸ ἐγέμιζον μὲ ὕδωρ· εἰς τὴν πρωτογενῇ ταύτῃ χύτραν ἔρριπτον τὸ κρέας, ἔπειτα ἐπυράκτωνον λίθους εἰς τὸ πῦρ καὶ τοὺς ἔρριπτον ἐντὸς τοῦ ὕδατος, τὸ ὅποιον ἐκόχλαζε καὶ ἐπέφερε τὸν βρασμὸν τοῦ κρέατος.

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ ἄνθρωποι ἀνεκάλυψαν καλλίτερον τρόπον ἐψήξεως τοῦ κρέατος· ἐκρέμων ὑπεράνω τοῦ πυρὸς ξυλῖνας γαδάθας, τὰς ὁποίας ἐπέχριον ἑξωθεν μὲ ἄργιλλον διὰ νὰ μὴ καοῦν. Παρατηρήσαντες δὲ τοιοῦτοτρόπως ὅτι τὸ πῦρ

σκληρύνει τὴν ἄργιλλον, ἔμαθον νὰ μεταχειρίζωνται τὸν, καὶ νὰ κατασκευάζουν δοχεῖα τὰ ὅποια ἀπεξήραιν

Πήλινα ἄγγεῖα τῆς ἐποχῆς τοῦ ξεστοῦ λίθου.

ἥλιον, ἢ πλησίον τοῦ πυρός. Αὕτη δὲ ἦτο ἡ πρώτη κεραμευτικῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5'

•
ΚΑΤΟΙΚΙΑ Ι

‘Ο ἄνθρωπος κατ’ ἀρχὰς ἦτο τρωγλοδύτης. Ἡ πρώτη φυσικὴ κατοικία αὐτοῦ ἦσαν τὰ σπήλαια. Ἀλλ’ ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπῆρχον σπήλαια, οἱ πρωτογενεῖς ἄνθρωποι ἐσκαπτὸν λάκκον, κατεσκεύαζον τοῖχον, μὲ τὸ χῶμα τὸ ὁποῖον ἐξέσκαπτον, καὶ ἐκάλυπτον αὐτὸν μὲ κλάδους. Ὅπου εὗρισκοντο βράχοι ἐσκορπισμένοι, ἐπλησίαζον τὸν ἕνα πρὸς τὸν ἄλλον, ἐπέθετον εἶδος στέγης καὶ κατεσκεύαζον καλύβην χονδροειδῆ, ἀλλὰ στερεάν.

Εἰς τὰς χώρας ὅπου δὲν ὑπῆρχον σπήλαια ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ζητήσῃ εἰς αὐτὰ ἄσυλον, οὐδὲ νὰ λάβῃ αὐτὰ ὡς ὑπόδειγμα διὰ νὰ κατασκευάσῃ κατοικίαν. Ἐκεῖ κατεσκεύαζε τὸ προφυλακτήριόν του μὲ κλάδους δένδρων, μὲ πυκνὰ φυλλώματα, μὲ φλοιοὺς χονδρῶν δένδρων. Ἰθαγενεῖς τινες τῆς Ἀφρικῆς ἐφύτευον φοίνικας εἰς σχῆμα κύκλου, ἔδενον τὰς κορυφὰς των καὶ ἐσχημάτιζον εἶδος καλύβης μὲ στέγην. Ἄλλοι ἕως τῶρα ἀκόμη ἐμπήγουν κυκλοτερῶς πασσάλους, δένουν καὶ συγκλίνουν τὰ ἐπάνω ἄκρα των, σκεπάζουν τὸ ὅλον μὲ δέρματα καὶ σχηματίζουν καλύβην κωνικοῦ σχήματος. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς καλύβης φαίνεται ὅτι ἦτο εἰς μεγάλην χρῆσιν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πρωτογενῶν, ὁ δὲ τύπος τῆς στρογγύλης κατοικίας μὲ τὴν κωνικὴν στέγην διετηρήθη ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ ἄνθρωπος μετεχειρίσθῃ στερεώτερα ὑλικά.

Ὅπου ὁμως ἦτο ἔλλειψις ξυλείας, τοῦναντίον δὲ ἦσαν ἀφθονοὶ οἱ λίθοι, ὁ ἄνθρωπος κατεσκεύασε κατοικίας μὲ πρωτογενῆ ἀρχιτεκτονικὴν, τοποθετῶν λίθους διαφόρου σχήματος τὸν ἕνα ἐπὶ τοῦ ἄλλου καὶ ἀποκόπτων διὰ σφύρας τὰς μεγαλειτέρας

ἐξοχάς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ τοιοῦτοι λίθοι δὲν προσαρμόζονται καλῶς, τὰ μεταξὺ τῶν ἄρμῶν χάσματα ἐγέμιζε μὲ μικροτέρους λίθους καὶ πηλόν. Ὁ ῥυθμὸς οὗτος λέγεται κυκλώπειος ἢ πελασγικός.

Τὸ πελέκημα ὀρθογωνίων λίθων, σχεδὸν ἴσων κατὰ τὰς διαστάσεις, ἐχρειάζετο πολλὴν ἐργασίαν, πρὸ πάντων εἰς τὴν μακρὰν λιθίνην ἐποχήν. Διὰ τοῦτο εἰς τὸν τεράστιον τοῦτον κόπον ὑπεβάλλοντο οἱ ἄνθρωποι διὰ τὴν κατασκευὴν ἐξαιρετικῶν κτιρίων· μετεχειρίζοντο δὲ κατὰ προτίμησιν βράχους τοὺς ὁποίους ἐλάξευσαν τετραπλεύρους καὶ ἐπέθετον τὸν ἓνα ἐπὶ τοῦ ἄλλου κατὰ ὀριζοντεῖους σειράς. Ὁ τρόπος οὗτος λέγεται ἰσοδομικός. Βραδύτερον οἱ ἄνθρωποι ἐπελέκων τοὺς λίθους εἰς πολύγωνα ἀνισόπλευρα καὶ τοὺς προσήρμοζον μεταξὺ των ὥστε νὰ μὴ μένη κανὲν χάσμα μεταξὺ τῶν ἄρμῶν· ὁ τρόπος οὗτος λέγεται πολυγωνικός. Εἰς τὴν Ἑλλάδα σώζονται πανάρχαια τείχη καὶ κυκλώπεια καὶ ἰσοδομικὰ καὶ πολυγωνικὰ.

Ἀνευρέθησαν εἰς λίμνας, πρὸ πάντων τῆς Ἑλβετίας, λείψανα κατοικιῶν αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐκτισμέναι ἐπὶ πασσάλων ἐμπεπηγμένων εἰς τὴν κοίτην τῆς λίμνης. Τὸ σχῆμα τῶν πασσάλων τούτων μαρτυρεῖ ὅτι ἐπελεκήθησαν μὲ λιθίνους πελέκεις. Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἰς παμπαλαίους χρόνους ἔζων ἐπὶ τοιούτων πασσαλοπαγῶν καλυδῶν, ἴσως διὰ νὰ προφυλάσσωνται καλλίτερον ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς των καὶ τὰ ἄγρια θηρία. Οἱ ἀρχαιολόγοι φρονοῦν ὅτι καὶ ἐν Ἑλλάδι ἦσαν εἰς χρῆσιν τοιαῦται κατοικίαι, εἰδικῶς δὲ ὅτι ἐν μέρος τοῦ ἀρχαίου μυκηναϊκοῦ λαοῦ ἦτο λιμνοδαίτον.

Εἰς τὴν Μακεδονίαν βορειοανατολικῶς τοῦ Παγγαίου εἶναι ἡ λίμνη τῶν Φιλίππων (τώρα λίμνη τοῦ Πραβίου). Ἐπὶ τῆς λίμνης ταύτης εὗρισκοντο τὸ πάλαι παραλίμνιοι κωμοπόλεις, τὰς ὁποίας ὁ Ἡρόδοτος περιγράφει ὡς ἑξῆς :

«Εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος ὑψώνονται αἱ καλύβαι ἐκτι-

σμέναι ἐπὶ πασσάλων καὶ συγκοινωνοῦσαι μεταξύ των καὶ μετὴν ξηρὰν μετὰ γεφυρίδια ἀπὸ σανίδας. Ἐκάστη καλύβη ἔχει ἄνοιγμα πρὸς τὸ ὕδωρ δι' ἁλιείαν, διὰ νὰ μὴ πίπτουν δὲ τὰ μικρὰ εἰς τὴν λίμνην, οἱ γονεῖς των τὰ ἔδενον μετὰ σχοινίον ἐκ τοῦ ποδός. Ὅσάκις ἐπεθύμουν ν' ἁλιεύσουν ἐκρέμων καλάθιον αὐτὸς δὲ ὁ κόπος ἦτο ἄρκετὸς διὰ νὰ προμηθευθοῦν ἰχθύς, μετὸς ὁποίους ἔτρεφον ἀκόμη καὶ τοὺς ἵππους καὶ τὰ ζῶα των.

Ὅχι μόνον κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους ἔζων τοιοῦτοτρόπως οἱ ἄνθρωποι· ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τὰς Ἀνατολικὰς Ἰνδίας, εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀφρικὴν καὶ εἰς ἄλλα μέρη, διάφοροι λαοὶ τοιαύτας οἰκίας κατασκευάζουν.

Οἱ κάτοικοι αὗτοι τῶν λιμνῶν μετεχειρίζοντο μετὰ μεγάλην ἐπιδεξιότητα τοὺς λιθίνους πελέκεις των· ὅχι μόνον δένδρα κατέκοπτον, ἀλλ' ἐφόνευον καὶ ἄρκτους, λύκους, ἀγριοχέλους, ζῶα πολὺ ἄγρια τότε. Εἶχον μάθει νὰ ἁλιεύουν μετὰ λινᾶ δίκτυα, πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης τὰ ἐκράτουν μετὰ τεμάχια φελλοῦ, πέτραι δὲ τὰς ὁποίας προσέδενον εἰς τὰ δίκτυα τὰ ἐρύθιζον μέχρι τοῦ πυθμένος.

Περὶ τῶν κατοικιῶν τῶν πρώτων ἀνθρώπων, ἔχομεν καὶ ἄλλας πληροφορίες συμπληρωματικὰς· Εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Δανίας, τῆς Σκωτίας καὶ εἰς ἄλλας χώρας εὐρέθησαν πελώριοι ὄγκοι μαγειρικῶν συντριμμάτων. Τὰ συντρίμματα ταῦτα μᾶς γνωστοποιοῦν τί ἔτρωγον οἱ κάτοικοι τῶν ἀκτῶν τούτων, διότι ἀποτελοῦνται πρὸ παντός ἀπὸ ὄστρακα ὀστρείδων, μυδίων, κογχυλίων κ.τ.λ. Εὐρίσκονται προσέτι καὶ ὀστᾶ ἑλάφων καὶ ἄλλων ζώων, ὀστᾶ πτηνῶν, μαχαίρια ἐκ πυρολίθου καὶ ἄλλα ἀντικείμενα. Τοιαῦτα μαγειρικὰ συντρίμματα εὐρέθησαν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Οἱ κάτοικοι τῶν ἀρχαίων Μυκηναίων εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ ρίπτουν τὰ λείψανα τοῦ δείπνου των ἀπὸ τὰς ὁπὰς τοῦ ἐπάνω

πατώματος εἰς τὸ ἰσόγειον· Ἡ συνήθεια αὐτὴ δὲν εἶναι βεβαίως ἀξιοσύστατος ὑπὸ ἔποψιν καθαριότητος, ἀλλὰ εἰς ἡμᾶς ἐφάνη χρήσιμος διότι μᾶς πληροφορεῖ τί ἔτρωγον οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἀγαμέμνωνος. Εἰς τὰ ἐρείπια λοιπὸν τῶν Μυκηνηῶν εὐρέθησαν ὅστᾳ χοίρων, αἰγῶν, προβάτων, βοῶν, ἐλάφων, λαγῶν. οἱ πανάρχαιοι Μυκηναῖοι ἔτρωγον καὶ θαλασσινά, ὅπως μαρτυροῦν τὰ κελύφη τῶν πιννῶν καὶ τῶν διαφόρων ὀστρέων· παραδόξως ὅμως δὲν εὐρέθησαν ὅστᾳ ἰχθύων.

Ἐξ ὧν εἵπομεν ἐννοοῦμεν πῶς οἱ ἄνθρωποι ἐπρομηθεύθησαν τὰ τρία πράγματα τὰ ὅποια ἐχρειάζοντο πρῶτα-πρῶτα, τὴν τροφήν, τὸ πῦρ καὶ τὴν κατοικίαν των. Πιθανὸν νὰ ἐρωτήσετε : πῶς συνεννοοῦντο μεταξύ των κατὰ τὴν λιθίνην ἐποχὴν καὶ ποίαν γλῶσσαν μετεχειρίζοντο ;

Τοῦτο οὐδέποτε θὰ κατορθώσωμεν νὰ μάθωμεν· Ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι εἶχον μέσον ν' ἀνακοινῶνουν πρὸς ἀλλήλους τὰς ἐντυπώσεις καὶ τὰ διανοήματά των, καὶ ὅτι βαθμηδὸν ἔμαθον νὰ ὁμιλοῦν, νὰ γράφουν καὶ νὰ ἀριθμοῦν, ὅπως ἀπέκτησαν καὶ τὰς ἄλλας γνώσεις.

Εἶχον μάλιστα καὶ ἀμυδράν τινα ἰδέαν ἰχνογραφίας, διότι εὐρέθησαν ὅστᾳ καὶ τεμάχια σχιστολίθου μὲ χονδροειδῆ σχεδιαγραφήματα μαμμούθων, ζαράνδων καὶ ἄλλων ζώων.

Τὰ κακόσχημα ταῦτα σχεδιαγραφήματα, τὰ ὅποια φωτίζουν μὲ ζωηρὸν φῶς ὁλόκληρον κόσμον ἐξαφανισθέντα, εἶναι μία προσέτι ἀπόδειξις ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὸ κτῆνος, τὸ ὅποιον οὐδέποτε κατώρθωσεν οὔτε νὰ ἰχνογραφήσῃ τι, οὔτε ν' ἀνάψῃ φῶς, ὥς εἵπομεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΧΡΗΣΙΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΛΛΩΝ

Ὅλοι γνωρίζομεν τὴν μεγάλην σημασίαν τὴν ὅποιαν ἔχουν τὰ μέταλλα διὰ τὸν ἄνθρωπον. Τὰ μεταχειρίζεται κατὰ πολλοὺς τρόπους καὶ ποικίλας μορφάς· ἄνευ μετάλλων εἶναι ἀδύνατον νὰ κατασκευασθοῦν πλοῖα ἱκανὰ νὰ διαπλεύσουν τὸν Ὀκεανόν, καὶ ἀτμομηχαναὶ μεταφέρουσai ἡμᾶς με ταχύτητα ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Εἶναι ἐκτὸς ἀμφιβολίας ὅτι ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀνεκάλυπτε τὰ μέταλλα, θὰ ἔμενε βάρβαρος καὶ ἀπολίτιστος.

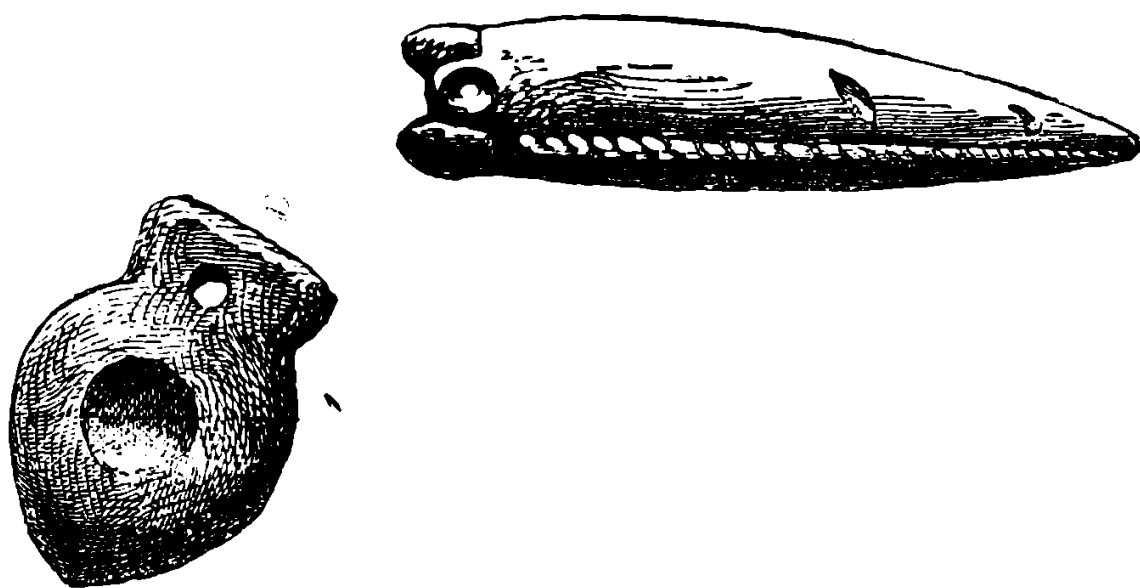
Τὴν σημασίαν των ἡσθάνθη καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχέγονος ἄνθρωπος. Εἰς τὴν ἀκατάπαυστον πάλην αὐτοῦ με τὴν φύσιν, τότε μόνον ἐνίκησεν, ὅταν ἀπὸ τὰ σπλάγχχνα τῆς γῆς ἐξέσκαψε μεταλλεύματα, καὶ ἀπ' αὐτὰ ἐξέβαλε μέταλλα ὠφέλιμα, μέταλλα σκληρὰ καὶ κατεσκεύασεν ὅπλα, ἐργαλεῖα, σκεύη.

Μὲ τὰ μετάλλινα ὅπλα ὁ ἄνθρωπος ἠδυνήθη νὰ πολεμήσῃ ἐπιτυχῶς ἐναντίον τῶν τρομερωτέρων θηρίων. Τὰ μετάλλινα ἐργαλεῖα ἀνεξωογόνησαν τὴν πρωτογενῆ βιομηχανίαν του. Μὲ τὸν λίθινον πέλεκύν του ἐχρειάζετο ἓνα μῆνα διὰ νὰ κόψῃ ἓν δένδρον, καὶ ἓν ἔτος διὰ νὰ κοιλάνη ἓν μονόξυλον. Ἐξηντλείτο εἰς τεράστιον κόπον διὰ νὰ ἐπιτύχῃ μικρὸν ἀποτέλεσμα. Ἡ χρῆσις τῶν μετάλλων ἔδεκαπλασίασε τὰς δυνάμεις του.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ πρῶτον μέταλλον, τὸ ὅποιον μετεχειρίσθη ὁ ἄνθρωπος ἦτο ὁ χρυσός, ἡ λάμψις τοῦ εἴλκυσεν ἐνωρὶς τὸ βλέμμα τοῦ· προσέτι δὲ ἀντιθέτως πρὸς ἄλλα μέταλλα, ὁ χρυσὸς εὐρίσκεται ἐνίοτε εἰς τὴν κοίτην ποταμῶν ἢ καὶ εἰς βράχους ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς. Ὡς γνωστὸν ὁ χρυσὸς διὰ νὰ γείνη ἀρκετὰ σκληρὸς καὶ νὰ χρησιμοποιηθῇ

πρέπει ν' ἀναμιχθῇ μὲ ἄλλο μέταλλον, ἀλλ' οἱ πρωτογενεῖς δὲν ἐδυσκολεύθησαν νὰ κατασκευάσουν κοσμήματα ἀπὸ μόνον καθαρὸν χρυσόν.

Οἱ βάρβαροι καὶ οἱ πολιτισμένοι λαοὶ κοινὸν γνῶρισμα ἔχουν τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν στολισμόν. Εὐρέθησαν περιδέραια ἐκ κογχυλίων καὶ ἡλέκτρου κατασκευασμένα εἰς τὴν λιθίνην ἐποχήν. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀκόμη οἱ ἄγριοι περισσότερον φρον-

Ἐνώτια τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς.

Τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐκ λιγνίτου, τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ ἄνω ἐξ ὀστοῦ.

τίζουσιν νὰ στολίσουν τὸ σῶμά των παρὰ νὰ τὸ ἐνδύσουν· ἐπωφελοῦμενοι τὴν γυμνότητά των ἐγχαράσσουσιν μὲ ὀξύ ἐργαλεῖον ἐπὶ τοῦ προσώπου των, τῶν βραχιόνων ἢ τοῦ στήθους των διάφορα σχήματα, τὰς ἐντομὰς δὲ ταύτας ἔπειτα χρωματίζουν.

Ἡ ἐπιθυμία τῆς ὠραιότητος, δηλαδή ὁ πόθος νὰ προξενήσῃ τις διὰ τοῦ χρώματος ἢ τοῦ σχήματος τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του ἢ τῶν ἄλλων εὐάρεστον ἐντύπωσιν, ἐλκύουσιν τὴν εὐνοίαν, δὲν εἶναι ἰδιότης ἀποκλειστικὴ τοῦ ἀνθρώπου. Πολλὰ ζῶα τὴν αἰσθάνονται καὶ τὴν ἐκδηλώνουν, πρὸ πάντων κατὰ

τὴν ἐποχὴν τῶν ἐρώτων των. Ὅχι ὀλίγα πτηνὰ περιποιῶνται τὸ πτέρωμά των, ἐπιδεικνύουν τὰ ὠραία των χρώματα διὰ ν' ἄρῃσιν, τὰ δὲ ὠδικὰ πτηνὰ προσδίδουν εἰς τὸ κελάδημά των γλυκύτητα καὶ περιπάθειαν ἐξαιρετικήν. Ἀλλὰ κανέν ζῷον δὲν ἐφαντάσθη ποτὲ νὰ γείνη ὠραιότερον μὲ ξένα στολίσματα. Μόνος ὁ ἄνθρωπος μετεχειρίσθη ἐξωτερικοὺς καὶ τεχνικοὺς στολισμοὺς καὶ δὲν ἐδίστασε χάριν τῆς εὐμορφίας νὰ ὑποφέρῃ καὶ σωματικοὺς πόνους. Τὴν ἀρχέγονον ἀλλὰ καὶ αἰωνίαν ταύτην τάσιν δηλοῖ ἡ φράσις τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ : «Μπρὸς ἑῖς τὰ κάλλη τ' εἶν' ὁ πόνος !»

Τοῦτο ἀποδεικνύει προσέτι, ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ ὠραίου, ἡ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος νομίζει ὠραῖον, εἶναι ἔμφυτος εἰς αὐτὸν καὶ σπουδαῖον γνῶρισμα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ἀγέλη ἀγελάδων ποτὲ δὲν θὰ πύσῃ νὰ βύσκη ἢ ν' ἀναμασᾷ τὴν χλόην τῆς διὰ νὰ θαυμάσῃ τὸν δύνοντα ἥλιον, οὐδεὶς δὲ εἰδὲ ποτε ἵππον ἢ πῖθηκον νὰ ἐκφράζῃ εὐχαρίστησιν διότι εἶδε τὸ οὐράνιον τόξον.

Ὁ ἄνθρωπος πολὺ ἐνωρὶς ἔκαμε χρῆσιν τοῦ χαλκοῦ, διότι, ὅπως καὶ ὁ χρυσός, ὁ χαλκὸς εὐρίσκεται συχνὰ καθαρός, χωρὶς ξένας οὐσίας, εἶναι ὁδὲ μαλακὸς καὶ διὰ τοῦτο ἡ κατεργασία του εἶναι εὐκόλος. Εἰς τοὺς τόπους, ὅπου ἦτο σπάνιος, ἡ ὅπου εὐρίσκετο κασσίτερος, τὸ πῦρ ἐχρησίμευε νὰ τήξῃ τὰ δύο μέταλλα καὶ ἐνώσῃ αὐτὰ εἰς μῖγμα, καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐσχηματίσθη τὸ ὠραῖον, σκληρὸν καὶ ὠφέλιμον μέταλλον τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν ὀρείχαλκον. Ὁ ἄνθρωπος κατεσκεύασεν ἐξ αὐτοῦ ὅπλα χύσας τὸ ὑγρὸν μῖγμα εἰς τύπους τοῦς ὁποίους ἐλάξευσεν ἐντὸς λίθων ἢ ἔσκαψεν ἐντὸς ἄμμου.

Ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος μετεχειρίζετο τὸν χαλκὸν ἢ τὸν ὀρείχαλκον λέγεται ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ. Παρῆλθε πολὺς καιρὸς ἀκόμη ἕως ὅτου ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποίησεν τὸν

σίδηρον· τὸ μέταλλον τοῦτο εὐρίσκεται πάντοτε ἠγνωμένον μὲ ἄλλα ὀρυκτά· ἔπρεπε λοιπὸν νὰ τὸ ἀποχωρίσῃ ἀπὸ τὰ μεταλλεύματα μὲ τὰ ὁποῖα ἦτο ἠγνωμένον, καὶ νὰ τὸ τήξῃ, ἀλλ' ἡ μεταλλευτικὴ αὕτη ἐργασία εἶναι πολὺ δύσκολος καὶ ἀπαιτεῖ μεγαλειτέραν ἐπιδεξιότητα ἀπὸ ὅσῃν εἶχε τότε ὁ ἄνθρωπος. Ἀλλ' ὅταν τέλος κατῴρθωσεν νὰ χύσῃ τὸν σίδηρον εἰς τύπους, τότε ἀντὶ τοῦ ὀρειχάλκου μετεχειρίσθη τὸν σίδηρον διὰ νὰ κατασκευάσῃ λόγχας, ξίφη, πελέκεις, κτλ., τὸν δὲ ὀρείχαλκον μόνον διὰ λαβὰς καὶ κοσμήματα. Εἰς τὰ ἐρείπια, τὰ ἀνακαλυφθέντα εἰς τὰς λίμνας τῆς Ἐλβετίας, εὐρέθησαν πολλὰ ὀρειχάλκινα κοσμήματα, ἐνώτια, βραχιόλια καὶ καρφίδες τῆς κόμης. Εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν εὐρέθησαν πελέκεις καὶ ἄλλα ἐργαλεῖα, κατασκευασμένα ἄλλα ἀπὸ ὀρείχαλκον, ἄλλα δὲ καὶ ἀπὸ λίθους. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Ἀκρόπολις ἦτο κατοικημένη εἰς χρόνους κατὰ τοὺς ὁποίους ὁ σίδηρος ἦτο ἀκόμῃ ἄγνωστος.

Οἱ λαοὶ τῆς ἀρίσας φυλῆς ἔκαμαν πολὺ ἐνωρὶς χρῆσιν τοῦ σιδήρου, διότι ἤδη τὸν ἀναφέρουν οἱ βεδικοί ὕμνοι. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ἐνωρὶς ἐγνώρισαν αὐτόν. Οἱ σοφοὶ ἀπέδειξαν ὅτι ὁ σίδηρος ἦτο γνωστός εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὰ 1500 π. Χ.

Εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη πολλάκις ἀναφέρεται ὁ σίδηρος καὶ κυριολεκτικῶς καὶ μεταφορικῶς, εἰς τὴν Ὀδύσσειαν μάλιστα γίνεται λόγος καὶ περὶ τῆς κατεργασίας αὐτοῦ. Ὁ σίδηρος μνημονεύεται εἰς τὴν Γένεσιν, ἐν τούτοις ὅμως αἱ ἀλύσεις μὲ τὰς ὁποίας οἱ Φιλισταῖαι ἐδέσμευσαν τὸν Σαμψὼν ἦσαν χαλκαῖ.

Ὁ ἄργυρος καὶ ὁ μόλυβδος ἐχρησιμοποιήθησαν βραδύτερον.

Τὰ διάφορα λοιπὸν ἐργαλεῖα καὶ τὰ κοσμήματα τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς τὰ σπήλαια καὶ τὰς κοίτας τῶν ποταμῶν, ἐνίοτε εἰς μέγα βάθος, μᾶς πληροφοροῦν μὲ βεβαιότητα ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔζησε χιλιάδας ἔτη πρὶν ἢ ἱστορία τῆς ζωῆς του γραφῇ ἐπάνω εἰς τὸ πάπυρον ἢ ζωγραφηθῇ εἰς τοὺς τοίχους τῶν τάφων.

Πάπυρος ὡς γνωστὸν εἶναι εἶδος σχοίνου τοῦ Νείλου ἀπὸ τὸν ὁποῖον οἱ ἀρχαῖοι κατεσκεύαζον τὸν χάρτην, διὰ τοῦτο δὲ ἡ λέξις ἢ ὁποῖα δηλώνει τὸν χάρτην εἰς τὰς πλείστας τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν ἐνθυμίζει τὴν λέξιν πάπυρος.

Οἱ ἐπιστήμονες διὰ νὰ ὀρίσουν τὰς βαθμίδας τῆς προόδου τοῦ ἀνθρώπου, χωρίζουν τὴν ἱστορίαν τῶν πρώτων τούτων χρόνων εἰς τρεῖς περιόδους, εἰς τὰς ὁποίας ὀρίζουν τὸ ὄνομα τῶν μετάλλων, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται ὁ ἄνθρωπος :

1^{ον} Τὴν λιθίνην ἐποχὴν, διαιρουμένην, ὡς εἶπομεν, εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ λαξευτοῦ καὶ τοῦ ξεστοῦ λίθου

2^{ον} Τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ

3^{ον} Τὴν ἐποχὴν τοῦ σιδήρου.

Δὲν ἠξεύρομεν πόσα ἔτη παρῆλθον πρὶν ὁ ἄνθρωπος κατασκευάσῃ τὸ πρῶτον λίθινον ἐργαλεῖον ἢ χύσῃ τὸ πρῶτον ὀρείχαλκινον ὄπλον. Γνωρίζομεν μὲ βεβαιότητα ὅτι οἱ ἄνθρωποι μετεχειρίσθησαν τὸν λίθον πρὶν χρησιμοποιοῦν τὸν ὀρείχαλκον καὶ τὸν σίδηρον καὶ ὅτι ὑπῆρξαν φυλαὶ αἱ ὁποῖαι ἔμειναν εἰς τὴν λιθίνην περίοδον, ἐν ᾗ ἄλλαι εἶχον ἤδη ἀνακαλύψει τὴν χρησιμότητα τῶν μετάλλων. Αἱ τρεῖς ἐποχαὶ συγχέονται μεταξύ των, ὅπως τὰ τρία κύρια χρώματα τοῦ οὐρανοῦ τόξου.

Οὕτω λοιπὸν ἐν ᾗ μέρος τῶν πασσαλοπαγῶν καλυδῶν αἵτινες κατεσκευάσθησαν εἰς τὰς λίμνας χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν λιθίνην ἐποχὴν, πολλαὶ ἐξ αὐτῶν ἀνήκουν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ, ἄλλαι δὲ πάλιν ἀποδεικνύουν πόσον προώδευσεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ σιδήρου.

Οἱ κάτοικοι τῶν λιμνῶν εἶχον μάθει νὰ καλλιεργοῦν τὸν σῖτον, νὰ προνοοῦν περὶ προμηθειῶν διὰ τὸν χειμῶνα, νὰ ὑφαίνουν λινὰ ἐνδύματα καὶ νὰ ἐξημερώνουν διὰ τὴν ὑπηρεσίαν των τὰ ὠφελιμώτερα ζῷα, π.χ. τὸν ἵππον, τὸ πρόβατον καὶ τὴν αἶγα. Πολὺ ἐνωρίτερα ὁ ἄνθρωπος ἠδυνήθη νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν

ἄξιαν τοῦ κυνός, καὶ τὸν κατέστησε σύντροφόν του. Τοῦτο ἀποδεικνύουν τὰ ὅστ' αὐτῶν κυνῶν, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν ἐν μέσῳ παναρχαίων σωρῶν κογχυλίων.

Εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ σιδήρου ἡ πρόοδος ἐδάδισε μὲ γοργὸν βῆμα. Ἐν ᾧ δὲ τὰ ποικίλα εἶδη τῶν ἀγγείων, τὰ χαλκᾶ νομίσματα, ἡ ἀνακάλυψις τῆς ὑάλου καὶ πλῆθος ἄλλων ἐφευρέσεων ἀποδεικνύουν πόσον προώδευεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα μετεχειρίζετο, ἀποδεικνύουν προσέει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ἀνεπτύσσετο καὶ ἀπεμακρύνετο ταχέως ἀπὸ τὴν πρωτόγονον βαρβαρότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΑΡΧΑΙΟΤΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΕΠΙ ΤΗΣ ΓΗΣ

Ἐξ ὧν εἶπομεν μία εὐλογος ἀπορία δυνατὸν νὰ γεννηθῇ εἰς τὸν ἀναγνώστην : Πῶς γνωρίζομεν ὅτι τὰ λείψανα ταῦτα τῶν πρώτων ἀνθρώπων εἶναι τόσον παλαιά ;

Διὰ νὰ τὸ ἐννοήσωμεν ἄς μεταβῶμεν μὲ τὴν φαντασίαν μας εἰς ἓν ἐκ τῶν μερῶν ὅπου ἀνευρέθησαν ὅστ' αὐ καὶ ὄπλα.

Ἐν μέγα σπήλαιον ἀνεκαλύφθη πρὸ πενήντα περίπου ἐτῶν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀφ' οὗ ἐκρημνίσθη ὁ θόλος του. Τὸ ἔδαφος τοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ σταλαγμίτας, δηλαδὴ μόρια ἀσβεστολίθου, τὰ ὁποῖα ἔπεσαν ἀπὸ ὑψηλὰ ὡς σταγόνες ὕδατος καὶ ἔπειτα ἔγειναν στερεὰ καὶ σκληρὰ ὡς λίθος. Ἡ λέξις σταλαγμίτης εἶναι ἐλληνικὴ καὶ παράγεται ἐκ τοῦ σταλάζω, σταλαγμός. Εἰς τὸ ἔδαφος τοῦτο, τὸ ἀπὸ ἀσβεστόλιθον, τὸ ὁποῖον εἶχε πάχος τριάντα ἑκατοστῶν εὑρέθησαν ὅστ' αὐ τεράνδων καὶ ἄρκτων τῶν σπηλαίων· καὶ ὑποκάτω δὲ μέσα εἰς στρώμα ἀργίλου πάχους τεσσάρων μέτρων καὶ ἡμίσεος, ἐξέθαψαν μαχαίρια ἐκ πυρολί-

θου καὶ ὄστᾱ μαμμούθου. Βαθύτερον ἀκόμη, εἰς στῶμα χονδρᾶς ἄμμου, πάχους περισσοτέρου τῶν ἐξ μέτρων εὐρέθησαν τεμάχια πυρολίθου καὶ μικρὰ ὄστᾱ. Εἰς τὸ αὐτὸ σπήλαιον ὅπου εὐρέθησαν τὰ ὄστᾱ τῶν ἄρκτων καὶ τῶν μαμμούθων, ἀνεκαλύφθησαν περὶ τὰ τριάντα ἐργαλεῖα ἀπὸ πυρόλιθον, καὶ ἐπειδὴ δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ἐπελεκτήθησαν ἀπὸ χειρὸς ἀνθρώπων, δὲν εἶναι δύσκολον ν' ἀποδείξωμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔζη εἰς τὰ μέρη ταῦτα καθ' ὃν χρόνον τὰ περιέτρεχον τὰ ρηθέντα θηρία.

Ἀλλὰ ποίαν ἀπόδειξιν ἔχομεν ὅτι τὰ ὄστᾱ τῶν ζώων τούτων εἶναι τόσον παλαιά ;

Κατὰ πρῶτον εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ μαμμούθ ἐπαυσε νὰ ζῇ ἐπὶ τῆς γῆς ἤδη ἀπὸ πολλῶν αἰώνων, τὰ δὲ ὄστᾱ περὶ τῶν ὀσείων ὠμιλήσαμεν εὐρέθησαν εἰς σημαντικὸν βάθος· ἐπειδὴ δὲ κανεὶς δὲν θὰ ἐλάμβανε τὸν κόπον νὰ σκάψῃ λάκκους διὰ νὰ τὰ παραχώσῃ, ἔπεται ὅτι δι' ἄλλον λόγον ἐσχηματίσθη τὸ ἐξ ἀργίλλου στῶμα τὸ ὁποῖον τὰ ἐκάλυψε.

Κατὰ διαφόρους τρόπους εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ ἡ παρουσία τῶν ὀστέων τούτων εἰς τὸ σπήλαιον. Ἡ τὰ ζῶα εἰς τὰ ὁποῖα ἀνῆκον, ἀπέθανον εἰς τὰς πλευρὰς τῶν λόφων καὶ τὰ ὕδατα παρέσυραν τὰ ὄστᾱ των εἰς τὸ σπήλαιον, ἢ τὰ ζῶα εἶχον καταφύγει εἰς τὸ σπήλαιον ἢ, τὸ πιθανώτερον τὸ σπήλαιον ἐχρησίμευσεν ὡς κατοικία των. Ἀλλὰ τώρα μένει νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς εὐρέθησαν ἐκεῖ τὰ δέκα μέτρα τοῦ ἀργίλλου καὶ τῆς ἄμμου ὑπὸ τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν τὰ λείψανα ταῦτα.

Τὰ διετήρησε καὶ τὰ διεφύλαξεν ἐκεῖ κάτω ἐπὶ αἰῶνας ἡ ἐνεργὸς ἐκείνη δύναμις τῆς φύσεως, ἡ ὁποία, πρὶν ἀκόμη κατοικήσῃ τὴν σφαῖραν ζωντανὸν ὄν, ἔθραυσε ἢ παρεμέρισε τοὺς βράχους καὶ ἤνοιξε διαστήματα διὰ μέσου αὐτῶν, πλατύνουσα τὰς βαθεῖας κοιλάδας, σχηματίζουσα τὰ ὑψηλὰ ὄρη καὶ

νιόν, τὸν ἔχοντα κατοικίαν τὸν οὐρανόν. «Διότι πέραν τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης, τῶν ἀστέρων καὶ ὄλων ἐκείνων, τὰ ὅποια μεταβάλλονται, εὐρίσκεται ὁ καθαρὸς γαλανὸς οὐρανός, τὸ ἄπειρον στερέωμα». Ἐκεῖ ἀνέκαθεν οἱ ἄνθρωποι ἐφαντάσθησαν τὴν κατοικίαν τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι τὸ φῶς καὶ εἰς τὸν ὅποιον δὲν ὑπάρχει σκιά.

2. Ἡ δευτέρα διαίρεσις τῶν γλωσσῶν περιλαμβάνει τὴν ἑβραϊκὴν, τὴν γλῶσσαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὴν ἀραδικήν, τὴν γλῶσσαν τοῦ Κορανίου, τοῦ ἱεροῦ βιβλίου τῶν Μωαμεθανῶν, καὶ τὰς γλώσσας τὰς ὁποίας ἀνευρίσκομεν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς Φοινίκης, τῆς Βαβυλώνος, τῆς Ἀσσυρίας καὶ τῆς Καρχηδόνας.

3. Ἡ τρίτη διαίρεσις περιλαμβάνει τὰς ὑπολοίπους γλώσσας, αἱ ὁποῖαι εἶναι διεσκορπισμέναι εἰς ὅλην τὴν γῆν. Αἱ γλῶσσαι τῆς Κίνας, τοῦ Θιβέτ καὶ τῆς Ἰνδοκίνας κατέχουν ἰδιαιτέραν θέσιν ὥς αἱ πρῶται μορφαὶ τῆς ἀνθρωπίνης γλώσσης, διότι ἀποτελοῦνται ἀπὸ μονοσυλλάβους λέξεις.

Κατ' ἀρχὰς ὅλαι αἱ γλῶσσαι εἶχον μόνον μονοσυλλάβους λέξεις, καὶ μέχρι σήμερον δὲ ὑπάρχουν γλῶσσαι αἱ ὁποῖαι δὲν κατῴρθωσαν νὰ ὑπερβοῦν τὸν πρῶτον τοῦτον γλωσσικὸν σταθμόν. Ἡ ἀρχέγονος γλῶσσα τῶν Αἰγυπτίων ἦτο μονοσυλλαδική, τοιαῦται δὲ εἶναι ἀκόμη αἱ περισσότεραι μογγολικαὶ γλῶσσαι.

Οἱ ἀπαίδευτοι δὲν ἐννοοῦν τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ μελέτη τοῦ θαυμαστοῦ ὀργάνου, προφορικοῦ καὶ γραπτοῦ, μὲ τὸ ὅποιον συνεννοούμεθα μὲ τοὺς ὁμοίους μας, καὶ τὸ ὅποιον μᾶς καθιστᾷ ἱκανοὺς ν' ἀναγινώσκωμεν εἰς τὰ παλαιὰ βιβλία τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς πρώτας ἀποπείρας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς εὑρεσιν τοῦ Θεοῦ του. Ἡ μελέτη τῶν λέξεων εἶναι εὐχάριστος ἀσχολία, τὸ δὲ λεξικόν, τὸ ὅποιον συνήθως θεωροῦν οἱ ἄνθρωποι ὡς ξηρὸν καὶ ἀνιαρὸν βιβλίον, ἐμπεριέχει μεγάλην ποίησιν,

ἀλλὰ δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὴν ἀνακαλύψουν καὶ νὰ εὕρουν εἰς τὰς λέξεις τοῦ τὴν ἱστορίαν καὶ τὸ κάλλος τὰ ὁποῖα ἐγκλείουν αὐταί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Η Γ Ρ Α Φ Η

Πολὺ εὐκολώτερον εἶναι νὰ εἴπωμεν πῶς οἱ ἄνθρωποι ἔμαθον νὰ γράφουν.

Ἡ γραφὴ χρησιμεύει εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ χαράττη σημεῖα, τῶν ὁποίων τὴν σημασίαν δύναται νὰ ἐννοῇ ὁ ἴδιος καὶ οἱ ἄλλοι ἀμέσως καὶ μὲ ἐν μόνον βλέμμα. Εἰς τοὺς παναρχαίους χρόνους οἱ ἄνθρωποι ἐσχεδιαγράφουν τὸ ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον ἤθελον νὰ παραστήσουν (ἥλιος, σελήνη, ἄνθρωπος, φυτόν, ἰχθύς, ἵππος, ἔλαφος κτλ). Ἡ εἰκονογραφικὴ αὕτὴ γραφὴ διετηρήθη εἰς χρῆσιν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Διατηρεῖται ἀκόμη εἰς τὰς ἀγρίας φυλὰς ὄλων τῶν χωρῶν τῆς ὑδρογείου σφαίρας. Μεταχειρίζονται αὐτὴν εἴτε ὡς μέσον μεταδόσεως τῶν διανοημάτων τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸν ἄλλον, εἴτε πρὸς ἀνάμνησιν ἐνὸς γεγονότος, τὸ ὁποῖον χαράττουν διὰ τὰς μελλούσας γενεὰς ἐπὶ βράχων, πελεκητῶν λίθων, δένδρων καὶ τάφων.

Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου οἱ ἄνθρωποι ἀντικατέστησαν τὴν βραδεῖαν καὶ ἀκατάλληλον ταύτην γραφὴν μὲ σημεῖα, τὰ ὁποῖα παρίστανον ὅχι πλέον τὰ πράγματα, ἀλλὰ τὸν ἤχον τὸν ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ ὄνομα τοῦ εἰκονιζομένου πράγματος· π. χ. ἡ εἰκὼν τοῦ ἡλίου κατ' ἀρχὰς παρίστανε τὸν ἥλιον, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, ἐπειδὴ ὁ ἥλιος ἐλέγετο ρα, ἡ εἰκὼν τοῦ ἡλίου παρίστανε τὸν φθόγγον ρα.

ΙΕΡΟΓΛΥΦΙΚΗ ΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ

ΣΗΜΕΙΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΑ		ΣΗΜΕΙΑ ΦΩΝΗΤΙΚΑ			
ὁ ἥλιος		ἄνῆρ		α	
ἡ σελήνη		γυνή		ει,	
ὁ κόσμος		παιδίον		ο, ου	
ἡ ζωή		βασιλεὺς		ε	
ἡ ἀνδρεία		βασιλίσσα		κ	
τὸ ἔτος		θεός		τ	
ὁ μῆν		Ἄμμων		ρ, λ	
νύξ		Σήθ		μ	
τετράπουν		θῶτ		ν	
φυτόν		πκνήγυρις		π	
ἄνθος		ἐπιδοκιμάζω		σ	
μέταλλον		δύναμις		σ(ch)	
ὕγρον		κινεῖσθαι		φ	
λαξευτός λίθος		θηλυκὸν γένος		χ	
κατοικία		πληθυντικὸς ἀριθμὸς		χ(h)	

Ἡ πρώτη γραφή ἢ εἰκονίζουσα αὐτὰ τὰ πράγματα ἦτο πραγματογραφική, ἢ δευτέρα, ἢ παριστάνουσα τὰς φωνάς των ἔγινε φωνητική. Τὰ ἱερογλυφικὰ τῶν Αἰγυπτίων εἶναι καὶ πραγματογραφικὰ καὶ φωνητικά. Κατ' ἀρχὰς τὰ εἰκονικὰ ταῦτα σημεῖα παρίστανον ὁλοκλήρους λέξεις, βραδύτερον οἱ ἄνθρωποι ἐχώρισαν τὰς λέξεις εἰς συλλαβάς, ἀκόμη δὲ βραδύτερον ἕκαστον σημεῖον, πάντοτε τὸ αὐτό, παρίστανε μίαν ὠρισμένην φωνήν.

Τρεῖς χιλιάδας ἔτη π. Χ. οἱ Αἰγύπτιοι διέκρινον εἴκοσι δύο φωνάς, τὰς ὁποίας παρίστανον μὲ διάφορα σημεῖα. Ἰδιαίτερα ὅμως γράμματα δὲν εἶχον ὀρίσει. Τοῦτο ἔπραξαν οἱ πρακτικοὶ καὶ ἐμπορικοὶ Φοίνικες. Ἀπὸ τὰ ἱερογλυφικὰ τῶν Αἰγυπτίων παρέλαβον δώδεκα ἢ δεκατρία ὠρισμένα σχήματα ὡς γράμματα, τὰ δὲ λοιπὰ συνεπλήρωσαν αὐτοί.

Σοφοὶ τινες εἰς τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαθήτου ἀνευρίσκουν ἵχνη τῆς παλαιᾶς εἰκονογραφικῆς γραφῆς. Παραδείγματος χάριν ἄλεφ, τὸ πρῶτον γράμμα τοῦ φοινικικοῦ καὶ ἐβραϊκοῦ ἀλφαθήτου (ὁ πρόγονος τοῦ ἰδικοῦ μας ἄλφα) σημαίνει ἐλέφαντα, καὶ τὸ σημεῖον τοῦ γράμματος τούτου ἦτο σχεδίασμα κεφαλῆς ἐλέφαντος.

Εἰς τοὺς Ἑλληνας κατὰ παράδοσιν ἢ ἐφεύρεις τῶν γραμμάτων ἀπεδίδετο εἰς τὸν Κάδμον τὸν Φοίνικα, ὅστις ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Βοιωτίαν, πραγματικῶς δὲ τὸ ὄνομα τῶν περισσότερων γραμμάτων, ἢ σειρά αὐτῶν καὶ τὸ σχῆμά των ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων μνημείων ἐπιδεδαιώνουν τὴν παράδοσιν ταύτην. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες συνεπλήρωσαν καὶ διεμόρφωσαν καὶ τὸ ἀλφάβητόν, ὅπως καὶ κάθε τι τὸ ὁποῖον παρέλαβον ἀπὸ ἄλλους, καὶ ἐπρόσθεσαν φωνήεντα καὶ σύμφωνα ἄγνωστα εἰς τοὺς Φοίνικας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ.'

Η ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΑΡΙΘΜΕΙΝ

Πολὺ ἀργὰ μανθάνουν τὴν τέχνην τοῦ ἀριθμεῖν αἱ ἄγριαι φυλαί, καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀκόμη ὑπάρχουν φυλαί, αἱ ὁποῖαι δὲν ἡμποροῦν ν' ἀριθμήσουν πέραν τοῦ τέσσαρα ἢ δὲν ἔχουν λέξεις δι' ἀριθμοὺς μεγαλυτέρους.

Οἱ κάτοικοι τῆς χερσονήσου τῆς Μαλάκκας, δὲν ἔχουν ἰδέαν οὔτε μέτρου, οὔτε βάρους, οὔτε ἀριθμοῦ. Ἀριθμοῦν μέχρι τοῦ δύο· κατ' ἐξαίρεσιν ἐνίοτε εἰς ὑπέροχος νοῦς τῆς φυλῆς των κατορθώνει ν' ἀριθμῇ μέχρι τοῦ τρία· ἄλλ' εἶναι σπάνιον.

Οἱ Τασμάνιοι γνωρίζουν τὸ ἓν καὶ τὸ δύο· τὸ περιπλέον λέγουν πολλά· κάποτε κατορθώνουν νὰ εἰπουν δύο καὶ ἀκόμα ἓνα ἢ δύο καὶ ἀκόμα δύο. Διὰ νὰ ἐκφράσουν τὸ πέντε ὑψώνουν ἐπάνω ἀπὸ τὴν κεφαλὴν των τὴν χεῖρά των· ἔχουν ἰδέαν τοῦ πέντε, ἀλλὰ δὲν ἔχουν λέξιν νὰ τὴν ἐκφράσουν.

Ἐφάμιλλοι αὐτῶν εἶναι καὶ φυλαί τινες Αὐστραλῶν. Ἴδου πῶς ἀριθμοῦν : ἓν : νετὰτ, δύο : ναές, τρία : ναές-νετὰτ, τέσσαρα : ναές-ναές, πέντε : ναές-ναές-νετὰτ· ἕξ : ναές, ναές ναές. Πῶς νὰ προχωρήσουν περαιτέρω ;

Εἰς περιηγητῆς καλῶς γνωρίσας τοὺς Ἑσκιμῶους βεβαιοῖ ὅτι ὅταν ἐρωτήσουν ἓνα ἄνδρα πόσα παιδιὰ ἔχει, περιέρχεται εἰς ἀμηχανίαν, συμβουλεύεται συνήθως τὴν γυναῖκά του μὲ τὸ βλέμμα, καὶ οἱ δύο δὲ σύζυγοι δὲν συμφωνοῦν εἰς τὸν ὑπολογισμόν καὶ ὅταν ἀκόμη τὰ τέκνα των δὲν ὑπερβαίνουν τὰ τέσσαρα ἢ πέντε.

Ὁ σοφὸς Ἀγγλος Γκάλτον ὁμιλῶν περὶ μιᾶς φυλῆς τῆς Ἀφρικῆς τῶν τροπικῶν λέγει ὅτι μόλις καὶ μετὰ βίας κατορ-

θώνουν ν' ἀριθμήσουν μέχρι τοῦ τρία. Ὅταν θέλουν νὰ ἐκφράσουν τὸ τέσσαρα, καταφεύγουν εἰς τὰ δάκτυλά των. Ἀδύνατον νὰ προχωρήσουν πέραν τοῦ πέντε, διότι δὲν ἔχουν πλέον χεῖρα διαθέσιμον διὰ νὰ λάβουν καὶ λυγίσουν τὰ δάκτυλα τὰ προωρισμένα νὰ παραστήσουν τὰς μονάδας.

Εἰς πολλὰς νήσους τῆς Πολυνησίας ἡ αὐτὴ λέξις *ρίμα* σημαίνει τὴν χεῖρα καὶ τὸ πέντε. Τοῦτο συνέδαινε καὶ ἄλλοτε ἀπόδειξις ὅτι ἡ λατινικὴ λέξις, ἣτις ἐκφράζει τὴν μονάδα, *digitus*, σημαίνει δάκτυλον.

Οἱ σοφοὶ παραδέχονται ὅτι ἀπὸ συνήθειαν τοῦ ν' ἀριθμοῦν οἱ ἄνθρωποι μὲ τοὺς δακτύλους τῶν δύο χειρῶν, ἐμορφώθη τὸ δεκαδικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον μεταχειρίζονται σήμερον οἱ περισσότεροι πολιτισμένοι λαοί, καὶ τὸ ὁποῖον εἶχον πρὸ πολλοῦ εἰς χρῆσιν οἱ Μεξικανοί.

Εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους οἱ ἄνθρωποι ἠρίθμουν μὲ λιθάρια· ταῦτα εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν ἐλέγοντο *calculi*, ἐκ τοῦ ὁποῦ καὶ τὸ γαλλικὸν ῥῆμα *calculer*, τὸ ὁποῖον σημαίνει ἐν γένει λογαριάζω. Ἔως τώρα συνηθίζομεν νὰ δένωμεν κόμβον εἰς τὸ μανδήλιόν μας διὰ νὰ μὴ λησμονήσωμεν κατ' ἡ συνήθεια αὕτη, εἶναι ὑπόλειμμα παλαιοῦ τρόπου ἀριθμήσεως μὲ κόμβους σχοινίων, τὸν ὁποῖον διατηροῦσι μέχρι σήμερον οἱ μοναχοὶ ἀριθμοῦντες διὰ τῶν κομβοσχοινίων τὸν ἀριθμὸν τοῦ «Κύριε ἐλέησον».

Καὶ εἰς τὴν ἀρίθμησιν λοιπὸν, ὅπως καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα, ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἀνεπτύχθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Ἦρχισεν ἀπὸ πολὺ χαμηλά· κατ' ἀρχὰς εἶχεν ἀνάγκην νὰ παραστήσῃ τοὺς ἀριθμοὺς μὲ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, ἀλλὰ μὲ βαθμιαίαν ἐξέλιξιν, ἡ ὁποία διήρκεσεν αἰῶνας, ἀνυψώθη μέχρι τῶν ἀφηρημένων ἀριθμῶν καὶ τῶν ὑψηλῶν μαθηματικῶν ὑπολογισμῶν.

ΚΚΦΑΛΛΑΙΟΝ ΙΓ.'

ΜΑΚΡΑΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΚΟΙΤΙΔΟΣ

Πιστεύουν ὅτι οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἔζησαν εἰς τόπον εὐρισκόμενον πλησίον τῆς κεντρικῆς Ἀσίας καὶ ὅτι οἱ ἀπόγονοὶ τῶν ἐξηπλώθησαν καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις. Τινὲς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς πλουσίας πεδιάδας τοῦ Νείλου καὶ ἔγιναν οἱ πρόγονοι τῶν αἰγυπτίων βασιλέων, ἄλλοι ἐπροχώρησαν μέχρι τῶν γυμνῶν παραλίων τῆς βορείας Εὐρώπης καὶ ἔγιναν οἱ πρόγονοι τῶν «βασιλέων τῆς θαλάσσης».

Μιὰ ὁμὰς τοῦ πρωτογόνου καὶ ἀρχικοῦ λαοῦ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἔλαβε δὲ αὕτη δύο διευθύνσεις καὶ ἐχωρίσθη εἰς δύο μέρη, τὴν βορείαν εὐρωπαϊκὴν ὁμάδα καὶ τὴν νοτίαν εὐρωπαϊκὴν. Ἡ βορεία περιλαμβάνει τοὺς Σλάβους, τοὺς Γερμανοὺς καὶ ἄλλους τινὰς λαοὺς, ἡ δὲ νοτία τοὺς Κελτοὺς, τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἰταλοὺς.

Ὅπως τὸ κλίμα ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ χρώματος τοῦ δέρματος, ὁμοίως ἡ πρόοδος φυλῆς τινος καὶ ὁ τρόπος τῆς ζωῆς τῆς ἐξαρτῶνται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ ἐδάφους· καὶ τοῦτο ἐξηγεῖ διατί φυλαί τινες προώδευσαν ταχύτερα ἀπὸ ἄλλας καὶ μάλιστα τὰς ὑπεδούλωσαν.

Αἱ πλούσιαι καὶ χλοεραὶ πεδιάδες παρήγαγον λαὸν κτηνοτρόφον, ὅστις μετέβαινεν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἀναζητῶν βοσκήν καὶ δὲν προώδευε· ἔδαφος γόνιμον καὶ ἀήρ καθαρὸς εἵλκυον τοὺς γεωργοὺς καὶ τοὺς ξυλουργοὺς καὶ μεταλλουργοὺς, οἵτινες ἀπεθησαύρισαν γνώσεις καὶ πλοῦτον, ἐν ᾧ οἱ κάτοικοι τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων ἔγιναν τολμηροὶ καὶ ριψοκίνδυνοι ἄλιεῖς καὶ ναυτικοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ.'

ΓΕΝΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Συγκρίνοντες τὴν λιθίνην ἐποχὴν πρὸς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ζῶμεν ἡμεῖς, θυνάμεθα νὰ κρίνωμεν πόσον προώδευσεν ἔκτοτε ἡ ἀνθρωπότης. Οἱ ἄνθρωποι ὄχι μόνον ἐτελειοποίησαν τὰς κατοικίας των, τὴν κατεργασίαν τῶν μετάλλων, τὰ ὅποια ὅλα κατ' ἀρχὰς ἦσαν χονδροειδῆ καὶ ἄτεχνα, ἀλλὰ τεραστίως προόδους ἔκαμαν καὶ εἰς τὰς γνώσεις των περὶ τῆς γῆς καὶ τῶν ἀστέρων.

Ὁ ἄνθρωπος ἔπειτα ἀπὸ μακρὰς καὶ κοπιώδεις προσπάθειας κατῴρθωσε νὰ χρησιμοποιεῖ τὸν κεραυνόν, τὸν ἄνεμον, τὰ ὀρμητικὰ ρεύματα, καὶ ἡ δύναμις των ὑπετάχθη εἰς τὴν θέλησιν του. Εἰσέδυσεν εἰς τὸ μυστήριον τῶν ἀστέρων καὶ καθ' ἑκάστην μανθάνει νὰ συλλαβίῃ μίαν ἀκόμη φράσιν εἰς τὸ μέγα βιβλίον τῆς φύσεως.

Ἄπειρον εὐγνωμοσύνην χρεωστοῦμεν εἰς τοὺς παναρχαίους ἐκείνους ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἔθεσαν τὰς βάσεις παντὸς ὅ,τι ἔγινε μετὰ ταῦτα· διότι ἐκεῖνος ὅστις ἐπελέκθησε τὸν πρῶτον πυρόλιθον, ὑπῆρξεν ὁ γενάρχης ὅλων τῶν γλυπτῶν· ἐκεῖνος, ὅστις πρῶτον ἐγραμμογράφησε τὴν εἰκόνα ἑνὸς ἀνθρώπου ἢ μαμμοῦθ ἐπὶ ἑνὸς ὀστοῦ ὑπῆρξεν ὁ πατὴρ ὅλων τῶν ζωγράφων· ἐκεῖνος, ὅστις πρῶτος ἐσώρευσεν πέτρας ὑπῆρξεν ὁ γενάρχης τῶν ἀρχιτεκτόνων τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας· ἐκεῖνος, ὅστις πρῶτος διετρύπησεν ἓν κόκκαλον ταρανδοῦ διὰ νὰ κατασκευάσῃ συρίκτραν ἣ ἐδόνγησε μίαν χορδὴν τεντωμένην ὑπῆρξεν ὁ πατὴρ ὅλων τῶν μουσικῶν· ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος

πρῶτος ἐξέφρασε μὲ ρυθμὸν τὰς ἀφελεῖς σκέψεις του ὑπῆρξεν ὁ γενάρχης ὄλων τῶν ποιητῶν. Ἐκεῖνος ὅστις πρῶτος ἐδοκίμασε ν' ἀποκαλύψῃ τὸ μυστικὸν τῶν ἀστέρων ὑπῆρξεν ὁ πατὴρ ὅλων τῶν ἀστρονόμων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ.'

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

Τὸ βιβλίον τοῦτο, τὸ ὁποῖον πραγματεύεται περὶ τῶν πρώτων ἀνθρώπων, ὠνομάσαμεν «Τὰ Πρῶτα Βήματα τῆς Ἀνθρωπότητος», διότι ἡ βαθμιαία πρόοδος τοῦ κόσμου κατὰ τὴν πρωτογενῆ κατάστασιν δύναται νὰ συγκριθῇ μὲ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν νηπιακὴν τοῦ ἡλικίαν.

Μολονότι ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἐπροχώρησε πρὸς τὰ ἐμπρὸς μὲ βῆμα ἀρκετὰ κανονικόν, δὲν πρέπει νὰ κλείσωμεν τοὺς ὀφθαλμούς μας εἰς τὰ τρομερὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐνίστε διέκοψαν τὴν πορείαν της. Ἀπὸ τὰ βιβλία καὶ ἀπὸ τὰ ἐρείπια μανθάνομεν ὅτι ὑπῆρξαν εἰς τὸν κόσμον φυλαὶ καὶ ἔθνη (μερικὰ ἔθνη μάλιστα εἶχαν τόσον μεγαλεῖον καὶ τόσην αἰγλήν, ὥστε ἐφαίνετο ἀδύνατόν ποτε νὰ καταπέσουν) τὰ ὁποῖα ἀφοῦ ἀνυψώθησαν, παρήκμασαν καὶ ἐξηφανίσθησαν. Κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας, κατὰ τοὺς ὁποίους εὐρίσκεται ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς, ἔζησαν λοιπὸν φυλαί, αἱ ὁποῖαι ἤκμασαν καὶ παρήκμασαν καὶ τῶν ὁποίων οὐδέποτε θὰ ἐπανεύρωμεν τὰ ἴχνη.

Εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου συνέδησαν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, καταστροφαὶ καὶ ὀδελυρὰ κακουργήματα· αἰτία δὲ αὐτῶν ὅχι σπανίως ἦτο ἡ ἀμάθεια τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐγνώριζον τί ἐχρεώσθουν εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὸν πλησίον των,

ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ μετεχειρίζοντο τὴν δύναμιν των εἰς τὸ νὰ πράττουν τὸ κακόν. Εἰς τὴν παραφροσύνην καὶ τὰ ἀχαλίνωτα πάθη των ἐλησμόνουν ὅτι οἱ νόμοι τοῦ Θεοῦ δὲν μεταβάλλονται, καὶ ὅτι «τὰ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος» ὅπως λέγει ἡ Ἀγία Γραφή.

Παρήκουσαν εἰς τὸν νόμον τοῦ «Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» καὶ ἐπῆλθον σκληροὶ πόλεμοι καὶ αἱματηραὶ σφαγαί· ἐλεύθεροὶ λαοὶ καθυπετάχθησαν καὶ ψυχαὶ ἡρωϊκαὶ ἐστέναξαν εἰς τὴν δουλείαν. Παρήκουσαν εἰς τοὺς νόμους τῆς ὑγιεινῆς· καὶ ἡ πανώλης ἐξωλόθρευσε χιλιάδας, μυριάδας δὲ ἀφῆρπασε καὶ ἡ ἀκολασία καὶ ἡ μέθη. Οἱ λαοὶ οὗτοι ἐλάτρευσαν τὸ χρῆμα καὶ τὸ ἐγὼ των, λητμονοῦντες τὴν αἰωνίαν ἀλήθειαν ὅτι «οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος» καὶ ὅτι ὅσοι φροντίζουν μόνον περὶ ἀπολαύσεως γίνονται δοῦλοι τῶν εὐτελεστέρων ὁρμῶν των· ἐπειδὴ δὲ αἱ ψυχαὶ των, δὲν λαμβάνουν τὴν τροφήν, ἡ ὁποία ἠδύναντο νὰ τὰς ζωογονήσῃ, ἐξολοθρεύονται.

Ἐπὶ τῆς ὥς ὠρολογίου πλακὸς τῆς προόδου ὁ ὠροδείκτης ἐφάνη ἐνίοτε ὅτι ἐστάθη ἢ καὶ ὠπισθοδρόμησεν, ἐν τούτοις ὁ κόσμος ὅχι μόνον δὲν ἐχειροτέρευσε, ἀλλ' ἔγινε καλύτερος, τοῦτο δὲ εἶναι ἀλήθεια ἢ ὁποία πρέπει νὰ μᾶς παρηγορήσῃ καὶ νὰ μᾶς ἐνθαρρύνῃ.

Ἐπάρχουν ἄνθρωποι ποθοῦντες ὀλοφύχως τὸ παρελθόν, τὸ ὁποῖον ἐξηφανίσθη ἀνεπιστρεπτί, οἱ ὁποῖοι νοσταλγοῦν τὰς ἡμέρας τῶν παιδικῶν των χρόνων καὶ ἐπιθυμοῦν νὰ ἐπανέλθουν, εἰ δυνατόν καὶ πάλιν εἰς αὐτάς, ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι ἐκθειάζουν ἀδιακόπως τὰ ὥραϊα «περασμένα», ὅτε ὁ γέλως ἀντήχει μὲ εὐθυμίαν περισσότερον ἄδολον, καὶ ὅτε ἡ ἐργασία ἦτο ἄφθονος, οἱ ἐπαῖται σπάνιοι, ἡ ζωὴ ἀμέριμνος καὶ τὰ πρόσωπα χαρωπά.

Μὴ ἀκούετε τοὺς ἀνθρώπους τούτους. Κακῶς ἀνέγνωσαν

τὸ παρελθὸν ἢ δὲν τὸ ἀνέγνωσαν καθόλου· ὅπως πολλὰ ἄλλα πράγματα καὶ τὸ παρελθὸν εἶναι ὠραῖον ἀπὸ μακράν, ἀλλὰ ὅχι σπανίως ἄσχημον ἀπὸ πλησίον. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὁπισθοχωρήσωμεν πολὺ πρὸς τὰ ὠραῖα αὐτὰ περασμένα διὰ νὰ μάθωμεν ὅτι πολλοὶ βασιλεῖς καὶ βασιλίσσαι εἶχον ὀλιγωτέραν μόρφωσιν ἀπὸ πολλοὺς σημερινοὺς ἄνθρώπους τοῦ λαοῦ, καὶ ὅτι ἡ κατοικία καὶ ἡ τροφή των ἦσαν χειρότεραι ἀπὸ τὴν κατοικίαν καὶ τὴν τροφήν τῶν σημερινῶν ὑπηρετῶν.

Εἶναι ἀνόητον ν' ἀναζητῶμεν εἰς ὅλα μὲ πόθον τὸ παρελθόν, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης ἀνόητον καὶ νὰ τὸ κακολογῶμεν. Ἐκεῖνο ἐξεπλήρωσε τὸν προορισμὸν του, ἔκαμεν ὅ,τι ἔπρεπε νὰ κάμῃ. Καὶ αὐτοὶ οἱ τρομεροὶ πόλεμοι ἀκόμη ἐπέφεραν μεγάλα εὐεργετήματα, ὅ,τι δὲ οἱ ἄνθρωποι ἐνόμιζον ὡς κακὸν παρήγαγε καλοὺς καρπούς. Μόνος ὁ Θεὸς γνωρίζει τὸ βάθος τῶν πραγμάτων. Ἡ ἀληθινὴ σοφία συνίσταται εἰς τὸ νὰ βλέπωμεν τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ ὁδηγοῦσαν τὴν γῆν εἰς τοὺς διαφόρους σταθμοὺς τῆς προόδου καὶ νὰ πιστεύωμεν ὅτι δὲν θὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν κόσμον τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησε· διότι

ὅλα κινοῦνται μὲ σκοπὸν σ' τὴν πλάσι πέρα-πέρα.

Ὅλοι ἔχομεν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἓνα προορισμὸν· ὃς προσπαθήσωμεν νὰ ἐκτελέσωμεν αὐτὸν μὲ ὅλην τὴν προθυμίαν μας. Ἄν ἐνίοτε μᾶς φαίνεται ταπεινὸς καὶ ἀσήμαντος, δὲν εἶναι ὅμως ἀσήμαντος καὶ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς Ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὴν σταγόνα τῆς δρόσου ὅπως καὶ τὸν ἥλιον, καὶ ὁ ὁποῖος μᾶς κρίνει ὅχι ἀπὸ τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἐκτελοῦμεν, ὅσον ἀπὸ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον τὸ ἐκτελοῦμεν καὶ ἀπὸ τὴν προθυμίαν τὴν ὁποῖαν καταβάλλομεν πρὸς ἐκτέλεσίν του.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Η ΠΡΩΤΗ ΠΙΣΤΙΣ

Ὁ ἄνθρωπος μόλις ἐξηλθεν ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς βαρβαρότητος εἰς τὴν ὁποίαν ἔζη, μόλις ἠδυνήθη νὰ ἐξαρκέσῃ ὅπως δῆποτε εἰς τὰς σωματικὰς ἀνάγκας του, καὶ ἤρχισε νὰ ἐνεργῇ ὡς ἄνθρωπος, δηλαδὴ νὰ διανοῇται, ἤκουσε δὲ ἐντὸς τοῦ μίαν φωνήν, ἣ ὁποία τῷ ἔλεγεν ὅτι ἡ ζωὴ ἐδόθη εἰς αὐτὸν δι' ἄλλον σκοπὸν καὶ ὅχι διὰ νὰ τρώγῃ μόνον καὶ νὰ πίνῃ.

Ἔβλεπεν ὁλόγυρα τὸν κόσμον μὲ τοὺς σιωπηλοὺς λόφους του καὶ τὰς καταφύτους κοιλάδας του, τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων καὶ τὰς ἐκτάσεις τῶν πεδιάδων· τὸ θαλερὸν φύλλωμα τῶν δένδρων καὶ τὰ εὐχρωμα καὶ εὖσμα ἄνθη· ἔβλεπε τὰ πτηνὰ διασχίζοντα τὸν ἀέρα, τὴν ταχύπουν ἔλαφον καὶ τὸν μεγαλοπρεπῆ λέοντα· τὸν τεράστιον καὶ ὀγκώδη μαμμούθ, ὅστις πρὸ πολλοῦ ἔχει ἐξαφανισθῇ· ἔβλεπε τὴν θαυμασίαν σκηνογραφίαν τῆς φύσεως, ἣ ὁποία ἐζωογονεῖτο ἀπὸ τὰ χρώματα, τὰ ὁποῖα σκορπίζουν αἱ ἥλια καὶ ἀκτῖνες, ἣ ἐσκυθρώπαζεν ἀπὸ τὰ διερχόμενα σύννεφα· ἔβλεπε τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα, διευθυνόμενον πρὸς δυσμὰς καὶ παραλαμβάνοντα μεθ' ἑαυτοῦ τὸ φῶς καὶ κατὰ χρονικὰ διαστήματα κανονικὰ τὴν σελήνην ν' ἀλλάσῃ βαθμηδὸν τὸ δρεπανοειδὲς σχῆμά της καὶ νὰ μετα-

βάλλεται εἰς ὀλοστρόγγυλον κύκλον· ὁμοίως ἐκάστην νύκτα ἔδλεπε τοὺς ἀστέρας νὰ λάμπουν εἰς τὸ στερέωμα τρεμοσδύνοντες μὲ θεσπεσίας μαρμαρυγὰς.

Ἦκουσε τοὺς διαφόρους ἤχους τῆς φύσεως· τὸν κελαρυσμὸν τῶν ρυακίων, τὸν παφλασμὸν τοῦ καταπίπτοντος ρεύματος τοῦ ποταμοῦ, τὸν θωπευτικὸν φλοῖσδον τῆς ἡρέμου θαλάσσης ἢ τὸν ἄγριον ρόχθον τῶν συντριβομένων κυμάτων, τὸν θροῦν τῶν φύλων τῶν σειομένων ἀπὸ τὴν ἀόρατον πνοὴν τῆς αὔρας, τὸν κτύπον τῆς βροχῆς, ἢ ὅποια κατέπιπτεν ἀπὸ τὰ μεγάλα μαῦρα σύννεφα, τὸν βαρὺν βρόμον τοῦ κεραυνοῦ, ὃ ὅποῖος ἐκτινάσσεται ἀπὸ τὰ σύννεφα διασχίζων ὡς φοβερὸς χρυσοῦς ὄφις τὸν οὐρανόν. Οἱ ἤχοι οὗτοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἄλλοτε γλυκεῖς, ἄλλοτε ὀξεῖς ἢ βαρεῖς καὶ τρομεροὶ ἐγέννων εἰς αὐτὸν κατάπληξιν καὶ ἔλεγε μὲ τὸν νοῦν του:

«Τί σημαίνουν ὅλα ταῦτα ; Ποῦ εἶμαι καὶ τί εἶμαι ; Πόθεν ἔρχομαι, καὶ πόθεν προέρχονται ὅσα βλέπω, ὅσα ἀκούω καὶ ὅσα ἐγγίζω ;»

Τὸ πρῶτον συναίσθημα τοῦ ἀνθρώπου ἦτο ἀπλῆ ἔκπληξις, τὸ δεύτερον ἦτο ἐπιθυμία ν' ἀνακαλύψῃ τὴν αἰτίαν, ἢ ὅποια ἔκαμε τὰ πράγματα τοιαῦτα ὅποια εἶναι.

Ὁλόγυρα τὸν ἐπερικύκλωνεν ἡ φύσις (κατὰ λέξιν : ἡ παράγουσα, ἡ γεννώσα), ἡ μεγάλη, ἡ ὡραία, ἡ δυνατή. Δὲν ἔζη καὶ αὐτός ; Ὅλα δὲν ἐκινουῦντο ;

Ὅταν φανταζώμεθα πῶς ὁ ἄνθρωπος ἐπροσπάθησε ν' ἀνακαλύψῃ τὴν αἰτίαν ὧν ἔδλεπε δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐσυλλογίζετο ὅπως ἡμεῖς. Τότε ἀκόμη δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκφράσῃ τὰ διανοήματά του μὲ γλῶσσαν σαφῇ καὶ ἀκριβοῇ· ἀλλὰ τὸν ἐδοήθησε τὸ λογικόν.

Παρετήρει ὅτι ὁ ἴδιος ἐκινεῖτο ἢ ἔμενεν ἀκίνητος κατ' ἀρέσκειαν, ὅτι διὰ κάθε τι ἀπεφάσιζε μὲ λόγον, καὶ ὅτι πᾶσα πρᾶ-

ξίς του ἦτο προϊόν τῆς θελήσεώς του. Μία δύναμις ἐντός του ἐκανόνιζεν ὅ,τι ἔκαμνε.

Ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα ἔμαθε νὰ φθάνῃ εἰς τὰς αἰτίας. Ἀλλ' ἡ φύσις δὲν ἦτο ἀκίνητος· ὁ ποταμὸς ἔρρεε, τὰ σύννεφα ἐδιώκοντο ἀπὸ τὸν ἄνεμον, τὰ φύλλα ἔτρεμον, ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες δὲν ἦσαν ἀκίνητα. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ὑπάρχῃ εἰς ὅλα καὶ τὸ ὅποιον νὰ παράγῃ αὐτὴν τὴν κίνησιν.

Τοιοιουτρόπως ὁ ἄνθρωπος ἤρχισε νὰ πιστεύῃ εἰς πνεύματα ἐνοικοῦντα εἰς ὅλα τὰ πράγματα : εἰς τὸν ἥλιον, τὰ δένδρα, τὴν καταρράκτην, τὴν φλόγα, τὸ πτηνὸν καὶ τὸν ὄφιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β.

ΜΥΘΟΙ

Οἱ ἄνθρωποι ἐπροσπάθησαν νὰ ἐξηγήσουν τὴν ζωὴν, ἡ δὲ ποία ἐφαίνετο ὅτι ἐνυπῆρχεν εἰς ὅλα τὰ πράγματα (καὶ ἐνυπάρχει, πραγματικῶς, ἀλλ' ὅχι ὅπως τὴν ἐφαντάζοντο οἱ ἀρχέγονοι ἄνθρωποι)· εἰς τὰς παραδοξοτάτας δὲ ἰδέας, εἰς τὰς ὁποίας ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ προσπάθεια αὕτη πρὸς ἐξήγησιν τῶν φαινομένων, ἔδωκαν τὴν μορφήν μύθων, δηλαδὴ φανταστικῶν ἱστοριῶν αἱ ὁποῖαι στηρίζονται ἐπὶ πραγματικῶν γεγονότων.

Ἄν ἡμεῖς εἰς ἓν πλοῖον ἀποδίδομεν εἶδος προσωπικότητος, πρὸ πάντων ὅταν δίδωμεν εἰς αὐτὸ ὄνομά τι, οἱ ἄγριοι πολὺ φυσικώτερον ἡμῶν ἐφαντάζοντο ὅτι ἡ φλόξ ἡ ὁποία κατατρώγει τὸ δένδρον εἶναι ζωντανὸν ὄν, τὸ ὅποιον δυνάμεθα ν' ἀποκεφαλίσωμεν, ὅτι ἡ βασανίζουσα τὸν ἄνθρωπον πεῖνα προέρχεται ἀπὸ μίαν σαύραν ἢ ἓν πτηνὸν ἐντὸς τοῦ στομάχου, ὅτι ἡ ἡχώ τὴν ὁποίαν ἀπηχοῦν οἱ λόφοι εἶναι ἡ φωνὴ τῶν νάνων

οἱ ὅποιοι κατοικοῦν ἐντὸς αὐτῶν, καὶ ὅτι ἡ βροντὴ προέρχεται ἀπὸ τὸ κύλισμα τοῦ ἄρματος τοῦ θεοῦ τοῦ πολέμου.

Ὁ πρωτογενὴς ἄνθρωπος συγχέει διαρκῶς τὸ πραγματικὸν μὲ τὸ φαντασιῶδες, καὶ δὲν δυσκολεύεται νὰ παραδεχθῇ ὡς ἀληθινὰ τὰ πλάσματα τῆς φαντασίας του. Προσέτι ὁ πρωτογενὴς δὲν διακρίνει καθαρὰ τὸ ἑμψυχον ἀπὸ τὸ ἄψυχον· εἰς ἑλαθσα εἶναι ὁλόγυρά του, εἰς τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως, τὰ ἑποῖα τὸν βλάπτουν ἢ τὸν ὠφελοῦν, προσδίδει ιδιότητας ἀνθρώπου ἢ ζῴου, τὰ ζῶοποιεῖ ἀνθρωπομορφικῶς ἢ ζῴομορφικῶς, φανταζόμενος εἰς αὐτὰ ψυχικὰς διαθέσεις, ἀγάπην, μῖσος, ἐκδίκησιν, νοῦν, θέλησιν. Τὰ ζῶα δὲν τὰ θεωρεῖ ὡς κατώτερα του. Τινὰ μάλιστα ἐξ αὐτῶν, θαυμάζων τὴν δυνάμιν των, τιμᾷ, τὰ θεωρεῖ ὡς προγόνους του, ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἀδύνατος ἀκόμη καὶ κακῶς ὠπλισμένος καὶ οἱ ὀδόντες των ἢ τὸ δηλητηριὸν των ἐμπνέουν εἰς αὐτὸν τρόμον, προσπαθεῖ νὰ τὰ ἐξευμενίσῃ καὶ προσφέρει εἰς αὐτὰ λατρείαν.

Οἱ μῦθοι ἠλλαξαν μορφὰς κατὰ διαφόρους ἐποχάς, ἀλλὰ δὲν ἐξηφανίσθησαν, πολλὰ δὲ συνήθειαι, προλήψεις ἢ δεισιδαιμονίαι τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἐγκλείουν ἐντὸς των μύθους, καὶ ποτε παναρχαίους.

Ὅμιλῶν περὶ μύθων, ἔστω καὶ δι' ὀλίγων, νομίζω ὅτι ὀφείλω νὰ δείξω πῶς οἱ πρῶτοι μῦθοι, οἱ τόσον ἀπλοῖ, μετεσχηματίσθησαν εἰς μυθικὰς διηγήσεις ἡρώων, τῶν ὁποίων ἡ καρδία ἦτο γεμάτη ἀπὸ ἀγάπην ἢ καὶ μῖσος, οἱ ὅποιοι ὥρμησαν εἰς κινδύνους καὶ ἔδειξαν ἡρωϊσμόν. Αἱ τοιαῦται μυθικαὶ διηγήσεις ἀποτελοῦν σπουδαῖον μέρος τῆς ἀρχῆς τῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἄλλων λαῶν καὶ ἰδίως τῶν Ἑλλήνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΜΥΘΟΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ ΚΑΙ ΣΕΛΗΝΗΣ

Πολλὰ ἄγρια φυλαὶ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην ὀνομάζουσιν συζύγους ἢ ἀδελφὸν καὶ ἀδελφήν. Περιεργότατον τοιοῦτον μῦθον ἔχουσιν οἱ Ἑσκιμῶι, οἱ ὅποιοι κατοικοῦν τὰς ἀκτὰς τοῦ Βορείου Παγωμένου Ὤκεανου : Εἰς μίαν κόρην, ἣ ὁποία εὗρισκετο εἰς νυκτερινήν διασκέδασιν, εἰς νέος ἐξωμολογήθη τὸν ἔρωτά του, ὠθῶν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ὤμου, κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ τόπου. Ἡ κόρη μὴ δυναμένη εἰς τὸ σκότος τῆς καλύψεως νὰ διακρίνη ποῖος ἦτο, ἐπέχρισε τὰς χεῖράς της μὲ καπνιάν, ὅτε δ' ἐπανῆλθε, ἐμαύρισε τὸ πρόσωπόν του. Εἰς τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον ἔφερον, εἶδεν ὅτι ἦτο ὁ ἀδελφός της, καὶ ἐτράπη εἰς φυγὴν. Οὗτος τὴν ἐκυνήγησε, ὅτε δὲ αὕτη ἔφθασεν εἰς τὸ ἄκρον τῆς γῆς ἐπήδησεν εἰς τὸν οὐρανόν. Ἐκεῖ ἐγένεν ἥλιος αὐτὸς δὲ σελήνη, καὶ διὰ τοῦτο ἡ σελήνη παρακολουθεῖ τὸν ἥλιον εἰς τὸν οὐρανόν καὶ φαίνεται ἐνίοτε σκοτεινὴ, ὅταν στρέφῃ πρὸς τὴν γῆν τὸ μαυρισμένον πρόσωπόν της.

Εἰς ὅλας τὰς γλώσσας, τὰς γνωστὰς ὑπὸ τὸ ὄνομα τευτονικαὶ γλώσσαι, ἡ σελήνη εἶναι γένους ἀρσενικοῦ καὶ ὁ ἥλιος θηλυκοῦ.

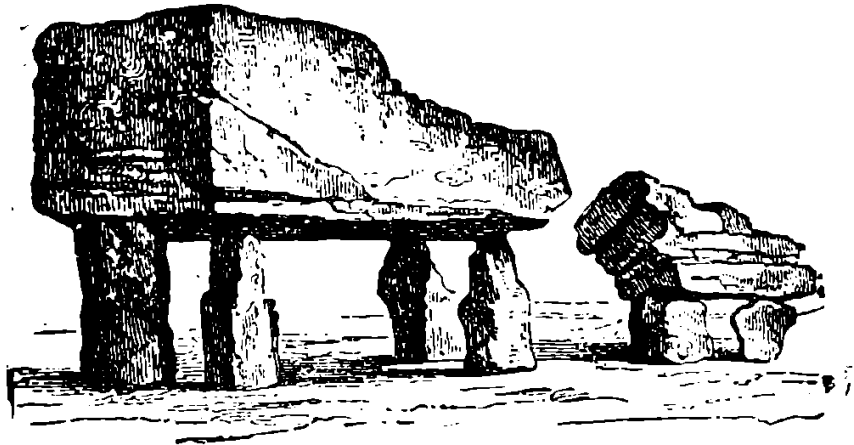
Καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀδελφοὺς ἐπίστευον τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην. Ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἄρτεμις ἦσαν τέκνα ὅχι μόνον τοῦ αὐτοῦ πατρός, τοῦ Διός, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῆς μητρός, τῆς Λητοῦς. Ὁ Ἀπόλλων ἦτο ὁ Φοῖβος, ὁ λάμπων, ἡ Ἄρτεμις ἡ Φοῖβη ἡ λάμπουσα.

Ἄλλοι λαοὶ παριστάνουσιν τὸν ἥλιον ὥς ἐραστήν τῆς Ἥους (αὐγῆς), ἡ ὁποία τρέχει πρὸ αὐτοῦ καὶ τὴν ὁποίαν θανατώνει μὲ τὰ λάμποντα βέλη του.

Κατὰ τὴν μυθολογίαν τῶν Ἑλλήνων ἡ Ἥως εἶναι ἀδελφὴ τοῦ Ἥλιου. Ἔχει ροδίνους δακτύλους, προηγείται δὲ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς καὶ προαναγγέλλει τὴν ἔλευσίν του· φορεῖ στέμμα ἀκτίνων καὶ τὸ ἄρμα τῆς σύρουν τέσσαρες ἀφρίζοντες ἵπποι, οἱ ὅποιοι μὲ καλπασμὸν ἀναβαίνουν ἀπὸ τὰ κύματα τῆς θαλάσσης.

Ὁ Ἥλιος, κατὰ τὸν Ὅμηρον, ἐκάστην πρωΐαν ἐξέρχεται εἰς τὴν ἀνατολὴν ἀπὸ τὸν βαθύρρουν Ὠκεανὸν καὶ ἀνέρχεται ἐπὶ λευκοπώλου ἄρματος εἰς τὸν οὐρανόν, τοῦ ὁποῖου τὸν θόλον ἀνα-

δαίνει βραδέως. Τὴν μεσημβρίαν φθάνει εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τοῦ θόλου τούτου· ἐκεῖθεν καταβαίνει εἰς τὴν γῆν πρὸς δυσμὰς καὶ βυθίζεται εἰς τὸν Ὠκεανόν, ὅπου λούεται καὶ ἀνατέλλει τὴν ἀκόλουθον ἡμέ-

Αἱ πρῶται ἀρχιτεκτονικαὶ ἀπόπειραι τῶν ποταρχαίων· δεξιᾷ τρίλιθον, ἀριστερᾷ ντόλμεν (σελ. 56).

ραν λαμπρότερος ἐξ αἰτίας τοῦ λουτροῦ. Οἱ ἀρχαῖοι Ρόδιοι τὸν Ἥλιον ἐπίστευον δημιουργὸν τῆς φυλῆς των καὶ προσέφερον εἰς αὐτὸν μεγαλοπρεπεῖς προσφοράς. Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἐθυσίαζον εἰς τὸν Ἥλιον ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων, τὰς ὁποίας πρωτοφωτίζουν αἱ ἡλιακαὶ ἀκτῖνες.

Ὁ ἥλιος εἶναι ὁ μέγας φίλος καὶ εὐεργέτης τοῦ ἀνθρώπου· αἱ ἀκτῖνες του θάλπου καὶ ζωογονοῦν τὴν φύσιν. Εἶναι προσέτι καὶ ὁ μάρτυς τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, «ὄμμα αἰθέρος», ὁ ὀφθαλμός, τὸν ὁποῖον τίποτε δὲν διαφεύγει, διὰ τοῦτο παρωμοίαζον αὐτὸν πρὸς μέγαν ὀφθαλμόν, ὁ ὁποῖος εἶναι πάντοτε ἀνοικτὸς ἐπὶ τοῦ κόσμου. Ὁ ἥλιος, ἐπειδὴ ἔχει διαπεραστικὴν

δρασιν καὶ διαλύει καὶ φωτίζει τὰ σκότη, ἐθεωρήθη ἡ πηγὴ τῆς σοφίας καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιστημῶν· ὡς Φοῖβος Ἀπόλλων ἦτο θεὸς τοῦ φωτός, ὡς Μουσηγέτης Ἀπόλλων θεὸς τῆς σοφίας.

Ἄλλ' ὁ ἥλιος δὲν ζωογονεῖ μόνον ἀλλὰ καὶ κατακαίει. Τὴν ὀλεθρίαν ἐνέργειαν τοῦ ἡλίου ἐκφράζει πρὸ πάντων ὁ μῦθος τοῦ Φαέθοντος, τοῦ ἀλαζόνος νεανίου, ὅστις μὴ γνωρίζων νὰ κυβερνήσῃ τὸ ἄρμα τοῦ πατρὸς του Ἡλίου, ἀπεξήρανε ποταμούς καὶ κατέκαυσε χώρας.

Ἡ Σελήνη κατὰ τὴν ἐλληνικὴν ποίησιν ἦτο ὡραιότατη παρθένος. Ὅταν τὸ μαγευτικὸν πρόσωπόν της, τὸ ὁποῖον ἐσκόρπιζεν ἀργυρᾶν ἀνταύγειαν, ἐνεφανίζετο εἰς τὸν οὐρανόν, αἱ ἀστέρες ὠχρίων. Κατὰ τὴν Σαπφὼ αἱ ἀστέρες ἀποκρύπτουν τὴν φωτεινὴν ὄψιν των ἔταν ἡ σελήνη καταλάμπη τὴν γῆν πλησιφαής.

Ἐπὶ τῆς σελήνης, ὅταν ἰδίως εἶναι πλήρης, διακρίνονται κηλίδες, εἰς τὰς ὁποίας ἡ φαντασία ἔδωκε σχῆμα ρινὸς καὶ δύο ὀφθαλμῶν. Ἐντεῦθεν ἐσχηματίσθη ἡ παράδοσις ὅτι ἐπὶ τῆς σελήνης εὕρσκεται εἰς ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐξωρίσθη ἐκεῖ πρὸς τιμωρίαν, διότι συνέλεξε ξύλα ἡμέραν Κυριακὴν ! Κατ' ἄλλην παράδοσιν εἰς τὸν δίσκον τῆς σελήνης εἰκονίζεται ὁ Κάϊν φονεύων τὸν ἀδελφόν του Ἀβελ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΜΥΘΟΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΚΛΕΙΨΕΩΝ

Εἰς τὰς ἐκλείψεις τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης ἐνυπάρχει καὶ τόσον θλιβερόν καὶ φανταστικόν, ὥστε εὐκόλως ἐννοοῦμεν διατρεῖς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς ἐνέργεια ὀλεθρίας δυνάμεως.

Οἱ Κινέζοι τὴν ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου λέγουν μέχρι σήμερον «φάγωμα τοῦ ἡλίου» καὶ τῆς σελήνης «φάγωμα τοῦ φεγγαρίου», διότι πιστεύουν ὅτι μεγάλοι δράκοντες καταβροχθίζουν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην· διὰ τοῦτο ὅταν γίνεται ἔκλειψις, οἱ ἀστρονόμοι των πίπτουν εἰς τὰ γόνατα καὶ κτυποῦν τὴν γῆν μετὰ τὸ μέτωπόν των, ὃ δὲ λαὸς ἐντρομος κτυπᾷ τύμπανα καὶ συγκρούει χάλκινα μαγειρικά σκεύη διὰ ν' ἀναγκάσῃ μετὰ τὸν δαιμονιώδη θόρυβόν των, τὰ θηρία ν' ἀφήσουν τὴν λείαν των. Τοῦτο κάμνουν μέχρι σήμερον καὶ οἱ Μωαμεθανοί.

Εἰς τὴν Ἀμερικὴν αἱ Ἰνδικαὶ φυλαὶ πιστεύουν ὅτι ἡ σελήνη καταδιώκεται ἀπὸ πελωρίους σκύλους, οἱ ὅποιοι τὴν συλλαμβάνουν καὶ τὴν ἀκρωτηριάζουν ἕως ὅτου τὸ γλυκὺ φῶς τῆς κοκκινίζει καὶ σβύνει ἀπὸ τὸ αἷμα, τὸ ὅποιον ρέει ἀπὸ τὰς πληγὰς τῆς.

Καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀκόμη οἱ Ἰθαγενεῖς Ἰνδοὶ κτυποῦν τὸ γκόγκ των (χάλκινον τύμπανον) ὅταν ἡ σελήνη διέρχεται διὰ τοῦ δίσκου τοῦ ἡλίου. Ὅχι δὲ πρὸ πολλοῦ εἰς τὴν Εὐρώπην αἱ ἐκλείψεις τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καὶ ἡ ὁρμητικὴ διάβασις τῶν κομητῶν ἐνομίζοντο ὡς προάγγελοι συμφορῶν.

Ὁ φόβος εἶναι τέκνον τῆς ἀμαθείας καὶ ἐξαφανίζεται ὅταν ἡ ἐπιστήμη ἐξηγῇ τὴν αἰτίαν τῶν πραγμάτων.

Ἡμεῖς γνωρίζομεν ὅτι ἡ ἔκλειψις, ὅπως μαρτυρεῖ καὶ ἡ

λέξεις, είναι ἐξαφάνιςις προσωρινή, ἡ ὁποία συμβαίνει εἴτε διότι ἡ σελήνη διέρχεται μεταξύ τῆς γῆς καὶ τοῦ ἡλίου, ὥστε νὰ κρύπτη ἀπὸ ἡμᾶς τὸ φῶς ἡλίου, εἴτε ὅλον εἴτε ἐν μέρει, εἴτε διότι ἡ γῆ διέρχεται μεταξύ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καὶ ρίπτει ἐπὶ τῆς σελήνης τὴν σκιάν της, ἡ ὁποία ἐπιφέρει τὴν ἔκλειψιν τοῦ φωτός της.

Οἱ φόβοι μας θὰ ἐδικαιολογοῦντο, ἀνὰ ἔκλειψεις δὲν συνέβαινον κατὰ χρονικὰ διαστήματα, τὰ ὁποῖα οἱ ἀστρονόμοι ὀρίζουν μὲ τοὺς ὑπολογισμοὺς των καὶ προλέγουν πολὺ πρότερον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΜΥΘΟΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΣΤΕΡΩΝ

Κατὰ τινὰ περίεργον μῦθον τῆς Ἀσίας ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη εἶναι γυναῖκες. Οἱ ἀστέρες εἶναι τέκνα τῆς σελήνης, ἄλλοτε δὲ καὶ ὁ ἥλιος εἶχε πολλὰ τέκνα. Φοβούμενοι ὅμως ὅτι ἡ ἀνθρωπότης δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τόσον φῶς, ἀπεφάσισαν ἀπὸ κοινοῦ νὰ φάγουν ὁ καθεὶς τὰ ἰδικά του τέκνα.

Ἡ σελήνη ἀπέκρυψε τὰ ἰδικά της, ἀλλ' ὁ ἥλιος ἐφύλαξε τὸν λόγον του· μόλις ὅμως οὗτος ἔφαγε τὰ τέκνα του, ἡ σελήνη ἐξέβαλε τὰ ἰδικά της ἀπὸ τὴν κρύπτην των. Ὁ ἥλιος μόλις εἶδε τοῦτο, ὠργίσθη πολὺ καὶ ὥρμησε κατ' αὐτῆς διὰ νὰ τὴν φονεύσῃ, ἡ δὲ καταδίωξις αὕτη ἐξακολουθεῖ μέχρι τοῦδε. Ἐνίστε ὁ ἥλιος πλησιάζει ἀρκετὰ καὶ τὴν δαγκάνει, ἐκ τούτου δὲ προέρχεται ἡ ἔκλειψις. Βλέπομεν ἀκόμη τὸν ἥλιον νὰ κατατρώγῃ τὰ τέκνα του—τὰ ἄστρα—κατὰ τὴν αὐγὴν, ἐν ᾧ ἡ σελήνη κρύπτει τὰ ἰδικά της ὅλην τὴν ἡμέραν ἀπὸ τὸν ἥλιον, τὰ φανερῶναι δὲ ὅταν οὗτος ἀπομακρυνθῇ.

Τὰ ὀνόματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἕως τώρα ὀνομάζομεν ἀστέρας

τινάς ἢ ἀστερισμοὺς, ἐδόθησαν εἰς αὐτοὺς πρὸ πολλῶν χρόνων, ὅτε ἀκόμη οἱ ἄνθρωποι ἐξελάμβανον αὐτοὺς ὡς ζωντανὰ ὄντα. Οἱ ἀστέρες φέρουν ἔως τῶρα ὀνόματα ἢ ἐλληνικῶν θεῶν κατοικούντων εἰς τὸν οὐρανὸν (Ζεὺς, Ἄρης, Ποσειδῶν, Κρόνος Ἑρμῆς, Ἀφροδίτη κτλ.) ἢ ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι ἔζησαν ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ἀτρόμητοι κυνηγοὶ φέροντες χρυσὴν πανοπλίαν. Τοιοῦτος ἦτο ὁ Ὠρίων· ὁ δὲ Σείριος, ὁ λαμπρότατος τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων, φέρει τὸ ὄνομα τοῦ λαγωνικοῦ τοῦ Ὠρίωνος.

Πολλὰ ὀνόματα ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ναῦται παρετήρουν μὲ ἀγωνίαν τοὺς ἀστέρας, νομίζοντες ὅτι οὗτοι εἶχον ἐπενέργειαν εἰς τὴν καλοκαιρίαν ἢ κακοκαιρίαν, καὶ ἐπομένως εἰς τὰς ἀγροτικὰς ἐργασίας καὶ ταξείδια. Ὁ ἀστερισμός, ὁ γνωστός ὑπὸ τὸ ὄνομα Πλειάδες, ὠνομάσθη ἐκ τῆς λέξεως πλεῖν, διότι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ναυτικοὶ ἐπερίμενον τὴν ἐμφάνισιν των τὴν ἄνοιξιν διὰ νὰ πλεύσουν εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος. Ὁ αὐτὸς ἀστερισμός ὑπὸ τῶν Ζουλού, οἱ ὅποιοι κατοικοῦν εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἀφρικὴν, καλεῖται λισγαρόαστρα, διότι κατὰ τὴν ἐμφάνισιν αὐτῶν ἀρχίζουν οὗτοι νὰ λισγαρῶνουν τοὺς ἀγροὺς των. Τὸ παράδειγμα τῶν Πλειάδων ἐξηγεῖ πῶς μεταβάλλονται οἱ μῦθοι. Κατὰ τὴν ἐλληνικὴν μυθολογίαν αἱ Πλειάδες εἶναι αἱ ἑπτὰ θυγατέρες τοῦ Ἀτλαντος, ὅστις βασιτάζει τὸν κόσμον ἐπὶ τῶν ὤμων. Ἐκ τούτων αἱ ἑξ ἐνυμφεύθησαν θεοὺς, ἀλλ' ἡ ἐβδόμη, ἡ Μερόπη ἔλαβε σύζυγον τὸν θνητὸν Σίσυφον καὶ διὰ τοῦτο λάμπει ὀλιγώτερον, καὶ εἶναι καὶ σπανιώτερον ὁρατή.

Ἄλλοτε οἱ ἄνθρωποι ἐπίστευον ὅτι οἱ ἀστέρες εἶχον ἐπενέργειαν ἐπὶ τῆς τύχης μας. Ἀναλόγως τοῦ πλανήτου, ὁ ὅποιος εὗρίσκετο εἰς τὸ ζώδιον κατὰ τὴν γέννησιν ἐνὸς παιδίου, ἐπίστευον ὅτι θὰ γείνη καλὸς ἢ κακὸς ἄνθρωπος, φαιδρὸς ἢ μελαγχολικός.

Διατηροῦμεν ἀκόμη εἰς τὴν γλῶσσάν μας ἐκφράσεις, αἱ ὁποῖαι μαρτυροῦν τὴν παλαιὰν αὐτὴν πίστιν. Λέγομεν περὶ ἀνθρώπων εὐτυχῶν ἢ δυστυχῶν ὅτι ἐγεννήθησαν ὑπὸ καλὸν ἢ κακὸν ἄστερισμόν, ὑπὸ καλὸν ἢ κακὸν ζῳδίον. «Ἔχει τὰ φεγγαριάτικα του» λέγομεν περὶ ἀνθρώπου καταλαμβανομένου ἀπὸ παραδόξους ἰδιοτροπίας. Ἡ ἐπιληψία λέγεται σεληνιασμός, διότι ἡ ἐκδήλωσις τοῦ φοβεροῦ παθήματος ἐσχετίζεται μὲ τὴν φάσιν τῆς σελήνης.

Ἄλλοτε ἐπιστεύετο ὅτι ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ αἱ ἀστέρες ἦσαν καρφωμένοι ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ, τὸν ὁποῖον ἐνόμιζον στερεὸν θόλον ἐκτεινόμενον ὑπεράνω τῆς ἐπιπέδου γῆς, διὰ τοῦτο δὲ ὠνόμαζον αὐτὸν στερέωμα. Τὸ στερέωμα τοῦτο ἦτο ὁ τόπος τῆς αἰωνίου εὐδαιμονίας, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἦτο ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὰς φροντίδας τῆς ζωῆς καὶ τὰ βάσανα τοῦ γήρατος. Διὰ νὰ φθάσῃ τις ἐκεῖ ἔπρεπε νὰ διέλθῃ τὸν λάμποντα ὁρόμον ὁ ὁποῖος διασχίζει τὸν οὐρανόν : τὸν Γαλαξίαν, ὅστις ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ γεννηθοῦν ἄρκετοὶ ὠραῖοι μῦθοι. Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς τὸν Γαλαξίαν λέγει ζώνην τῆς Παναγίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5.'

ΜΥΘΟΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Οἱ ἄνθρωποι ἐπίστευον ὅτι ὁ σίφων εἶναι γίγας ἢ ὄφις θαλάσσιος, ὁ ὁποῖος ὑψώνεται ἀπὸ τὴν θάλασσαν εἰς τὰ σύννεφα. ὅτι τὸ οὐράνιον τόξον ἦτο δαίμων καταβαίνων νὰ πλῆ δταν ἔπιπτεν ἡ βροχή, ἢ, κατὰ τινὰ μῦθον ὠραιότερον, ἡ οὐρανία κλῖμαξ ἢ ἡ γέφυρα, διὰ τῆς ὁποίας οἱ ἄγγελοι ὠδήγουν εἰς τὸν παράδεισον τὰς ψυχὰς τῶν δικαίων. Οἱ Ἰνδοί, οἱ Ἰουδαῖοι

καὶ οἱ Φίννοι ἐπίστευον ὅτι ἦτο τὸ τόξον τοῦ Θεοῦ στηριζόμενον εἰς τὰ σύννεφα. Ἡ ζωηρὰ φαντασία τῶν Ἑλλήνων, ἡ ὁποία προσέδιδεν ἀνθρωπίνην μορφήν εἰς ὅλας τὰς δυνάμεις καὶ τὰς ἐνεργείας τῆς φύσεως, τὸ φαινόμενον τῆς ἱριδος συνέδεσε μετὰ τῆς θεᾶς Ἰριδος. Τὸ πολύχρωμον τόξον, τὸ ὁποῖον ἐκτεινόμενον ἀπὸ τὸν οὐρανὸν εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς γῆς ἐφαίνετο ὡς νὰ φέρῃ εἰς συγκοινωνίαν τὴν κατοικίαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν κατοικίαν τῆς θεότητος, ἐνομίζετο ὅτι στέλλεται ἀπὸ τὸν αὐρανὸν πρὸς τὴν γῆν. Ἡ Ἰρις λοιπὸν, ἡ προσωποποίησις τῆς ἱριδος, ἔργον εἶχε νὰ μεταφέρῃ τὰς διαταγὰς τῶν θεῶν καὶ νὰ πετᾷ ἀπὸ τὸν Ὀλυμπον εἰς τὴν θάλασαν ἢ τὴν Ἰδην. Εἰς τὴν Ἰλιάδα βλέπομεν τὴν Ἰριν νὰ καταβαίνει εἰς τὰ βάθη τοῦ Ὠκεανοῦ πρὸς ἀναζήτησιν τῆς Θέτιδος, ν' ἀναβαίνει ταχέως εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ὑδάτων καὶ νὰ ὀρμᾷ πρὸς τὸν οὐρανόν.

Κατ' ἄλλους μύθους τὰ σύννεφα εἶναι ἀγελάδες, τὰς ὁποίας ἐδίωκον εἰς τοὺς γαλανοὺς λειμῶνας τοῦ οὐρανοῦ τὰ τέκνα τῆς Ἥους. Ἡ πλημμυρίς καὶ ἡ ἄμπωτις, εἶναι οἱ παλμοὶ τῆς καρδίας τοῦ Ὠκεανοῦ. Οἱ σεισμοὶ τῆς γῆς προέρχονται ἀπὸ τὴν χελώνην ἡ ὁποία κινεῖται ὑποκάτω τῆς γῆς. Ἡ ἀστραπὴ εἶναι ἡ διχαλωτὴ γλῶσσα τοῦ δαίμονος τῆς καταιγίδος, ἡ δὲ βροντὴ ὁ βρυχηθμός του. Τὰ ἡφαίστεια εἶναι αἱ κατοικίαι ἐξηγριωμένων δαιμόνων, οἵτινες ἐξακοντίζουν πεπυρακτωμένας πέτρας.

Τὸ συναίσθημα τοῦ θαυμαστοῦ εἶναι τόσον ἔμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἡ πίστις εἰς τοὺς γίγαντας, τοὺς πυγμαίους, καὶ τὰς νύμφας ὑπῆρξε τόσον φυσικὴ, ὥστε δὲν κατωρθώθη μέχρι σήμερον νὰ ἐξαλειφθῇ ἐντελῶς. Οἱ ἄνθρωποι ἐπίστευσαν ὅτι τὰ τεράστια ὀστᾶ ζώων, ἐξαφανισθέντων τώρα, ἀνῆκον εἰς γίγαντας, τὰ δὲ κοιλώματα τῶν λίθων, τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν ὅτι ἐσκάφησαν ἀπὸ τὰ ὕδατα, ἐφαντάσθησαν ὡς ἀποτυπώματα

τῶν προδῶν τῶν γιγάντων τούτων. Οὗτοι ἐξερρίζωσαν ἀπὸ ὄρη τοῦς μεγάλους βράχους καὶ τοῦς ἐξεσφενδόνισαν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῶν.

Τοιούτους παριστάνει ὁ ποιητὴς Ἡσίωδος εἰς τὴν θεογονίαν τοῦς Τιτᾶνας. Αἱ παραδόσεις περὶ ὑπερανθρώπων πελωρίων κατὰ τὸ σῶμα καὶ φεδερῶν κατὰ τὴν δύναμιν, εἶναι μία ἀπὸ τὰς ἀποδείξεις ὅτι ἡ ἐλληνικὴ ψυχὴ διετηρήθη ἡ αὐτὴ διὰ μέσου χιλιάδων χρόνων. Τὰ ὅστις τοῦ Ὀρέστου, μὲ τὰ ὅποια οἱ Σπαρτιᾶται κατέκτησαν τὴν Τεγέαν, εἶχον μῆκος ἑπτὰ πήχεων. Κατ' ἄλλην παράδοσιν, τὴν ὅποιαν ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, ὅτε ἠγνοίχθη ὁ τάφος τοῦ Ἀντινόου εὐρέθη τὸ σῶμά του «πηγῶν ἐξήκοντα μῆκος». Εἰς τοῦς βυζαντινοὺς χρόνους ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος ὅστις γιγάντων, τὰ ὅποια εὐρέθησαν κάτω ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ, κατέθεσεν εἰς τὸ Παλάτιον. Τοῦς ὑπερανθρώπους τούτους ὁ ἐλληνικὸς λαὸς λέγει γίγαντας, ἥρωας, ἀνδρειωμένους, δράκους. Τοῦς ὀνομάζει δὲ καὶ ἔλληνας (ἐλληνάδες, δράκους ἔλλενους), μεγάλα δὲ κυκλώπεια οἰκοδομήματα ὀνομάζει ἐλληνόκαστρα.

Αἱ παραδόσεις περὶ ἑνὸς λαοῦ πολὺ μικροσώμου, ὁ ὁποῖος ἔζη ἄλλοτε εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ ὁποίου ἀπογόνους εὐρίσκομεν εἰς τὴν Λαπωνίαν, ἔδωκαν ἀφορμὴν νὰ πιστευθῇ ἡ ὑπαρξὶς λαοῦ νάνων (πυγμαίων).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

ΠΡΩΤΑΙ ΙΔΕΑΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ

Οἱ ἄνθρωποι βλέποντες ὅλην τὴν φύσιν εἰς κίνησιν ἐφαντάσθησαν ὅτι παντοῦ ὑπάρχει ζωὴ καὶ ὅτι ψυχὴ ζωογονεῖ τὸ φύλλον, τὸ σύννεφον καὶ τὸ ζῶον. Αἱ λέξεις μᾶς βοηθοῦν νὰ ἐννοήσωμεν ποίαν ἰδέαν ἐσχημάτισαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ ἄνθρωποι περὶ ψυχῆς.

Ἡ διαφορὰ μετὰ τοῦ ζωντανοῦ καὶ τοῦ νεκροῦ ἀνθρώπου συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ὁ ζωντανὸς ἀναπνέει καὶ κινεῖται, ἐν ᾧ ὁ νεκρὸς ἔπαυσε νὰ ἀναπνέῃ καὶ νὰ κινεῖται. Ἡ λέξις πνεῦμα σημαίνει πνοήν, εἰς τὰς κυριωτάτας δὲ γλώσσας τῆς γῆς ἡ λέξις, ἣτις δηλοῖ τὴν ψυχὴν σημαίνει ἐπίσης πνοήν ἢ ἄνεμον.

Οἱ ἄνθρωποι ἐπίστευον ὅτι ἡ ψυχὴ δύναται νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸ σῶμα καὶ νὰ ἐξέρχεται ἐξ αὐτοῦ, φυσικὸν λοιπὸν ἦτο νὰ πιστεύουν ἀκόμη καὶ ὅτι ἠδύναντο ν' ἀναπνέουν δαίμονας μὲ τὴν εἰσπνοὴν τοῦ ἀέρος καὶ ὅτι τὸ χάσμημα καὶ τὸ πτάρνισμα ἦσαν σημεῖα ὅτι πλησιάζουν οἱ δαίμονες οὗτοι. Διὰ τὰ τοῦς ἀπομακρύνον, τοῦς ἐξώρκιζον νὰ φύγουν, ἔχνος δὲ αὐτοῦ διατηροῦμεν εἰς τὴν εὐχὴν «Γεῖά σου καὶ χαρά σου!» ὅταν κανεὶς πταρνίζεται. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὅταν ἤκουον πταρνιζόμενον, ἔλεγον: «Ζεῦ σῶσον.» Τὸ πτάρνισμα ἐθεωρεῖτο καὶ ὡς θεία προαγγελία, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐπέθουν καὶ ἠῦχοντο ἔμελλε νὰ ἔχῃ αἷσιον τέλος. Εἰς τὴν περίφημον ἐκστρατεῖαν τῶν 13 χιλιάδων Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Ἀρταξέρξου (Κύρου Ἀνάδασις) οἱ Πέρσαι ἐθανάτωσαν μὲ προδοσίαν τοῦς στρατηγοὺς τῶν Ἑλλήνων. Ἐν μέσῳ τῆς ἀπεριγράπτου ἀπελπισίας ὅλων ὁ Ξενοφῶν ἐμψυχωθείς ἀπὸ ἐν ὄνειρον, ἀποφασίζει τὴν ἥρωϊκὴν ἐκείνην Κἀθοδον τῶν Μυρίων, τὴν ὁποίαν θαυμάζει

μέχρι σήμερον ὁ κόσμος. Συνήθροισε τὸ ἀγωνιῶν στράτευμα καὶ ὠμίλει εἰς αὐτὸ περὶ σωτηρίας καὶ ἐπιστροφῆς εἰς τὴν πατρίδα. Ἐξαφνα εἰς ἐπταρνίσθη· ἔλθοι οἱ στρατιῶται «μῖα ὁρμῇ προσεκύνησαν τὸν θεόν». Καὶ ὁ Ξενοφῶν εἶπε· «Ἐνῷ ἐλέγομεν περὶ σωτηρίας, μᾶς ἐφανερώθη οἰωνὸς Διὸς τοῦ σωτῆρος· ὥς ὑποσχεθῶμεν λοιπὸν νὰ θυσιάσωμεν εἰς τὸν θεὸν μόλις πατήσωμεν φιλικὴν χώραν. Ὅστις συμφωνεῖ «ἀνχτεινάτω τὴν χεῖρα· καὶ ἀνέτειναν ἅπαντες».

Πολὺ πρότερον εἰς τὴν Ὀδύσειαν, ἐνῷ ἡ Πηνελόπη ἡῤυχετο διὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ὀδυσσεύς, ὁ Τηλέμαχος ἐπταρνίσθη δυνατά· καὶ ἡ Πηνελόπη ἀναφωνεῖ μὲ χαράν· «Δὲν βλέπεις διὸ ὁ υἱός μου ἐπταρνίσθη δι' ὅλα ὅσα εἶπα ;»

Καὶ ὁ σημερινὸς λαὸς εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἐξακολουθεῖ νὰ πιστεύῃ τὸ ἴδιον καὶ πρὸς τὸν πταρνιζόμενον ἀναφωνεῖ : «Γιὰ σου, κι' ἀλήθεια λέω !»

Κατὰ παλαιὰν Ἰουδαϊκὴν παράδοσιν ἡ χρῆσις τῆς εὐχῆς διὰ τὸ πτάρνισμα χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν Ἰακώβ. Οἱ ραβδῖνοι διηγοῦνται ὅτι πρὸ τῶν χρόνων αὐτοῦ οἱ ἄνθρωποι ἐπταρνίζοντο μίαν μόνην φορὰν, διότι τὸ πτάρνισμα ἐπέφερε τὸν θάνατον. Κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἰακώβ ὁ νόμος οὗτος κατηργήθη, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τὸ πτάρνισμα θὰ συνωδεύετο μὲ εὐχὴν εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεόν.

— Ἄν ἡ ψυχὴ ἔμενε πολὺν καιρὸν μακρὰν τοῦ σώματος, οἱ ἄνθρωποι ἐπίστευον διὸ ἡ ἀπουσία τῆς ἐπέφερεν ἀσθενείας καὶ ἐζήτουν τὴν βοήθειαν τοῦ ἱερέως ἢ τοῦ μάγου διὰ νὰ τὴν προσκαλέσουν ὀπίσω. Ὅλοι αἱ παραδόσεις αὗται, ὅσον χονδροειδεῖς καὶ ἂν φαίνωνται, ἐπέζησαν εἰς διαφόρους λαοὺς πολὺν καιρὸν μετὰ τὴν ἔξοδον αὐτῶν ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα· ἐπέζησαν δὲ μέχρις ἡμῶν, καὶ ἡ ἀρχικὴ τῶν σημασία κρύπτεται εἰς φράσεις ὅπως εἶναι «ἐκτὸς ἑαυτοῦ» ἢ «ἦλθεν εἰς τὸν ἑαυτὸν του».

Ἄν τὸ σῶμα εἶχε στερηθῇ ἐν μέλος του ἢ ἐν γένει εἶχε κακοπαθήσῃ, ἐπίστευον ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ εἶχεν ἐπίσης ἀκρωτηριασθῇ. Ἡ πίστις ὅτι ἡ ψυχὴ ἐξερχομένη ἀπὸ τὸ σῶμα ἐχρειάζετο ὅλα τὰ πράγματα, τὰ ὅποια εἶχεν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἐξηγεῖ τὴν συνήθειαν τὴν ὅποیان λαοὶ τινες εἶχον νὰ θανατῶνουν τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς δούλους καὶ νὰ θέτουν ἐντὸς τοῦ τάφου τοῦ νεκροῦ τὰ ἐνδύματα, τὰ ὅπλα, τὰ κοσμήματά του.

Αἱ ἰθαγενεῖς φυλαὶ τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς τὰ νεκρὰ παιδία τοποθετοῦν ἐντὸς καλαθίων τὰ ὅποια κρεμοῦν εἰς μεγάλα δένδρα, ἐντὸς δ' αὐτῶν θέτουν καὶ τροφὰς ἀγαπητάς εἰς τὰ παιδία.

Ὁ βορειαμερικανὸς Ἰνδὸς μετὰ τοῦ πτώματος τοῦ πολέμιστοῦ θάπτει «ὅ,τι ἡμπορεῖ νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ.» Εἰς ἐν μοιρολόγιον οἱ ζωντανοὶ λέγουν πρὸς τοὺς νεκροθάπτας :

«Βάλτε του κάτω ἀπὸ τὸ κεφάλι τὰ ῥομφαία του, ποῦ κρατοῦσε μὲ τόση παλληκαριά, βάλτε του καὶ τὸ παχὺ μηρὶ τῆς ἀρκούδας, γιὰτὶ ὁ δρόμος εἶναι μακρὺς.

Βάλτε του καὶ τὸ μαχαῖρι, τὸ ἀκονισμένον καὶ κοφτερό, ποῦ ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ ἐχθροῦ μὲ τρία τραδήγματα ξεκολλάει δέρμα καὶ μαλλιά.

«Καὶ χρώματα βάλτε του στὸ χέρι νὰ ζωγραφίσῃ τὸ κορμί του, γιὰ ν' ἀστράφτῃ κατακόκκινον ἔς τὸν κόσμον τῶν ψυχῶν».

Οἱ ὁμηρικοὶ ἥρωες θάπτονται μὲ τὰ ὅπλα των καὶ ἄλλα πράγματα τὰ ὅποια περισσότερον ἠγάπησαν εἰς τὴν ζωὴν των. Ἐπίσης καὶ οἱ μετὰ ταῦτα Ἕλληνες. Τὰ κλεφτόπουλα ζητοῦν νὰ ταφοῦν μὲ τὰ ὅπλα των εἰς τάφον εὐρύχωρον:

καὶ φκιάστε μου τὸ μνήμα μου νὰ παίρῃ δυὸ νομάτους.
νὰ στέκω ὀρθὸς νὰ πολεμῶ καὶ δίπλα νὰ γεμίζω.

Ὁ ἄνθρωπος ἐπίστευεν ὅτι κυκλοῦται ἀπὸ τὰ πνεύματα, τὰ ὅποια εὐρίσκονται παντοῦ καὶ τὰ ὅποια ἔχουν μεγάλην δύναμιν νὰ πράξουν τὸ καλὸν ἢ τὸ κακόν, καὶ ἐσχημάτισε περὶ αὐτῶν

διαφόρους παραδόσεις ἀναλόγως τῆς εὐμενείας ἢ δυσμενείας των πρὸς αὐτόν.

Ὅχι μόνον τὰς ἀσθενείας παρεδέχθη ὡς ἔργον τῶν δαιμονικῶν πνευμάτων, ἀλλ' ὁ τρόμος τοῦ ἐγέμισε καὶ τὸ σκότος μετὰ τὰ φαντάσματα τῶν νεκρῶν, τὰ ὅποια ἐπίστευεν ὅτι ἐφώναζον ἔξω ἀπὸ τὴν θύραν τοῦ, ἐκάθηντο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ, τὸν ἡγγιζον εἰς τὸν ὦμον καὶ διέκοπτον τὴν σιωπὴν μετὰ τὰς ὀξείας, ἀγρίας φωνάς των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

ΠΙΣΤΙΣ Εἰς τὴν μαγείαν

Διὰ νὰ ὑπερασπισθοῦν ἀπὸ τοὺς δυσαρέστους τούτους ἐπισκέπτας οἱ ἄνθρωποι μετεχειρίσθησαν διάφορα μέσα, κατέφυγον εἰς διάφορα τεχνάσματα μαγείας καὶ μαγγανείας.

Εἰς ὅλους τοὺς χρόνους εὐρίσκονται ἄνθρωποι ἐξυπνότεροι καὶ πανουργότεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους, οἱ ὅποιοι ἐκμεταλεύονται τὴν εὐπιστίαν καὶ δεισιδαιμονίαν τῶν μωρῶν καὶ δειλῶν καὶ διισχυρίζονται ὅτι ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ διώκουν τὰ πονηρὰ πνεύματα μετὰ ἐπικλήσεις καὶ ἐξορκισμούς.

Εἰς ὅλας τὰς χώρας ὑπῆρξεν ἀφθονία ἀγυρτῶν, μάγων, θαυματοποιῶν, ἐξορκιστῶν γοήτων· καὶ μεταξὺ ἡμῶν ἀκόμη σήμερον εὐρίσκονται ἄνθρωποι μετὰ ἄλλα ὀνόματα, οἱ ὅποιοι καυχῶνται ὅτι ἔχουν δύναμιν ἐπὶ τῶν ἀοράτων ὄντων, καὶ ὅτι γνωρίζουν περὶ αὐτῶν πολὺ περισσότερα παρ' ὅσα ἐδόθη καὶ θὰ δοθῇ εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ γνωρίζῃ εἰς ταύτην τὴν ζωὴν. Ἡ πίστις εἰς τὰς μαγικὰς τέχνας, ἥ ὅποιά ἔχει τόσον βαθείας ῥίζας εἰς τὰς κατωτέρας φυλάς τῆς ἀνθρωπότητος, μόλις ἀπὸ δύο αἰώνων ἤρchiσε νὰ ἐκλείπῃ καὶ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς πολιτισμένους λαούς, διατηρεῖται δὲ ἀκόμη εἰς τοὺς χωρικοὺς τῶν ἀγρῶν καὶ εἰς

τοὺς ἁμαθεῖς, οἱ ὅποιοι θεωροῦν θαῦμα πᾶν ὅτι δὲν ἐννοοῦν.

Αὕτη ἐγέννησε τὴν φοδερὰν πίστιν εἰς τὴν μαγείαν, ἥ ὁποία τὸν μεσαίωνα εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἀνεβίδασεν εἰς τὴν πυρὰν ἐννέα ἑκατομμύρια ἀνθρώπων. Ἡ μαγεία διεδόθη μαζὶ μετὰ τὴν πίστιν εἰς τὸν διάβολον. Οὗτος ὁ ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐθεωρήθη ὁ αἷτιος ὅλων τῶν κακῶν τοῦ κόσμου τούτου, εἴτε ὁ ἴδιος αὐτοπροσώπως τὰ ἐκτελεῖ εἴτε διὰ τῶν σατανικῶν ὀργάνων του.

Εἶχον τὴν ὑποψίαν τότε ὅτι ὑπῆρχον ἄνθρωποι πωλοῦντες τὴν ψυχὴν των εἰς τὸν διάβολον, ὅστις ὡς ἀνταμοιβὴν ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἐπεθύμουν, τοῖς ἔδιδε δὲ καὶ τὴν δύναμιν νὰ βλάπτουν τοὺς ἄνδρας, τὰς γυναῖκας, τὰ παιδία, τὰ ζῶα.

Αἱ παράδοξοι σωματικαὶ παθήσεις, αἱ συμφοραὶ καὶ αἱ θεομηνίαι ἐπίστευον ὅτι εἶναι ἀσεβὲς ἔργον τῶν μαγισσῶν. Αὗται ἦσαν αἱ αἰτίαι τῆς ὀλεθρίας καταιγίδος, τῆς καταστροφῆς τῶν σιτηρῶν, τοῦ αἰφνιδίου θανάτου τῶν κτηνῶν· ἂν δέ τις ἐτήκετο καὶ ἐδασανίζετο ἀπὸ ἀσθένειαν, τοῦτο συνέβαινε διότι μάγισσα τὸν εἶχε παρατηρήσει μετὰ τὸ βάσκανον βλέμμα της. Ἐπιστεύετο ὅτι αἱ μάγισσαι ἔπλαττον ἀπὸ κηρὸν τὴν μορφήν ἐκείνου τὸν ὅποιον κατεδίωκον, ὅτι ἐτοποθέτουν τὸ κήρινον ὁμοίωμά του πλησίον τῆς πυρᾶς καὶ ἐφ' ὅσον ἐτήκετο τοῦτο, ἐτήκετο καὶ ἔφθινεν ὁ ἄρρωστος ἐπὶ τῆς κλίνης του.

Τὰ δυστυχῆ ὄντα, τὰ ὁποῖα κατηγοροῦντο ὅτι εὕρισκοντο εἰς συνεννόησιν μετὰ τὸν διάβολον, ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνυπεράσπιστοι καὶ ἀδύνατοι γραῖαι. Ἦρκει νὰ ἔχουν ρυτιδωμένον τὸ πρόσωπον, τριχωτὸν τὸ δέρμα, ἀλλοίθωρον τὸ βλέμμα, χωλὸν τὸ βάδισμα, ὀξεῖαν καὶ διαπεραστικὴν τὴν φωνήν, ἦρκει νὰ ζοῦν μόναι· πάντα ταῦτα ἦσαν ἀποδείξεις μαγείας, καὶ τὰ δυστυχῆ θύματα συνελαμβάνοντο καὶ ἐδασανίζοντο μετὰ τὴν σκληρότητα, ὥστε ἐπεκαλοῦντο τὸν θάνατον ὡς εὐτυχῆ ἀπολύτρωσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄

Ο ΦΟΒΟΣ ΤΟΥ ΑΓΝΩΣΤΟΥ

Ὅτι φαίνεται ἀκατανόητον εἰς τὸν ἄγριον, καὶ εἰς ἡμᾶς ἐπίσης δίδει ἀφορμὴν εἰς σκέψεις· συμφωνοῦμεν δὲ μαζὶ τοῦ εἶναι ὀνομάζῃ τὴν ψυχὴν πνοήν, εἶναι πιστεύῃ ὡς πραγματικὰ τὰ ὄνειρα καὶ ὅταν ὁμιλῇ μετὰ φόβου περὶ τῶν ἀγαθῶν ἢ κακῶν πνευμάτων, τὰ ὅποια τὸν περικυκλώνουν. Καὶ ἡμεῖς ἔχομεν τὴν ἀόριστον ἰδέαν ὅτι κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου ἡ ψυχὴ ἐγκαταλείπει τὸ σῶμα ὡς σκιά ἢ ὡς καπνός.

Καὶ ὁ Ὅμηρος τοιοῦτοτρόπως φαντάζεται τὴν ψυχὴν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου ὁ Ἀχιλλεὺς ἐξηπλώθη στενάζων πλησίον τῆς παραλίας, καὶ ἐκεῖ τὸν κατέλαβεν ὁ ὕπνος, ρίπτων λήθην εἰς τὸν ἀκοίμητον πόνον τοῦ καὶ ἀναπαύων τὰ κατάκοπα ἀπὸ τὴν καταδίωξιν τοῦ Ἑκτορος μέλη του. Καὶ ἐμφανίζεται εἰς αὐτὸν ἡ ψυχὴ τοῦ Πατρόκλου, ἐντελῶς ὁμοία μὲ τὸν ἥρωα κατὰ τὸ ἀνάστημά, τοὺς ὠραίους ὀφθαλμούς, τὴν φωνὴν καὶ τὴν στολὴν τοῦ ἀκόμῃ, καὶ τῷ ὁμιλεῖ. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἐκτείνει τοὺς βραχίονάς του διὰ νὰ ἐναγκαλισθῇ τὸν φίλον του, ἀλλὰ δὲν ἠμπόρεσε νὰ συλλάβῃ τίποτε· ἡ ψυχὴ ἐξηφανίσθη διασχίζουσα μὲ ξηρὸν ἤχον τὸν ἀέρα (ἥ ὅτε καπνὸς ὄχετο τετριγεῖα).

Ὅτε ὁ Ὀδυσσεὺς κατέβη εἰς τὸν Ἀδην, προσῆλθεν εἰς αὐτὸν καὶ ἡ ψυχὴ τῆς μητρὸς του. Ὁ πολυπλάνητος ἥρωας, ἀφοῦ ἐζήτησεν εἰδήσεις περὶ τῆς πατρίδος καὶ περὶ τῶν συγγενῶν, ὥρμησε μὲ βαθεῖαν συγκίνησιν νὰ τὴν ἐναγκαλισθῇ. «Τρεῖς φορὰς ὥρμησα διηγεῖτο μετὰ ταῦτα εἰς τὸν Ἀλκίνοον, καὶ τρεῖς φορὰς ἐπέταξε μέσα ἀπὸ τὰ χέρια μου ὡς σκιά ἢ ὡς ὄνειρον (τρεῖς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἵκελον ἢ καὶ ὀνείρω ἔπτατ'...).

Ὅπως ἡ ψυχὴ τοῦ Πατρόκλου, τοιοῦτοτρόπως καὶ τὸ φάντασμα τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀμλέτου ἐμφανίζεται, ὅπως οὗτος ἦτο εἰς τὴν ζωὴν ὥπλισμένος ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι τῶν ὀνύχων

Αὐτὴν φοροῦσε ζωντανὸς τὴν πανοπλίαν δταν
τὸν ἀλαζόνα Νορβηγὸν ἔς τὸν πόλεμον νικοῦσε.

Οἱ Ἀγγλοὶ, οἱ Κινέζοι, καὶ οἱ Ἰνδοὶ ἀνοίγουν θύραν ἢ παράθυρον διὰ ν' ἀφήσουν ἐλευθέραν ὁδὸν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νεκροῦ, καὶ γερμανικὴ λαϊκὴ συμβουλὴ συνιστᾷ νὰ μὴ κλείωμεν μὲ ἑρμὴν τὴν θύραν ἀπὸ φόβον μὴ πληγώσωμεν καμμίαν ψυχὴν! Τὰς χήρας τῶν Ἰνδῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ἔταν αὗται ἐπιστρέφουν ἀπὸ τὴν κηδεῖαν τοῦ νεκροῦ, συνοδεύει κάποιος ἐπιθυμῶν ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν μακαρίτην, καὶ μὲ κλάδους κτυπᾷ τὸν ἀέρα ὁλόγυρά της διὰ νὰ ἐκδιώξῃ μακρὰν τὸ πνεῦμα τοῦ ἀπελθόντος καὶ μείνῃ αὕτη ἐλευθέρα πρὸς νέαν ἀγάπην.

Ὅχι μόνον τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ζωντανῶν τὰς ψυχὰς ἐφαντάσθησαν ὅτι περιφέρονται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ὅπως συμβαίνει εἰς τὸν ὕπνον. Οἱ Γροιλλανδοὶ πιστεύουν ὅτι ἡ ψυχὴ τὴν νύκτα ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ κοιμωμένου, πηγαίνει εἰς τὸ κυνήγιον ἢ τὸν χορὸν καὶ ἐπιστρέφει ἔταν μέλλῃ νὰ ἐξυπνήσῃ οὗτος. Οἱ Ἰθαγενεῖς τῆς Λουζόν, τῆς μεγαλυτέρας τῶν Φιλιππίνων νήσων, φρονοῦν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐξυπνῶμεν τὸν κοιμώμενον διότι ἡ ψυχὴ του λείπει. Τὸν παλαιὸν καιρὸν ἡ ψυχὴ τοῦ Ἑρμοτίμου τοῦ Κλαζομενίου ἀπεμακρύνετο ἐνίοτε ἀπὸ τὸ σῶμά του καὶ ἐπεχείρει μακρυνὰ ταξείδια. Μίαν φορὰν τὸ ἄψυχον σῶμά του ἀνεδιβάσθη εἰς τὴν πυρὰν ὡς νεκρὸν καὶ ἐκάη, ὅτε δὲ ἡ δυστυχὴς ψυχὴ ἐπανῆλθε δὲν ἐπανεῦρε πλέον τὴν κατοικίαν της.

Τὰ ὄνειρα μᾶς φαίνονται πραγματικὰ ἐφ' ὅσον διαρκοῦν· εἰς πολλοὺς δ' ἐξ ἡμῶν εἶναι ἕως τῶρα πιστοὶ ἀγγελιοφόροι τῆς

χαρᾶς καὶ τῆς λύπης. Καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ ἀνόητοι καὶ ἀπίθανοι δεισιδαιμονίαι περὶ κωδώνων, εἰ ὅποιοι ἀκούονται εἰς τὰς στοιχειωμένας οἰκίας, ἢ περὶ βρυκολάκων, εἰ ὅποιοι ἐμφανίζονται μὲ τὸ σάβανόν των εἰς τὰ νεκροταφεῖα, μαρτυροῦν πόσον τρόμον ἡσθάνθη καὶ αἰσθάνεται παντοῦ καὶ πάντοτε διὰ τὸν ἀόρατον κόσμον καὶ ὁ ἄγριος ἀλλὰ καὶ ὁ πολιτισμένος ἄνθρωπος.

Πραγματικῶς πολλὰ μᾶς διδάσκει ἡ ἐπιστήμη περὶ τῶν μικροσκοπικῶν ὄντων τὰ ὅποια ἀναρίθμητα εὗρίσκονται εἰς μίαν σταγόνα ὕδατος, καὶ περὶ τῶν αἱματοσφαιρίων, τὰ ὅποια κυκλοφοροῦν εἰς τὸ αἷμά μας, ἀλλὰ ὅλα ταῦτα δὲν μᾶς διευκρινίζουν τὸ μέγα μυστήριον τῆς ζωῆς.

Ὅσῳ περισσότερον τελειοποιοῦνται τὰ μικροσκόπια, τόσῳ περισσότερον θαυμαστά καὶ ἐκπληκτικὰ πράγματα μᾶς δεικνύουν, ἀλλὰ ποῖος μεγεθυντικός φακὸς θὰ μᾶς δείξῃ αὐτὴν τὴν ζωὴν, θὰ μᾶς δείξῃ ὅλα τὰ μυστήρια τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς;

Ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν νοῦν, τὴν δύναμιν νὰ σκέπτεται καὶ νὰ ἐνθυμῇται, ἀκόμη τὸν χρόνον, τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ κάμῃ χρῆσιν τῶν δώρων τούτων. Διὰ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἑκφρασιν ἑνὸς μεγάλου ποιητοῦ «περιβάλλει τὸν ἄνθρωπον μὲ σκότος καὶ τὸν κάμνει νὰ λαχταρᾷ τὸ φῶς».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

ΦΕΤΙΧΙΣΜΟΣ

Ἔως ἐδῶ εἶδομεν πῶς ὁ ἄνθρωπος ἐζήτησε νὰ ἐξηγήσῃ τί ἔδλεπεν ὁ λόγυρά του· τώρα μένει νὰ ἐξετάσωμεν καὶ ποῖαι συγκινήσεις ἐγεννήθησαν εἰς τὴν ψυχὴν του. Ὁ ἄνθρωπος ἐνωρὶς ἡσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ γονυπετήσῃ καὶ νὰ λατρεύσῃ τὰς δυνάμεις, τὰς ὁποίας ἐφαντάζετο ἰσχυροτέρας του.

Ἡ λατρεία λαμβάνει χυδαιοτάτην μορφήν ὅταν ἀποτείνεται εἰς ἄψυχα πράγματα, εἰς τὰ ὅποια ἀποδίδεται ὑπερφυσικὴ δύναμις· τότε λέγεται φетиχισμός ἀπὸ μίαν λέξιν ἣ ὅποια σημαίνει μάγια. Ὁ πρωτογενὴς ἄνθρωπος ἐκλέγει μίαν πέτραν παραδόξου σχήματος, ἓνα κορμὸν δένδρου ἢ καὶ ἓν παλαιὸν κάλυμμα κεφαλῆς, ἀκόμη καὶ ἓν κόκκινον ράκος, ἐν γένει ὅ,τι δῆποτε, ἀρκεῖ μόνον νὰ πιστεῦῃ ὅτι τοῦτο ἔχει τὴν δύναμιν νὰ κάμῃ τὸ καλὸν καὶ νὰ προσφυλάττῃ ἀπὸ τὸ κακὸν. Ἡ Ἀγία Γραφή ὁμιλεῖ περὶ λατρείας τῶν λίθων, καὶ ὁ Πausanias δὲ ἀναφέρει ὅτι καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ πάλαι ἐλατρεύοντο ὡς θεοὶ λίθοι ἄργοι (ἄμορφοι). Ἡ λατρεία αὕτη διατηρεῖται ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς λαοὺς βαρβάρους, οἱ ὅποιοι ἔχουν περὶ βράχων ἢ πετρῶν παραδόξους ἰδέας καὶ τοὺς θεωροῦν ὡς ἀνδρόγυνα, ἐνίοτε δὲ ὡς κατοικίαν τῶν πνευμάτων.

Ὁ ἄγριος μὲ τὸν νηπιώδη νοῦν του, μὲ τὸν ὅποιον πιστεύει ὡς πραγματικὰ τὰ ὄνειρά του, συγχέει τὸ ζωντανὸν μὲ τὸ ἄψυχον, ὅταν δὲ ἀποκόπτῃ τοὺς ὄνυχας καὶ τὴν κόμην του φροντίζει νὰ ἐξαφανίσῃ ὅ,τι ἐκόπη ἀπὸ φόβον μήπως οἱ ἐχθροὶ του τὰ μεταχειρισθοῦν διὰ νὰ τὸν βλάψουν. Καὶ εἰς πολλὰ μέρη τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν τοὺς ὀδόντας, τοὺς ὁποίους ἐκρίζουν, ρίπτουν εἰς τὰς στέγας τῶν οἰκιῶν· τοῦτο δὲ ἀπὸ φόβον, μήπως ἂν πέσουν εἰς τὸ ἔδαφος καὶ πατηθοῦν ἀπὸ ὄνον, φυρώσουν ὀδόντες ὄνου εἰς τὸ στόμα ἀπὸ τὸ ὅποιον ἐξερριζώθησαν.

Ὁ κάτοικος τῆς Νέας Ζηλανδίας δίδει εἰς τὸ ἀρσενικὸν τέκνον του νὰ καταπίῃ χαλίκια διὰ νὰ ἀποσκληρύνῃ τὴν καρδίαν του. Ὁ Ζουλοῦ μασᾷ ξύλον, ἐφ' ὅσον δὲ μαλακύνεται τοῦτο, ἐλπίζει ὅτι καθιστᾷ ἀπαλωτέραν τὴν καρδίαν τοῦ ἐχθροῦ του καὶ τρυφερωτέραν τὴν καρδίαν τῆς γυναικὸς τὴν ὁποίαν ἀγαπᾷ. Ἡ φοβερὰ συνήθεια τῆς ἀνθρωποφαγίας προῆλθεν ἀπὸ

τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ σὰρξ ἐνὸς δυνατοῦ καὶ ἀνδρείου εἶχε τὴν δύναμιν νὰ καταστήσῃ καὶ ἄλλον δυνατὸν καὶ ἀνδρείον. Τὴν ἰδέαν ταύτην—ἄσχετον βέβαια πρὸς τὴν ἀνθρωποφαγίαν—εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες. Ὁ Κένταυρος Χείρων ἔτρεφε τὸν Ἀχιλλέα μὲ μυελὸν λεόντων.

Οἱ ἰθαγενεῖς τῆς νήσου Βόρνεο δὲν τρώγουν κρέας δορκάδος ἀπὸ φόβον μὴ γείνουν δειλοί, οἱ δὲ Μαλαίσιοι προθύμως τρώγουν κρέας τίγρεως διὰ νὰ γείνουν ἀτρόμητοι. Ἄν εἷς ἰατρὸς τῶν Τατάρων δὲν ἔχῃ τὸ ἰατρικὸν τὸ ὁποῖον χρειάζεται, γράφει τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τεμαχίου χάρτου, τὸ συμπιέζει εἰς καταπότιον καὶ τὸ δίδει εἰς τὸν ἄρρωστόν του. Ἀναφέρεται περὶ ἐνὸς, ὅστις ἔζη εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἶχε φήμην ἁγίου, ὅτι ἐκέρδιζε τὰ πρὸς τὸ ζῆν γράφων ῥητὰ τοῦ Κορανίου (νουσκὰ) ἐπὶ μιᾶς σανίδος τὴν ὁποῖαν ἐπλυνεν ἔπειτα καὶ ἐπώλει τὸ ἀπόπλυμα ὡς θαυματουργόν. Ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος βεβαιώνει ὅτι τοῦτο συνηθίζουν καὶ Τοῦρκοι ἱερωμένοι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὅλα ταῦτα κινοῦν τὸ μεῖδιμά μας. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ὅταν ἀπαγγέλλωμεν χωρίον τι τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἢ μακαρισμὸν τινα ἀπὸ τὴν θαυμασίαν ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίαν τοῦ Ἰησοῦ, νομίζοντες ὅτι ἀρκοῦν μόναι αἱ λέξεις διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν θεῖαν χάριν, γινόμεθα καὶ ἡμεῖς φετιχισταί, χειρότεροι τῶν δυστυχῶν ἀγρίων, διότι ἡμεῖς γνωρίζομεν ὅτι ἂν δὲν ὑψώσωμεν ἄνω τὰς καρδίας, ἂν μαζὶ μὲ τὰ χεῖλη δὲν κινηθῇ καὶ ἡ ψυχὴ γεμάτη πίστιν καὶ κατάνυξιν, εἰς τίποτε δὲν ὠφελεῖ ὁ ψιθυρισμὸς τῶν λόγων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

ΕΙΔΩΛΟΛΑΤΡΕΙΑ

Μολονότι ἡ συνήθεια τῆς λατρείας πραγμάτων, τὰ ὅποια νομίζονται θαυματουργὰ καὶ ἡ κατασκευὴ εἰδώλων θεωροῦνται ἐν καὶ τὸ οὐτό, ἐν τούτοις διαφέρουν πολὺ· διότι ὅστις ἔχει εἶδωλον δὲν σημαίνει ὅτι καὶ τὸ λατρεύει. Ἡ λέξις εἶδωλον, εἶναι, ὡς γνωστόν, ἐλληνικὴ, καὶ σημαίνει εἰκὼν, ὁμοίωμα.

Ἐνίοτε τὸ εἶδωλον ἐθεωρεῖτο ἀπλῶς ὡς εἰκὼν τοῦ θεοῦ, τὸν ὅποιον ἐλάτρευον, καὶ οὐχὶ αὐτὸς ὁ θεός. Δυστυχῶς ὅμως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἱ ἄνθρωποι ἐξέλαβον τὸ εἶδωλον ὡς θεόν, ἀπηύθυναν εἰς αὐτὸ προσευχάς, προσέφερον εἰς αὐτὸ ἁγιασμένα καὶ θυσίας πιστεύοντες ὅτι εἶχε τὴν δύναμιν νὰ πράξῃ τὸ καλὸν ἢ τὸ κακόν.

Τὰς ἰδέας τῶν διαφορῶν φυλῶν μανθάνομεν ἀπὸ τὸ ὑλικὸν τὸ ὅποιον μετεχειρίζοντο πρὸς κατασκευὴν τῶν θεῶν-των. Ἄλλοι παρίστανον αὐτοὺς ὡς δέματα χόρτου, ἄλλοι ὡς λίθους χονδροειδῶς πελεκημένους ἢ χρωματισμένους. Λαοὶ τινες διὰ νὰ παραστήσουν τὴν παντοδυναμίαν τοῦ θεοῦ των κατεσκευάζον τερατῶδες ἄγαλμα ἔχον εἴκοσι βραχίονας καὶ πόδας, κεφαλὴν λέοντος, πόδας ἐλάφου καὶ πτέρυγας πτηνοῦ.

Ἐνωρὶς ὁ ἄνθρωπος ἐφαντάσθη τὸν θεόν του μὲ μορφὴν ἀνθρώπου καὶ προσεπάθησε νὰ τὸν ἀπεικονίσῃ, ἀλλ' εἴτε διότι ἡ χεὶρ ἡ ὅποια ἐκράτει τὴν σμίλην, ἦτο ἄκόμη ἄπειρος, εἴτε διότι ἡ χεὶρ αὕτη ἔτρεμεν ἀπὸ μυστηριώδη φόβον ἢ μορφὴ τῶν εἰδώλων, τὰ ὅποια κατεσκευάζε διὰ νὰ λατρεύσῃ, ἦτο τερατῶδης. Ἰδέαν τιοῦτου εἰδώλου ἡμπορεῖ νὰ μᾶς δώσῃ ἡ κολοσσιαία κεφαλὴ ἡ ὅποια εὑρέθη εἰς τὸ Περου τῆς Ἀμερικῆς.

Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐτελειοποίησαν τὴν παράστασιν τῶν θεῶν των. Εἰς τοὺς Δελφοὺς ἐλατρεύετο ὁ Ζεὺς ὁ Πέτρασος, δηλ. ὁ λίθος τὸν ὅποιον κατέπιεν ὁ Κρόνος ἀντὶ τοῦ Διὸς. Εἰς τὴν Σάμον ὡς Ἥρα ἐλατρεύετο μία σανίς· εἰς δὲ τὴν

Σπάρτην ἄγαλμα τῶν Διοσκούρων ἦσαν δόκανα, δύο παράλληλα ξύλα. Τὰ ξύλινα ξόανα ἦσαν ἀγάλματα χονδροειδῶς κατεσκευασμένα· καὶ τὰ λίθινα δὲ ἀγάλματα κατ' ἀρχὰς ἦσαν ἄτεχνα καὶ δύσμορφα, εἶχον ἠνωμένους τοὺς πόδας, τὰς χεῖρας προσκολλημένας εἰς τὸ σῶμα καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς κλειστούς. Ἡ τέχνη τῶν Ἑλλήνων βαθμηδὸν ἐδάμασε τὴν ὕλην· τὸ μάρμαρον ὑπετάχθη εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν ἔμπνευσιν καὶ ὁ μέγας Φειδίας παρέστησεν εἰς δύο ἀριστουργήματα, τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Ὀλύμπιον Δία, τὸ θεῖον κάλ-

Κολοσσιαία κεφαλὴ ἀγάλματος ἀνευρεθεῖσα εἰς τὸ Περοῦ τῆς Ἀμερικῆς. ἑλληνικὴ θρησκεία δὲν ἦτο εἰδωλολατρεία· ἦτο ἡ λατρεία τῶν

φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν ὑπὸ μορφήν ἀνθρωπίνην· ἡ θεία δύναμις, ἃν καὶ εἶχεν ὅλας τὰς ἰδιότητες καὶ ἀτελείας τοῦ ἀνθρώπου, δὲν συνεταυτίζετο μὲ τὴν ὕλην ἢ ὁποία τὴν ἀπεικόνιζε. Τὸ ἄγαλμα ἦτο ἀπλῶς ἡ ἀνθρωπομορφικὴ ὄψις τοῦ ἐνοικοῦντος θεοῦ.

Ἀλλὰ τὸν ἀληθινὸν θεόν, τὸν ἄγνωστον θεόν, ἔμελλε νὰ

Ἡ ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος χρυσελεφαντίνη Ἀθηνᾶ τοῦ Φειδίου.

κηρύξη ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν πόλιν ἣ ὁποῖα ἐθάμβωνε τὸν κόσμον μὲ τὰ μαρμάρινα καὶ χρυσοκόσμητα ἀριστουργήματα τῶν ναῶν καὶ τῶν ἀγαλμάτων της. Ὁ θεὸς-αὐτός, εἶπεν ὁ Ἀπόστολος εἰς τοὺς Ἀθηναίους, «ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, αὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς κύριος ὑπάρχων οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ οὐδ' ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται προσδεόμενός τινος, αὐτὸς διδούς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα» καὶ ὅτι «οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ

Ἄς ἀφήσωμεν τὰ ἄψυχα πράγματα, τὰ ὅποια ὁ δυστυχὴς ἄγριος ἄνθρωπος ἐλάτρευε ὡς θεοὺς καὶ τὰ ἐκρέμα εἰς τὸν λαιμόν του ἢ ἔστηνε μὲ σεβασμὸν ἐντὸς τῆς καλύβης του καὶ ἃς ἐξετάσωμεν πράγματά τινα τὰ ὅποια ἐλάτρευσε διότι εἶχον ζωὴν ἢ κίνησιν.

Σοφοὶ τινες νομίζουν ὅτι τὰ πρῶτα πράγματα, τὰ ὅποια ἐλάτρευσεν ὁ ἄνθρωπος, εἶναι οἱ ὄφεις καὶ τὰ δένδρα, ἄλλοι ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐλάτρευσε τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τοὺς ἀστέρας καὶ τὸ πῦρ. Ἀλλὰ πιθανώτερον εἶναι ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς γῆς, ἐλάτρευσαν διαφόρους θεοὺς, κατ' ἀρχὰς δὲ τὰ πράγματα, τὰ ὅποια ἦσαν ὁλόγουρά των, ἕως ὅτου, ἀφ' οὗ τὰ ἐγνώρισαν καλύτερα, ἔπαυσαν νὰ τὰ φοβοῦνται. Ἐπειτα ἐγονυπέτησαν ἐμπρὸς εἰς τὰς μεγαλειτέρας δυνάμεις, τῶν ὁποίων μένουν ἄγνωστα ἀκόμη τὰ μυστήρια.

1. *Λατρεία τοῦ ὕδατος.* Ἡ λατρεία τοῦ ὕδατος ἔλαβε μεγάλην διάδοσιν, ἐξηγεῖται δὲ εὐκόλως—διότι τί πρᾶγμα εἶναι ζωντανότερον καί, κατὰ τὸν συλλογισμόν τῶν παναρχαίων ἀνθρώπων, περισσότερο γεμᾶτον ἀπὸ πνεύματα, παρὰ οἱ ποταμοί, τὰ ρυάκια καὶ οἱ καταρράκται; Κατὰ τὴν ἀντίληψίν των ὁδαίμων κάμνει τὸν ποταμὸν νὰ ῥέῃ μὲ μεγάλην ταχύτητα, αὐτὸς τὸν καθιστᾷ δυσδιάβατον, καὶ σχηματίζει τὰς λίμνας, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκουν τὸν θάνατον τόσαι ζωαί.

Ἄφροῦ ἐπίστευον εἰς ὑπεράνθρωπον δύναμιν, ἣτις ἐκυδέρνα ὅλα τὰ ῥέοντα ὕδατα, καὶ ἐδάμαζε τὰ ἥρεμα ἢ τὰ διέτασσε νὰ ὀρμοῦν ἀφρίζοντα καὶ παφλάζοντα, ἐνόμιζον ὅτι ἔπραττον ἀμάρτημα ἂν ἔσφζον ὄσους ἐκινδύνεον νὰ πνιγοῦν, διότι ἀφήρουν τὸ θυμὰ ἀπὸ τὸν θεόν.

Αἱ ἁγίαι πηγαί, τὰ ἁγιάσματα, ὅπως ὀνομάζει αὐτὰς μέχρι σήμερον ὁ ἐλληνικὸς λαός, τὰ ὁποῖα εὐρίσκομεν ἄφθονα εἰς ὅλα τὰ μέρη, ἀποδεικνύουν πόσον βαθεῖα καὶ διαρκὴς ὑπῆρξεν ἡ λατρεία τοῦ ὕδατος. Ἠκούσατε νὰ γίνεται λόγος περὶ ἱερῶν ποταμῶν ὅπως ὁ Γάγγης, περὶ τοῦ ὁποίου τὰ ἱερὰ βιβλία τῶν Ἰδῶν μᾶς διηγοῦνται ὥραιας ἱστορίας περιγραφούσας πῶς καταβαίνει ἀπὸ τὰς οὐρανίας χώρας διὰ νὰ εὐλογήσῃ τὴν γῆν καὶ ἐξαγνίσῃ τὰς ἀμαρτίας. Καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπεδίδετο λατρεία εἰς διαφόρους ποταμούς, τὸν Σπερχειόν, τὸν Πηνειὸν καὶ ἄλλους.

Ὅτε οἱ πανάρχαιοι πρόγονοι τῆς εὐρωπαϊκῆς φυλῆς ἐξεκίνησαν ἀπὸ τὰ ὀροπέδια τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας καὶ ἔφθασαν εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον καὶ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ εἶδον τὴν θάλασσαν, ἡσθάνθησαν κατάπληξιν διὰ τὸ πρωτοφανές, παράδοξον καὶ μεγαλοπρεπὲς θέαμα. Πρὸ πάντων εἰς τὰς φυλάς, αἱ ὁποῖαι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ἐλληνικὴν χερσόνησον, ἐπροξένησε βαθεῖαν ἐντύπωσιν ἡ θάλασσα. Τὸ ὑγρόν, ἀεικί-

νητον καὶ ἀνήσυχον στοιχεῖον λούει τὰς ἀκτὰς τῆς Ἑλλάδος, περικυκλώνει τὰς νήσους τῆς, εἰσχωρεῖ εἰς τὸ ἔδαφός τῆς. Ἡ ἀναπνοὴ τῆς θαλάσσης φθάνει μέχρι τῶν κορυφῶν τῶν βουνῶν τῆς. Ἡ ποικίλη ὄψις τῆς θαλάσσης, τὰ διάφορα χρώματά τῆς. ἡ χαρίεσσα γαλήνη ἡ ὁποία μεταβάλλει εἰς καθρέπτῃν τὴν ἐπιφάνειάν τῆς, οἱ ἄγριοι θυμοὶ τῆς, οἱ ὁποῖοι σκορπίζουσιν εἰς τὰς βραχῶδεις ἀκτὰς συντρίμματα ναυαγίων καὶ νεκρούς, ἐξυμνήθησαν ἀπὸ τὰς ἀφελεῖς ψυχὰς μὲ ποιητικὰς φράσεις, αὗται δὲ μὲ τὸν καιρὸν ἐγέναν ἱεροὶ μῦθοι, καὶ ἡ θάλασσα ἐγέμισεν ἀπὸ θεοῦς. Τοιοῦτοι θεοὶ ἦσαν ὁ Νηρεὺς (ἐκπροσωπῶν τὸ αἰκίνητον τῆς θαλάσσης), ὁ Πρωτεὺς τὸ εὐμετάβλητον), ὁ Γλαῦκος (τὸ γαλανὸν κύμα, τὸ ὁποῖον ἀντανεκλᾷ τὸν γαλανὸν οὐρανόν), καὶ ἄλλοι.

2. Λατρεία τῶν δένδρων. Καὶ ἡ λατρεία τῶν δένδρων εἶχε πολὺ διαδοθῇ. Ἡ ζωὴ, ἡ ὁποία περιορισμένη ἐντὸς αὐτῶν καθ' ὅλον τὸν μακρὸν χειμῶνα, ἐκσπᾷ τὴν ἄνοιξιν εἰς φύλλα καὶ ἄνθη καὶ καρποὺς καὶ φαίνεται ὅτι στενάζει ἢ ψιθυρίζει ὅταν ἡ αὐγὴ σείει τοὺς κλάδους καὶ τὰ φύλλα, ἡ ζωὴ αὕτη δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἔμψυχον Πνεῦμα ἔχει τὴν κατοικίαν του ἐντὸς τῶν δένδρων ;

Καὶ πολὺ βραδύτερον ἀπὸ τοὺς πρωτογόνους λατρευτὰς τῆς Φύσεως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐσκέπτοντο ἀκόμη κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅταν διὰ τῆς φαντασίας των ἐζωογόνουν μὲ θεοὺς, θεὰς καὶ νύμφας τοὺς ποταμούς, τὰ δένδρα καὶ τοὺς λόφους.

Κατὰ τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν αἱ ὥραιαι καὶ χαριέσταται Νύμφαι ἐγεννῶντο ἀπὸ δένδρα, ἐλέγοντο δὲ Ἀμαδρυάδες διὰ τὸ «ἅμα ταῖς δυοῖ γεννᾶσθαι».

Εἰς ἕκαστον δένδρον ἔζη, καὶ μὲ αὐτὸ ἀπέθνησκε, μία Νύμφη, διὰ τοῦτο ἠκούετο θρῆνος, ἔλεγον, ὅτε ἐκόπτοντο δένδρα. Πολλοὶ ἐτιμωρήθησαν σκληρῶς διότι περιεφρόνησαν τὰς παρ- κλήσεις Ἀμαδρυάδων καὶ ἔκοψαν δένδρα.

Τοιαῦται παρχδόσεις, αἱ ὁποῖαι μαρτυροῦν τὴν ἐνότητα τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς, διατηροῦνται μέχρι σήμερον εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας.

Εἰς τὰ Τρίκκαλα τῆς Κορινθίας πιστεύεται ὅτι «πολλὰ δένδρα θεριακωμένα καὶ μοναχικὰ εἶναι στοιχειωμένα καὶ τὰ φυλάει τὸ καθένα τὸ στοιχείό τους καὶ γι' αὐτὸ κανεῖς δὲν κοιτάει νὰ τὰ πειράξῃ. Εὐκόλα γνωρίζεται πειὸ δένδρο στοιχειώνεται, γιατί πρόωρα μεγαλώνει καὶ δυναμώνει πολὺ».

Εἰς τὴν Κοζάνην τῆς Μακεδονίας πιστεύουν ὅτι «τὰ μεγάλα καὶ παλαιὰ δένδρα εἶναι στοιχειωμένα καὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν κάθονται πολλὴν ὥραν κάτω ἀπ' αὐτὰ ἢ δὲν κοιμοῦνται ἔς τὸν ἰσκιό τους γιὰ νὰ μὴν πάθουν. Κι' ὅταν οἱ ξυλοκόποι κόψουν κανένα δένδρο ἀπ' αὐτὰ καὶ ἰδοῦν πῶς γέρνει νὰ πέσῃ πέφτουν προύμυτα κατὰ γῆς καὶ δὲν βγάζουν μιλιὰ, γιὰ νὰ μὴν τοῦς νοιώσῃ ἡ ψυχὴ τοῦ δένδρου, ὅταν θὰ βγαίνη, καὶ καθὼς εἶναι ἀγανακτισμένη τοῦς λαβώσῃ».

Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, «ὄξω ἀπ' τῆς Μηλιῆς, κοντὰ στὴν Ἀλωνίσταινα, ἓνας χωρικὸς ἀνέδθηκε σὲ μιὰν ἐτιὰ νὰ κόψῃ κλάρες, νὰ τὶς πάγῃ ἔς τὸ σπῆτι του γιὰ νὰ μαυροπλύνουν. Ἦταν μονάχος, κ' ἐκεῖ ποῦ ἔκοψε δυὸ-τρεῖς κλάρες ἀκούει νὰ σειέται τὸ δένδρο καὶ νὰ φωνάζῃ:

»—ὦχ! ἐγῶμαι ἡ ἐτιὰ, γιατί μὲ κόβεις; βάνε ἔς τὴ στιγμὴ τοὺς κλώνους ἔς τὴ θέσι τους! . . .»

Ὁ μῦθος οὗτος ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὸν ἀρχαῖον μῦθον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὅτε ὁ Ἑρυσίχθων ἤρχισε νὰ κτυπᾷ μὲ τὸν πέλεκυν μίαν αἰγείρον εἰς τὸ ἄλσος τῆς Δήμητρος, ἡ θεὰ ἔκραξε: «Τίς μοι καλὰ δένδρεα κόπτει ;»

Τὰ ἄλση, ἐπειδὴ ἦσαν τόπος λατρείας ἐθεωροῦντο ἱερά· τὸς δὲ ἦτο ὁ σεβασμὸς τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὰ δάση, ὥστε, ὅπως λέγει ὁ Θουκυδίδης, καὶ οἱ ἐχθροὶ ὅταν εἰσέβαλλον εἰς

χώραν τινὰ τὰ ἐσέβοντο. Ἀπὸ μίαν ἐπιγραφὴν, ἣ ὅποια εὑρέθη παρὰ τὸν Πύργον τῆς Ἀμαλίας πλησίον τῶν Ἀθηνῶν μινθάνομεν ὅτι ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος διατάττει : νὰ μὴ κόπτουν δένδρα ἀπὸ τὸ ἱερὸν τοῦ θεοῦ, μήτε ξύλα νὰ λαμβάνουν, μήτε φρύγανα, μήτε καὶ τὰ φύλλα, τὰ ὅποια πίπτουν ἀπὸ τὰ δένδρα.

† Ἀπὸ ὅλα τὰ δένδρα τοῦ ἄλσους οἱ ἀρχαῖοι ἐξέλεγον τὸ παλαιότερον ἢ τὸ ὠραιότερον καὶ τὸ ἐθεώρουν ὡς τὸ κατ' ἐσχῆν ἱερὸν δένδρον. Ἐπίστευον ὅτι ἦτο ἡ κατοικία τοῦ θεοῦ ἀπέδιδον δὲ εἰς αὐτὸ λατρείαν καὶ ἔκαμον πρὸ αὐτοῦ θυσίας. Ἐκρέμων δὲ εἰς τὸν κορμὸν τοῦ διάφορα ἀφιερῶματα.

Δένδρα τινὰ ἦσαν εἰδικῶς ἱερὰ ὠρισμένων θεῶν· ἡ φηγὸς τοῦ Διός, ἡ ἐλαία τῆς Ἀθηναῖς, ἡ δάφνη τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐν γένει τὰ δένδρα συνεδέοντο μὲ τοὺς θεοὺς. Ὁ Βάκχος εἰς τὴν Βοιωτίαν ἐλατρεύετο ὡς Διόνυσος ἔνδενδρος. Εἰκὼν δὲ ἀρχαίου ἀγγείου παριστάνει τὸν νεαρὸν θεὸν ἐξερχόμενον ἐκ τοῦ μέσου φυλλώματος δένδρου.

Οἱ ἱερεῖς τῆς ἀρχαίας θρησκείας τῶν βορειοδυτικῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης ἔζων ἐντὸς δασῶν δρυῶν καὶ ἐθεώρουν τὰ δένδρα ταῦτα ὡς ἱερὰ. Ὡνομάζοντο Δρυῖδαι ἐκ μιᾶς κελτικῆς λέξεως ἣ ὅποια σημαίνει «ἐγκλείω μέσα εἰς κύκλον» διότι ὡς ἱερεῖς εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ εἰσέρχωνται ἐντὸς ἐνὸς κύκλου, ὅπου ἐτελοῦντο αἱ μυστικαὶ τελεταὶ τῆς θρησκείας των.

3. *Λατρεία τῶν ζώων.* Ὅπως ἡ λατρεία τῶν δένδρων, τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων, εἰς τὰ ὅποια ὁ ἄνθρωπος ἔδλεπε ζωὴν καὶ κίνησιν, καὶ ἡ λατρεία τῶν ζώων εἶναι παναρχαία.

Ἐνωρὶς παρετήρησαν οἱ ἄνθρωποι ὅτι ἡ ζωὴ εἰς αὐτὰ ἦτο ὅλως διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ δένδρου καὶ τοῦ ποταμοῦ.

Τὸ ὕδωρ ἔτρεχεν ἀφρίζον, τὸ δένδρον ἐσείετο, τὸ ἡφαίστειον ἐξέσπα μὲ πῦρ καὶ καπνόν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ δεικνύουν λάμποντας ὀφθαλμοὺς ἢ φοβεροὺς ὄνυχας ἐτοίμους νὰ κατασπαράξουν.

Τὸ ζῶον ὁμοιάζει κατὰ πολλὰ μὲ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἦτο πολὺ δυνατώτερον· ἐξ ἅπαντος λοιπὸν ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ψυχὴν μεγαλυτέραν ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἐδάμαζε τὰ θηρία, ἔπαυε νὰ τὰ φοβῇται καὶ νὰ τὰ λατρεύῃ· ἀλλὰ τὰ ἱερὰ ζῶα εἶχαν μεγάλην σημασίαν εἰς πολλὰς θρησκείας. Τὸ εἶδος τοῦ λατρευομένου ζώου ἐξηρτᾶτο ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὸν τόπον, εἰς τὸν ὁποῖον εὕρισκοντο οἱ ἄνθρωποι. Πρὸς βορρᾶν ἦτο ὁ λύκος· πρὸς νότον ὁ λέων, ἡ τίγρις καὶ ὁ κροκόδειλος, εἰς πολλὰς δὲ χώρας τοῦ κόσμου, ὁ ὄφις. Τὸ μακρὸν τοῦτο ἔρπετόν, τὸ ὁποῖον θαμβώνει ἐνῶ συστρέφεται, μὲ τὰ λαμπρά του χρώματα, ἐφαίνετο τόσον πανοῦργον καὶ εὐστροφον, τὸ δὲ δάγκαμά του τόσον θανάσιμον καὶ τὸ ἀπαστράπτον βλέμμα τοῦ μισητοῦ προσώπου του τόσον σαγηνευτικόν, ὥστε ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου συνεταυτίσθη μὲ τὸ Πονηρὸν Πνεῦμα, τὸ αἷτιον τῶν πρώτων βασάνων καὶ τῆς πρώτης ἁμαρτίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

ΠΟΛΥΘΕΪΑ Ἡ ΠΙΣΤΙΣ ΕΙΣ ΠΟΛΛΟΥΣ ΘΕΟΥΣ

Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος δὲν περιωρίσθη ἕως ἐδῶ· ἐγκατέλιπε τὴν λατρείαν τῶν λίθων καὶ τῶν ζώων καὶ ἀνυψώθη εἰς τὴν λατρείαν ἰσχυρῶν θεῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἕκαστος ἐκυδέρνα ἰδιαίτερον μέρος τῆς φύσεως ἢ τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων.

Βαθμηδὸν ὁ ἄνθρωπος ἀντὶ νὰ βλέπῃ εἰς ἕκαστον ποτάμιον ἰδιαίτερον πνεῦμα, συνέλαβε τὴν ἰδέαν ἐνὸς συνολικοῦ θεοῦ τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ὑδάτων, ὁ ὁποῖος ἐκυδέρνα ὅλα τὰ ρεύματα, ἢ ἐνὸς θεοῦ τῆς θαλάσσης κυβερνῶντος ὅλας τὰς θαλάσσας.

Συνολικὸς θεὸς τῶν γλυκέων ὑδάτων, κατὰ τοὺς Ἑλληνας, ἦτο ὁ Ὠκεανός. Οὗτος ἦτο ὁ πατὴρ τῶν πηγῶν, τῶν ποταμῶν καὶ τῶν λιμνῶν, τὸν ἐφαντάζοντο δὲ ὡς ἀπέραντον ποταμὸν περικυκλοῦντα τὴν γῆν.

Καὶ τῆς θαλάσσης οἱ δευτερεύοντες θεοὶ ὑπετάχθησαν βαθμηδὸν εἰς ἓνα θαλασσοκράτορα, τὸν Προσειδῶνα. Ἡ σανσκριτικὴ λέξις μὲ τὴν ὁποίαν συγγενεύει τὸ ὄνομά του σημαίνει «κύριος τῶν ὑδάτων.» Τὰ κύματα τοῦ πελάγους, τὰ ὅποια, ὅταν πνέῃ ὁ ἄνεμος συνωθοῦνται πυκνὰ τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἀφρίζοντα, ἢ φαντασία τῶν Ἑλλήνων μετέβαλλεν εἰς ὀρμητικὸς ἵππους μὲ κυματίζουσιν χαίτην, οἱ ὅποιοι ἔσυρον τὸ ἄρμα τοῦ θεοῦ.

Ἄξιον προσοχῆς εἶναι τὸ ὁλῶμα τὸ ὅποιον ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω. Παρατηροῦμεν δηλαδὴ ὅτι ὅσον ἀνεπτύσσετο ἡ κρίσις καὶ ἠϋξانون αἱ γνώσεις τοῦ ἀνθρώπου, τόσον ὠλιγόστευεν ὁ ἀριθμὸς τῶν θεῶν του. Τοιοῦτοτρόπως ἐσχηματίσθη ἡ πίστις εἰς ἓνα θεὸν τῆς βροντῆς, εἰς ἄλλον τῆς βροχῆς, ἄλλον τοῦ ἀνέμου, ἄλλον τοῦ ἡλίου καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Διὰ τὰ ἐννοηθῆ σαφῶς πῶς ἀνεπτύχθη ἡ πίστις εἰς τὰ ὄντα ταῦτα, εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ὁποίων ἐφαίνοντο ὅτι ἦσαν ὑποταγμένα τὰ πάντα, ὥς ἐξηγήσωμεν πῶς βαθμηδὸν ἐγεννήθη ἡ λατρεία τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης.

Μεγάλῃ ἐκπληξίς κατέλαβε τὸν ἄνθρωπον ὅτε εἶδε τὰ ἐξαφανίζεται τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Ὀλίγην ὥραν ἀκόμη διέκρινε τὰ περικυκλοῦντα αὐτὸν πράγματα, ἔπειτα τὸ σκότος ἐκάλυπτε τὰ πάντα καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐπροχώρει ψηλαφῶν εἰς τὰ σκοτεινὰ ἢ ἔμενεν ἀκίνητος εἰς τὴν θέσιν του.

Ἐκάστην πρωΐαν, πρὶν ἀνατελεῖν ὁ ἥλιος, ἡ ροδόχρους ἀνταύγεια τοῦ ὀρίζοντος ἀνήγγελλε τὴν ἔλευσίν του· ἔπειτα ἤρχετο καὶ διέχεε πλήμμυραν φωτὸς καὶ ἐγίνετο ὁλονὲν λαμπρότερος, καὶ τόσον ὥστε τὸ βλέμμα δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ὑποφέρῃ τὴν

υπέρλαμπρον ἀκτινοβολίαν τῆς δόξης του. Καὶ τὴν ἐσπέραν, ὅτε ἔδυεν ἀργὰ ἀργὰ, αἱ ἀκτῖνες τοῦ φωτός, τὰς ὁποίας ἐσκόρπιζεν ὀπίσω του, ἐφαίνοντο ὡς ν' ἀπεχωρίζοντο ἀπ' αὐτὸν μετὰ λύπης.

Ἀπὸ ἄλλα βιβλία θὰ μάθετε ποῖα εὐεργετικὰ δῶρα χαρίζει ὁ ἥλιος εἰς τὸν κόσμον τοῦτον καὶ εἰς ἄλλους κόσμους, θὰ μάθετε δὲ πράγματι ἐκπληκτικὰ θαύματα τοῦ ἡλιακοῦ φωτός, διὰ τὰ ὁποῖα δικαίως ἡμποροῦμεν καὶ ἡμεῖς νὰ ὀνομασθῶμεν ὅπως οἱ Ἴγκας τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς «τέκνα τοῦ ἡλίου». ἄλλ' ἐδῶ τώρα θὰ εἴπω πῶς ὁ ἥλιος ἔγεινεν ἀντικείμενον λατρείας.

Ὅσον εὐχάριστον καὶ ἂν ἦτο τὸ φῶς τῆς σελήνης καὶ τῶν μακρυνῶν ἀστέρων, δὲν ἦτο τόσον δυνατὸν καὶ ἔντονον ὅσον τοῦ ἡλίου, μολονότι δὲ ὠλιγόστευε τὴν ἀγριότητα τοῦ σκότους, δὲν εἶχε τὴν δύναμιν ν' ἀποδιώξῃ τὴν νύκτα ὅπως ὁ ἥλιος.

Διὰ τοῦτο φυσικώτατον ἦτο εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ γονυπετήσῃ ἐνώπιον τοῦ Κυριάρχου Φωτός καὶ νὰ προσκυνήσῃ αὐτὸ καὶ νὰ προσφέρῃ θυσίαν. Εἰς τὰς ἰουδαϊκὰς διδασκαλίας τὰς γνωστὰς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ταλμούδ, εὐρίσκομεν παλαιὰν διήγησιν, ἣ ὁποία περιγράφει ζωηρῶς τὰς συγκινήσεις τοῦ ἀνθρώπου ἐνώπιον τοῦ σκότους καὶ τοῦ φωτός.

Τὸ Ταλμούδ διηγεῖται : «Ὅταν ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ ἐδιώχθησαν ἀπὸ τὸν κῆπον Ἐδέμ, ἐπεριπλανῶντο ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἥλιος ἤρχισε νὰ δύῃ παρετήρησαν μὲ τρόμον ὅτι τὸ φῶς ἡλαττώνετο, καὶ φρίκη θανάσιμος κατέλαβε τὰς ψυχὰς των.

«Καὶ τὸ φῶς τοῦ οὐρανοῦ ἔσθυσε, καὶ οἱ δυστυχεῖς ἐνηγκαλίσθησαν ὁ εἰς τὸν ἄλλον μὲ τὴν ἀγωνίαν τῆς ἀπελπισίας. Καὶ οἱ ταλαίπωροι ἔπεσαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους σιωπηλοὶ καὶ ἐνόμισαν ὅτι ὁ θεὸς ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτοὺς διὰ παντός τὸ φῶς, καὶ διήλθον τὴν νύκτα θρηνοῦντες.

Ἀλλὰ μετὰ μακρὰς σκοτεινὰς ὥρας, ἐπάνω ἀπὸ τοὺς λόφους

τῆς ἀνατολῆς ἐφάνη ἀκτὶς φωτός, καὶ ὁ χρυσοῦς ἥλιος ἐπα-
νῆλθε καὶ ἐστέγνωσε τὰ δάκρυα τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὕας, οἱ
ὅποιοι παράφοροι ἀπὸ χαρὰν ἐφώναζον: «Τὰ δάκρυα κατοικοῦν
εἰς τὴν νύκτα, καὶ τὸ τραγοῦδι τῆς χαρᾶς ξεσπᾷ τὴν αὐγὴν! ...»

Ἡ λατρεία τῶν οὐρανίων σωμάτων ὅχι μόνον εἰς πολλοὺς
λαοὺς διεδόθη ἀλλὰ καὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους διετηρήθη εἰς
ἀρχαῖα ἔθνη ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν
των καὶ τὰ ἐρείπια τῶν ναῶν των.

Εἰς τὴν Μεγάλην Βρετανίαν οἱ ἄνθρωποι ἀνήγειρον στήλας
εἰς τὸν ἥλιον καὶ βωμοὺς εἰς τὴν σελήνην καὶ τὴν θεὰν τῆς
γῆς· ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας πίστεως διετηρήθη μέχρι τῶν ἡμε-
ρῶν ἡμῶν εἰς τὰ ὀνόματα ἡμερῶν τινῶν τῆς ἐβδομάδος (*Sun-
day*—ἡμέρα τοῦ ἡλίου=Κυριακή, καὶ *Mon-day*—ἡμέρα τῆς
σελήνης=Δευτέρα).

Αἱ ἡμέραι ὑπῆρξαν ἢ παλαιότερα διαίρεσις τοῦ χρόνου· ὅτε
δὲ οἱ ἄνθρωποι παρετήρησαν τὰς φάσεις τῆς Σελήνης, ὥρισαν
ὥς μέτρον χρόνου τὰς ἐβδομάδας, με αὐτὰς δὲ καὶ τὸν μῆνα
ὁ ὅποιος διήρκει ἀπὸ τῆς μιᾶς σελήνης εἰς τὴν ἄλλην, τέσσαρας
περίπου ἐβδομάδας· τοιοῦτους σεληνιακοὺς μῆνας ἔχουν μέχρι
σήμερον οἱ Μουσουλμάνοι.

Διὰ τὰ διακρίνουν τὰς ἡμέρας ἔδωκαν εἰς αὐτὰς ὀνόματα,
ἐπειδὴ δ' ἐπίστευον ὅτι ἕκαστος ἀπὸ τοὺς ἐπτὰ πλανήτας ἐξου-
σίαζεν ἓν μέρος τῆς ἡμέρας, ἔδωκαν τὰ ὀνόματά των εἰς τὰς
ἐπτὰ ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος.

Οἱ Σκανδιναυοὶ ἀφιέρωσαν τὰς ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος εἰς τοὺς
ἐπτὰ κυριωτέρους θεοὺς των, τὴν μὲν Κυριακὴν καὶ τὴν Δευ-
τέραν εἰς τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, τὴν δὲ Τρίτην (*Tuesday*)
εἰς τὸν Τούϊσκον, (ὄνομα, τὸ ὅποιον παράγεται ἀπὸ τὴν ρίζαν ἐκ
τῆς ὁποίας καὶ ἡ λέξις θεὸς) τὸν πατέρα θεῶν καὶ ἀνθρώπων, τὴν
Τετάρτην (*Wednesday*) εἰς τὸν Οὐόδεν ἢ Ὀδίν, τὸν μονόφθαλ-

μον βασιλέα τοῦ Οὐρανοῦ καὶ θεὸν τοῦ πολέμου, τὴν Πέμπτην (*Thursday*) εἰς τὸν Θῶρ, τὸν θεὸν τοῦ κεραυνοῦ· τὴν Παρασκευὴν (*Friday*) εἰς τὴν Φρίδαν, τὴν γυναῖκα τοῦ Οὐόδεν· τὸ δὲ Σάββατον (*Sadurday*) εἰς τὸν Κρόνον *Saturni-day* ἢ εἰς τὸν Σαξονικὸν θεὸν (*Seater*).

Τὰ λατινικὰ ἔθνη ἔδωκαν ἐπίσης εἰς τὰς ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν των· *Dimanche*, Κυριακὴ=ἡμέρα τοῦ Κυρίου, Δευτέρα *lundì*=ἡμέρα τῆς σελήνης, Τρίτη, *mardi*=ἡμέρα τοῦ Ἄρεως (*Mars*), Τετάρτη *Mercredi*=ἡμέρα τοῦ Ἑρμοῦ (*Mercur*), Πέμπτη, *Jeudi*=ἡμέρα τοῦ Διός, Παρασκευή, *vendredi*=ἡμέρα τῆς Ἀφροδίτης (*Venus*), Σάββατον, *samedi*=ἡμέρα τοῦ Κρόνου (*Saturne*).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄

ΔΙΘΕ·Ι·Α Ἡ ΠΙΣΤΙΣ ΕΙΣ ΔΥΟ ΘΕΟΥΣ

Ὅσῳ περισσότερον ὁ ἄνθρωπος ἐμάνθανε νὰ σκέπτεται καὶ νὰ κατανικᾷ τὸν τρόμον, ὁ ὁποῖος τὸν παρεκίνησε νὰ λατρεύῃ ἔμψυχα καὶ ἄψυχα, τόσον ὠλιγόστευον τὰ ὄντα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνέγνώριζε θεῖαν δύναμιν.

Ἐν τέλει κατέληξε νὰ παραδεχθῇ δύο θεούς, εἰ ὁποῖοι ἐφιλονίκουν ποῖος ἐκ τῶν δύο νὰ ἐξουσιάζῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ σῶμα.

Ἀφ' ἑνὸς ἔβλεπε μίαν δύναμιν, ἣτις ἐφαίνετο ὅτι εἶχε κατοικίαν τὸν γαλανόν, τὸν αἴθριον καὶ ἀνέφελον οὐρανόν, δύναμιν εὐμενῇ καὶ φιλάνθρωπον, ἣ ὁποῖα διέχεε τὰ εὐεργετικὰ δῶρά της εἰς τοὺς ἀνθρώπους· ἀφ' ἑτέρου ἄλλην δύναμιν, ἣ ὁποῖα ἐφαίνετο σκληρά καὶ ἀνηλεής, ἣ ὁποῖα ἐξήγειρεν ἄγρια τὰ

κύματα τῆς θαλάσσης, ἐκάλυπτε μὲ σκότος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἐξωλόθρευε μὲ τὰς θυέλλας καὶ τὰς πλημμύρας τὰς καταικίας καὶ τὰ σπαρτὰ καὶ ἐπάγωνε τὸν ἄνθρωπον μὲ τὸ παγερὸν ψυχός.

Ὁ πρῶτος ἦτο θεὸς τοῦ φωτός, μειδιῶν εἰς τὴν ἀκτῖνα τοῦ ἡλίου, ὁ δεύτερος θεὸς τοῦ σκότους, ἐνεδρεύων φοβερός καὶ ἀπειλητικὸς εἰς τὰ μαῦρα σύννεφα τὰ ἐγκυμονοῦντα τὴν καταιγίδα. Ὁ εἷς εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἡσυχὰ πνεύματα, ὁ ἕτερος πονηρὰ καὶ κακοποιά.

Ἡ πίστις αὕτη εἰς θεὸν ἀγαθόν, ἔστις ἔχει ὡς ἀντίπαλον κακὸν θεόν, τόσον βαθέως ἐρριζώθη εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, ὥστε καμμία θρησκεία δὲν ἔμεινεν ἀπηλλαγμένη ἀπ' αὐτῆς.

(Ἑλληνες: Ζεὺς-Τιτᾶνες· Πέρσαι: Ὠριμάσδης-Ἀρειμάνης· Ἰσραηλῖται: Σαβαώθ-Σατάν. Μόνον μὲ τὴν πίστιν ταύτην ἦτο δυνατόν νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ὑπαρξίς τοῦ κακοῦ εἰς τὸν κόσμον.

Ἀλλ' εἶναι ἄράγε ἀπαραίτητος ἡ τοιαύτη πίστις εἰς δύο ἀντιμάχους θεούς;

Ἡ ἁμαρτία ἐγεννήθη εἰς τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποίαν ὁ Θεός, ἐν τῇ ὑπερτάτῃ σοφίᾳ του ἐδημιούργησεν ἐλευθέραν. Ἀντὶ νὰ μᾶς πλάσῃ μηχανάς, μὴ δυνάμενας νὰ περιπέσουν εἰς λάθος, ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς τὴν φοβερὰν δύναμιν νὰ δυνάμεθα νὰ κάμνωμεν καὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν καὶ νὰ δεικνύωμεν τὴν ἀγάπην μας πρὸς Αὐτόν, ἐκλέγοντες ὅτι Αὐτὸς ἀγαπᾷ, καὶ πράττοντες ὅτι εἰς Αὐτὸν ἀρέσκει.

Ὅσον καὶ ἂν θέλωμεν νὰ ρίψωμεν τὸ βάρος τῶν πράξεών μας εἰς ἄλλους, ὅπως τόσον συχνὰ κάμνουν οἱ ἄνθρωποι, ἡμεῖς εἴμεθα ὑπεύθυνοι διὰ τὰ σφάλματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὑποπίπτομεν.

Ὅτι τοῦτο εἶναι ἀληθές τὸ μαρτυρεῖ καὶ ἡ φωνή, τὴν ὁποίαν ἕκαστος ἐξ ἡμῶν ἔχει ἐντός του, ἡ φωνὴ ἐκείνη, ἡ ὁποία δὲν ψεύδεται καὶ εἶναι φωνὴ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ.

Ἄν εἶχομεν τὴν δύναμιν νὰ παραδαινώμεν τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅχι καὶ τὴν δύναμιν νὰ τὰς φυλάττωμεν, ἢ ἂν τὴν ἐξουσίαν νὰ μᾶς ὠθῇ εἰς τὸ κακὸν εἶχε μία δύναμις ἀόρατος, δυνατωτέρα ἀπὸ ἡμᾶς, τότε δὲν θὰ εἶχομεν ἐντὸς μας τὸ συναίσθημα ἐκεῖνο τῆς δυσαρρεσκείας καὶ τῆς μετανόιας, τὸ ὁποῖον παρακολουθεῖ κάθε ἀμάρτημά μας, διότι θὰ ἐγνωρίζομεν ὅτι δὲν πταίομεν ἡμεῖς, καὶ ὅτι ἂν μέλλωμεν νὰ τιμωρηθῶμεν, θὰ τιμωρηθῶμεν ἀδίκως, διὰ πράξεις, τὰς ὁποίας δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποφύγωμεν. Πολὺ θλιβερά θὰ ἦτο τότε ἡ τύχη μας· θὰ ἡσθανόμεθα δυσπιστίαν πρὸς τὸν Θεόν, δυσπιστίαν πρὸς τὴν φωνήν, ἣτις ὁμιλεῖ ἐντὸς τῆς ψυχῆς μας.

Ἀλλ' ὥς ἀφήσωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἔως τώρα ὠμιλήσαμεν περὶ τῆς ἀνάγκης, ἣ ὁποία ὕψωσε τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων πρὸς μίαν μυστηριώδη δύναμιν, ἀλλὰ δὲν εἵπομεν πῶς οἱ ἄνθρωποι ἐζήτησαν νὰ ἐκφράσουν τὰ συναισθήματά των πρὸς τοὺς θεοὺς, τοὺς ὁποίους ἐλάτρευον, εἴτε πολυάριθμοι ἦσαν οὗτοι εἴτε ὅχι, εἴτε καλοὶ εἴτε κακοί.

Τὰς θεότητες τούτας ἐλάτρευσαν ἀποτείνοντες προσευχὰς ἢ προσφέροντες θυσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Ὅταν εὐρισκώμεθα εἰς κίνδυνόν, ἢ πρώτη τάσις τῆς ψυχῆς μας εἶναι νὰ ζητήσωμεν βοήθειαν· φυσικὸν εἶναι νὰ ζητῶμεν ὅτι μᾶς ἀναγκαιοὶ ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὴν δύναμιν καὶ τὴν θέλησιν νὰ μᾶς τὸ δώσουν.

Διὰ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος προσεύχεται εἰς τὸ θεῖον, ἢ δὲ ἀδιάκοπος καὶ ἐκ βάθους ψυχῆς κραυγὴ τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὸν οὐρανὸν θὰ ἐξακολουθήσῃ μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων.

Ὅσον δὲ χονδροειδὲς καὶ ἀκαλαίσθητον καὶ ἂν εἶναι τὸ εἶδωλον εἰς τὸ ὁποῖον ὁ δυστυχὴς ἄγριος ἐξομολογεῖται τοὺς πόνους τοῦ καὶ τοὺς πόθους τοῦ, ἃς ἐνθυμηθῶμεν μὲ σεβασμόν, ὅτι ἐντὸς τοῦ φέρει ψυχὴν, ἢ ἡπόια ἔχει πείναν λατρείας ὅπως τὸ σῶμά τοῦ τροφῆς καὶ ὅτι ἐπικαλεῖται τὸν ἀόρατον θεόν, τὸν ὁποῖον ὀνομάζομεν «Πατέρα ἡμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς».

Βεβαίως ἔνεκα τῆς ἀμαθείας τοῦ ζητεῖ πολλὰ ἀνωφελῆ καὶ ἀνόητα πράγματα, τὰ ὁποῖα, ἂν εἰσηκούετο ἡ προσευχή τοῦ καὶ τὰ ἐδίδεν ἡ θεία δύναμις, ἦτο δυνατόν καὶ νὰ τὸν βλάψουν. Ὁμοιάζει ὡς πρὸς τοῦτο μὲ τὰ παιδιὰ, τὰ ὁποῖα ζητοῦν ἀπὸ τοὺς γονεῖς των πολλάκις ἀνωφελῆ πράγματα, καὶ θεωροῦν ἑαυτὰ δυστυχῆ, ὅταν οἱ γονεῖς δὲν εἰσακούουν τὴν παράκλησίν των.

Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἀναπτύσσεται καὶ σχηματίζει ἀνωτέραν περὶ Θεοῦ ἰδέαν, ζητεῖ παρ' αὐτοῦ ὄχι ταπεινὰ δῶρα ἀλλ' εὐγενῆ καὶ ἄφθαρτα, καὶ ἐξομολογούμενος τοὺς πόθους τοῦ καὶ τὰς ἀγωνίας τοῦ εἰς τὸ Πάνσοφον Ὅν ἀποδέχεται μὲ ὑποταγὴν ὅτι Τοῦτο νομίζει καλὸν νὰ τῷ στείλῃ «βέβαιος ὅτι ὁ Θεὸς τίποτε δὲν στέλλει εἰς τὸ εὐπειθὲς τέκνον τοῦ τὸ ὁποῖον νὰ μὴ εἶναι πρὸς ὄφελός τοῦ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ'

Η ΘΥΣΙΑ

Αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους ἐξηγοῦν διὰ ποίαν αἰτίαν ὁ ἄνθρωπος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς προσέφερε θυσίαν εἰς ὅτι ἐνόμιζε θεῖον.

Ὅταν συναισθανώμεθα, ὅτι ἐλυπήσαμεν τοὺς φίλους μας ἢ ὅτι εἶναι δυσ παρεστημένοι ἐναντίον μας διὰ τοῦτον τὸν λόγον ἢ τὸν ἄλλον, πρώτη μας φροντίς εἶναι νὰ καταπραΰνωμεν τὴν δυσ-

ρέσκειάν των προσφέροντες εἰς αὐτοὺς καὶ ὁμοίως δὲ μὲ δῶρα δεικνύομεν τὴν ἀγάπην καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην μας εἰς ὅσους ἀγαπῶμεν, διὰ τῶν ὁποίων τὰς εὐεργεσίας αἰσθανόμεθα εὐγνωμοσύνην.

Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισαν αἱ θυσίαι καὶ τὰ ἀφιερώματα εἰς τὰ εἰδῶλα καὶ τὰς δρατὰς καὶ ἀνράτους δυνάμεις τοῦ Ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ· καὶ ἡ συνήθεια αὕτη ἐξηκολούθησε μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ὑπὸ διαφόρους μορφὰς εἰς ὅλα τὰ ἔθνη. Προσέφερον θυσίαν ἀπὸ εὐγνωμοσύνης ἢ διὰ νὰ καταπραΰνουν τοὺς ἐξωργισμένους θεοὺς, τοὺς ὁποίους συνήθως ἐφαντάζοντο ὡς ἀνθρώπους, ἀλλὰ μεγαλυτέρους, καὶ τοὺς ὁποίους ἤλπιζον νὰ ἐξευμενίσουν ὅπως τοὺς δυσηρεστημένους ἀνωτέρους.

Φυσικὰ οἱ ἄνθρωποι προσέφερον εἰς τοὺς Θεοὺς ὅτι εἶχον καλύτερον ὡς δῶρον δὲ ἐξέλεγον τοὺς ὠραιότερους καρπούς, (ἀκροθίνιον) ἢ ἔκαιον ἐπάνω εἰς σωρὸν λίθων, τὸν ὁποῖον ὠνόμαζον βωμὸν τὰ ἐκλεκτότερα ζῶα τῶν ποιμνίων των. Ἐπειδὴ δ' ἐπίστευον ὅτι διὰ νὰ ἐξευμενίσουν τὸν θεόν, διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν βοήθειάν του ἢ ν' ἀπομακρύνουν τὴν ἐκδίκησίν του ἔπρεπε νὰ στερηθοῦν ὅ,τι πολυτιμότερον εἶχον, ἐθυσίαζον τὰ ὄντα ἢ τὰ πράγματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀπέδιδαν μεγαλυτέραν ἀξίαν. (Θυσία τοῦ Ἰσαὰκ ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ, τῆς Ἰφιγενείας ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνωνος, θακτύλιος τοῦ Πολυκράτους). Αὕτη εἶναι ἡ αἰτία τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν τῶν διαφόρων λαῶν, ὅχι σπανίως φοβερῶν καὶ σκληρῶν καὶ ἀποτροπαίων, τῶν ὁποίων καὶ μόνη ἢ ἀνάμνησις παγώνει τὸ αἷμα, καὶ αἵτινες ἐχάραξαν αἱματηρὰ ἵχνη εἰς διαφόρους χρόνους καὶ διαφόρους τόπους.

Οἱ Ταταρομογγόλοι ἐλάτρευον ὡς θεὸν ξίφος ἐμπηγμένον εἰς τὴν γῆν· ἐπὶ δὲ τοῦ ξίφους τούτου ἔσφαζον τοὺς αἰχμαλώτους ἐχθρούς. Οἱ Μεξικανοὶ κατὰ χιλιάδας ἐθυσίαζον ἀνθρώπους εἰς τὸν θεὸν Βατάν. Καὶ οἱ Ἕλληνες ἐθυσίαζον ἀνθρώπους, ὅπως ὁ Ἀχιλλεὺς εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Πατρόκλου· ἀλλ' ἐνωρὶς κατήρ-

γῆσαν τὰς ἀνθρωποθυσίας· ἐλέγετο δὲ ὅτι ὁ Ἄρκας Λυκάων, ἐπειδὴ ἐθύσασε παιδίον μετεμορφώθη ὑπὸ τῶν θεῶν εἰς λύκον.

Ὁ Πανάγαθος πατήρ τῶν ἀνθρώπων «δὲν εἶναι ὁ θεὸς τῶν νεκρῶν ἀλλὰ τῶν ζώντων» καὶ δὲν ἀρέσκεται εἰς θυσίας αἵματος καὶ θανάτου. Θυσία ἡ ὁποία τὸν εὐχαριστεῖ εἶναι ἡ τῶν καρδιῶν αἱ ὁποῖαι πλήρεις λύπης διότι ἡμάρτησαν καὶ διότι τὸν ἐλύπησαν ἀπομακρυνθεῖσαι ἀπὸ τὰς πατρικὰς ἀγκάλας του, θέλουν ν' ἀπαρνηθοῦν τὰ σφάλματά των, τὴν φιλαυτίαν των, αἰτίαν τῶν δεινῶν, καὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ ἐκτελέσουν τὸ θέλημά του ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ἐκτελεῖται ἐν τῷ οὐρανῷ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

ΜΟΝΟΘΕΪΑ ᾧ ΠΙΣΤΙΣ ΕΙΣ ΕΝΑ ΚΑΙ ΜΟΝΟΝ ΘΕΟΝ

Ἐφ' ὅσον πλησιάζομεν εἰς τοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους διαφωτίζεται ἡ ἱστορία τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν τοῦ ἀνθρώπου, τόσοον παρατηροῦμεν, ὅτι αἱ ἰδέαι αὐτοῦ ὑψώνονται καὶ ἐξευγενίζονται. Κατ' ἀρχὰς ὁ ἄνθρωπος ἐνόμισεν ὅτι εἰς τὸν οὐρανὸν ὑψηλά, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπεκράτει σύγχυσις καὶ ἀκαταστασία· ἀλλὰ παρατηρῶν μὲ περισσοτέραν προσοχὴν τὴν πορείαν τῶν φαινομένων εἶδεν ὅτι τάξις καὶ ὄχι ἀταξία, σχέδιον καὶ ὄχι τυφλὴ τύχη, κυβερνοῦν τὸ σύμπαν.

Ἡ καταιγὶς, ἡ ὁποία ἐπέφερε καταστροφὴν εἰς τὰ προΐόντα τῆς ἐργασίας του, ἐκαθάριζε ταῦτοχρόνως τὸν ἀέρα καὶ ἀπεδίωκε τὴν ἀσθένειαν. Τὸ καταστρεπτικὸν πῦρ, ὅταν ἔμαθε νὰ τὸ δαμάζῃ καὶ νὰ τὸ ὁδηγῇ, ἔγεινεν ὠφέλιμος ὑπηρέτης του. Ἡ νύξ ἡ ὁποία ἐγέμιζε τὸν ἀέρα μὲ κακοποιὰ πνεύματα, τὸν προσεκάλει εἰς γλυκεῖαν ἀνάπαυσιν. Ὅ,τι ἐνόμιζεν ὡς συμφορὰν

μετεβάλλετο εἰς εὐλογίαν, ὅ,τι ἐφαίνετο παραφωνία εἰς τὴν φύσιν, ἐγίνετο ἁρμονία.

Ὁ ἄνθρωπος κατ' ἀρχὰς εἶχε λατρεύσει ὅ,τι τῷ ἐφαίνετο δυνατώτερον καὶ ἐφοβεῖτο ὅ,τι ἐνόμιζεν ἐπιβλαβέστερον· ἐφ' ὅσον ὁμῶς ἀνεπτύσσετο ὁ νοῦς του καὶ ἡϋξανον αἱ γνώσεις του, ἐλάτρευσεν ὅ,τι ἐφαντάζετο ὡς ἀγαθώτερον. Τοῦτο ἔγεινε, διότι, ὡς εἶπομεν, ἐπίστευσεν ὅτι ὑπεράνω ὧν ὑπάρχει ὅχι δύναμις καταστρεπτική, ἀλλὰ δύναμις εὐεργετική.

Εἶδομεν ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ ἀρχεγόνου ἀνθρώπου ἦτο διαρκὴς πάλη ἐναντίον παντὸς εἶδους δυνάμεων, καὶ ὅτι ὁ μόνος νόμος, ὁ ὁποῖος ἐπεκράτει, ἦτο ὁ νόμος τοῦ ἰσχυροτέρου. Ἦρκει νὰ καταλάβῃ τις ἐν πρᾶγμα καὶ νὰ δύναται νὰ τὸ διατηρήσῃ, διὰ νὰ ἔχῃ ἐπ' αὐτοῦ δικαίωμα κυριότητος.

Πλὴν τῆς ἱκανότητος νὰ ὑπερασπίζῃ τὸν ἑαυτὸν του μὲ τὴν δύναμιν ἢ μὲ τὸν δόλον, ὁ ἄνθρωπος εἶχε καὶ τὴν δύναμιν νὰ βλάβῃ, νὰ εἰνε σκληρὸς ἄνευ λόγου, νὰ κάμνῃ τὸ κακὸν ἀπὸ ἀπλῆν εὐχαρίστησιν, ἢ δὲ ἱστορίᾳ μαρτυρεῖ πόσον κακὴν χρῆσιν τῆς δυνάμεως ταύτης ἔκαμνε. Κατώτερος κατὰ τοῦτο τοῦ ζώου, τὸ ὁποῖον θανατώνει μόνον διὰ νὰ χορτάσῃ τὴν πείνάν του, ἐφόνευε τὸν ὁμοῖόν του διὰ νὰ κορέσῃ τὴν ἀπληστον φιλοδοξίαν του καὶ ἐπέφερε καταστροφάς, τῶν ὁποίων τὰ ἴχνη δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐξαλείψουν αἰῶνες ἐργασίας.

Βαθμηδὸν ἡ ἀνθρωπίνη οἰκογένεια ἐπολλαπλασιάσθη, τότε δ' ἔγεινε φανερόν, ὅτι ἂν ὁ ἄνθρωπος ἐξηκολούθῃ νὰ μεταχειρίζεται κατ' ἀρέσκειαν τὴν δύναμιν αὐτὴν τοῦ νὰ βλάβῃ, νὰ διαρπάξῃ καὶ νὰ θανατώνῃ, ὁ ὄλεθρος ἦτο ἀναπόφευκτος.

Διὰ νὰ προοδεύσῃ ἡ ἀνθρωπότης καὶ νὰ ζήσῃ ἐν εἰρήνῃ, ἔπρεπε νὰ μάθῃ ἕκαστος νὰ σέβεται τὰ δίκαια τῶν ἄλλων καὶ νὰ κάμνῃ πρὸς αὐτούς, ὅτι θὰ ἤθελε νὰ κάμουν οἱ ἄλλοι πρὸς αὐτόν· ἔπρεπε νὰ θέσῃ νόμους διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ἰδρυθῇ καὶ νὰ

διατηρηθῇ ἡ κοινωνία. Ὁ παραβαίνων αὐτοὺς καὶ βλάπτων ἀπὸ μοχθηρίαν ἐτιμωρεῖτο. Ἐν συναίσθημα, βαθύτερον ἀπὸ τὸ συναίσθημα τοῦ καθήκοντος πρὸς τοὺς ἄλλους, ἔκαμε τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ὁ βλάπτων τοὺς ὁμοίους του ἔπραττε κακόν. Ἐνυπάρχει τοῦτο εἰς ἕκαστον ἐξ ἡμῶν, ὅταν διστάζωμεν μεταξὺ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, καὶ ὁμιλεῖ μὲ φωνὴν καθαρὰν καὶ εὐκρινῇ.

Ἄν καθ' ἣν στιγμὴν καταλαμβάνει ἡμᾶς ὁ πειρασμὸς νὰ πράξωμεν τὸ κακόν γνωρίζωμεν ποῖον εἶναι τὸ καλόν, πόθεν τὸ γνωρίζομεν; Ἄν ἔπειτα ἀπὸ κάθε καλὴν πράξιν, ἔπειτα ἀπὸ τὴν πιστὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος αἰσθανώμεθα ἀνέκφραστον εὐχαρίστησιν εἰς τὴν ψυχὴν μας, πόθεν προέρχεται αὕτη;

Οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ καὶ οἱ λίθοι τῆς γῆς δὲν γνωρίζουν τίποτε περὶ καθηκόντων, καὶ κινοῦνται ἢ μένουν ἀκίνητοι, ὑπακούοντες εἰς ἄλλους νόμους παρὰ τὸν νόμον τῆς ἀγάπης.

Μόνον ὁ Θεὸς εἶναι πηγὴ τοῦ συναισθήματος τούτου τῆς εἰρήνης καὶ κανεὶς ἄλλος πλὴν αὐτοῦ.

Ποτὲ δὲν πρέπει νὰ πνίγωμεν τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως· διότι ὅταν ὁμιλῇ, τοῦτο σημαίνει ὅτι εὕρισκόμεθα εἰς ἐπικίνδυνον δρόμον. Συνήθως μένει σιωπηλὴ, ἀλλ' εἶναι πάντοτε ἀγρυπνος, οὐδέποτε ἀποκοιμωμένη. Ποτὲ ἄς μὴ προσπαθῶμεν νὰ ἐκτοπίσωμεν ἀπὸ τὴν θέσιν του τὸν δικαστὴν τοῦτον, ὅστις δὲν ἐγκαταλείπει τὴν ἔδραν του, ἀλλ' εἶναι πάντοτε παρών, ζυγίζων κατὰ πᾶσαν στιγμὴν εἰς τὴν πλάστιγγά του ὅλα τὰ διανοήματά μας καὶ ὅλας τὰς πράξεις μας.

Ὅ,τι ἀναγνωρίζομεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ὡς ἱερώτατον νόμον, εὕρσκεται, ἐξάπαντος, ὑπερτέλειον εἰς ἑκείνον, τοῦ ὁποῖου ἡ δύναμις ὁμιλεῖ ἐντὸς ἡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ νόμοι τοῦ Θεοῦ ἐκπηγάζουν ἀπὸ τὴν ἀγάπην του, ἔπεται ὅτι ἐκπληροῦντες αὐτοὺς ἐμμένομεν εἰς τὴν ἀγάπην, καὶ ἐπομένως μένομεν ἐν τῷ Θεῷ.

Τέλος ὁ ἄνθρωπος, κουρασμένος ἀπὸ τὴν κόπωσιν τῆς πορείας, ἔφθασεν εἰς τὴν ἀνάπαυσιν καὶ ἐπίστευσεν εἰς ἕνα καὶ μόνον Θεόν, Πατέρα πάντων τῶν ἀνθρώπων «ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων» ἢ πρὸς τὸν ὁποῖον ἐλόψυχος ἀγάπη ἀξίζει πολὺ περισσότερον πάντων τῶν ἐλοκαυτωμάτων καὶ πασῶν τῶν θυσιῶν.

Ὁ ἄνθρωπος βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀνυψώθη εἰς τὴν ὑπέροχον ταύτην πίστιν. Ἀλλ' εἰς τὴν ὑψηλὴν ἰδέαν περὶ Θεοῦ ἔφθασε μικρὸν μόνον μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τὸ πλεῖστον μέρος ἀκόμη λατρεύει πολλοὺς θεοὺς, θεοὺς ἀγαθοὺς, κακοὺς ἢ ἀναμίκτους.

Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἵτινες ἐπίστευσαν εἰς ἕνα καὶ μόνον Θεόν, κατ' ἀρχὰς ἐφάντάσθησαν αὐτὸν ὑπὸ μορφὴν ἀνθρώπου. Οἱ λαοὶ τῶν ψυχρῶν καὶ τραχειῶν χωρῶν τοῦ Βορρᾶ τὸν παρέστησαν ὡς κεραυνόν. Οἱ κάτοικοι τῶν πεδιάδων ἰσχυροὶ τὴν ψυχὴν καὶ βίαιοι, ἐφάντάσθησαν αὐτὸν ὡς δύναμιν «ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων», ὡς ὃν ἔχον συναισθήματα καὶ πάθη ἀνθρώπου.

Ἐπρεπε νὰ ἐμφανισθῶσιν οἱ μεγάλοι διδασκάλοι οἱ ὁποῖοι ἐπεριπάτουν εἰς τὰ ἄλσῃ τῶν ὡραίων Ἀθηνῶν, καὶ εἰς ἄλλος, ἔτι μεγαλύτερος ὅστις «κεκοπιακῶς ἐκ τῆς ὁδοιπορίας» ἐκάθησε πλησίον ἐνὸς φρέατος εἰς τὴν Σαμάρειαν, διὰ νὰ διαδώσουν περὶ Θεοῦ ἰδέας, αἵτινες εἶναι ἀνυπέρβλητοι καὶ αἰώνιοι.

Ἐν τούτοις ὑπάρχουν φυλαὶ ἄγριαι, εὐρισκόμεναι ἀκόμη εἰς τὴν λιθίνην ἐκείνην ἐποχὴν, ἢ ὅποια ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς προόδου, καὶ τὴν ὁποίαν ἡ Εὐρώπη ὑπερέδωκε πρὸ πολλῶν χιλιάδων ἐτῶν. Ὑπάρχουν φυλαὶ αἱ ὁποῖαι μένουν ἀκόμη εἰς τὰς ταπεινάς καὶ χονδρῶς ἰδεδεσμένας ἰδέας περὶ θεότητος, ἀποδίδουσαι μυστηριώδη δύναμιν εἰς τερατόμορφα εἰδῶλα. Ἐκεῖναι δεικνύουν εἰς ἡμᾶς τί ὑπῆρξαμεν. Ἡμεῖς εἴμεθα σήμερον ὅτι ἐλπίζομεν ὅτι θὰ γίνουν καὶ ἐκεῖναι ἡμέραν τινά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

ΤΡΕΙΣ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΑΒΡΑΑΜ

Αἱ ὑψηλότεραι ἰδέαι ἐκάστης ἐποχῆς εἶναι αἱ ἰδέαι τῶν μεγάλυτέρων ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ταύτης. Εἶναι λοιπὸν καταφανὲς ὅτι εἰς ὅλους τοὺς χρόνους εὐρέθησαν ἄνθρωποι εὐφυέστεροι ἔχοντες εὐρυτέρας ἰδέας ἀπὸ τοὺς συγχρόνους των, οἱ ὅποιοι αἰσθανόμενοι ὅτι ἡ μεγάλη καὶ σοβαρὰ ζωὴ ἐδόθη εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ κάτι εὐγενέστερον παρὰ διὰ νὰ τρώγῃ μόνον καὶ νὰ θησαυρίζῃ, ἡρώτων τὸν ἑαυτὸν των, διατί εὐρίσκονται εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ποῦ πηγαίνουν καὶ πόθεν προέρχονται ὅσα βλέπουν ὁλόγυρά των.

Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐπλούτισαν τὴν γῆν μὲ τὴν ἀγίαν των ζωὴν καὶ μὲ τὰς εὐγενεῖς προσπάθειας, τὰς ὁποίας κατέβαλον διὰ νὰ ζητήσουν καὶ εὕρουν τὴν ἀλήθειαν, ἢ διὰ νὰ ἐννοήσουν τὸν Θεόν. Ἐδῶ θὰ σᾶς ὁμιλήσω περὶ ἑνὸς τῶν ἀνθρώπων τούτων, ἑνὸς ἀπὸ τοὺς πρώτους τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ὅστις ἐγέμισε τὴν ψυχὴν του μὲ τὴν πίστιν εἰς ἓνα καὶ μόνον Θεόν, καὶ τὴν πίστιν ταύτην τὴν μετεδίδασεν εἰς ἡμᾶς δι' ἄλλων.

Ὁ Ἀβραάμ — περὶ αὐτοῦ θὰ ὁμιλήσω — ἐγεννήθη εἰς τὴν χώραν τὴν ὀνομαζομένην Χαλδαίαν. Ὁ καθαρώτατος οὐρανὸς τῆς χώρας ταύτης παρεκίνει τοὺς κατοίκους τῆς νὰ μελετοῦν μὲ ἐνδιαφέρον τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, ὅχι δὲ μόνον ἐλάτρευον τὰ ἄστρα ταῦτα, ἀλλ' ἐνόμιζον ὅτι ἀνεγίνωσκον εἰς αὐτὰ καὶ τὴν μέλλουσαν τύχην τῶν ἀνθρώπων. Εἰς ἀρχαῖος ἱστορικὸς διηγεῖται, ὅτι ἕκαστος Χαλδαῖος εἶχε σφραγίδα καὶ ῥάβδον αἱ ὁποῖαι ἔφερον τὸ σημεῖον τοῦ πλανήτου καὶ τῶν ἀστέρων τῶν παρατηρηθέντων κατὰ τὴν γέννησίν του.

Λέγεται ὅτι τὸ Οὐρ, ὁ γενέθλιος τόπος τοῦ Ἀβραάμ, ἦτο τὸ κύριον κέντρον τῆς ἡλιολατρείας καὶ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτοσημαίνει φῶς ἢ πῦρ. Μετὰ βεβαιότητος δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ὁ Ἀβραάμ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ζωῆς του διῆλθεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἡλιολατρῶν, ἐνδιαφέρον δὲ εἶναι νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ μνήμη του καὶ τὸ ὄνομά του τιμῶνται ὅχι μόνον ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Μωαμεθανούς.

Ἀρχαῖά τινα βιβλία διηγοῦνται διαφόρους παραδόσεις περὶ τοῦ Ἀβραάμ. Ἐκ τούτων ἀναφέρομεν τὰς ἑξῆς :

Θάρα, ὁ πατήρ τοῦ Ἀβραάμ κατεσκεύαζε καὶ ἐπώλει εἰδῶλα. Ἡμέραν τινὰ ἀναγκασθεὶς ν' ἀποδημήσῃ, ἐνεπιστεύθη τὰ εἰδῶλά του εἰς τὰς φροντίδας τοῦ Ἀβραάμ. Εἰς γέρων ἦλθε ν' ἀγοράσῃ ἐν ἐκ τῶν εἰδώλων τούτων καὶ ἠρώτησε πόσον ἀξίζει.

— «Γέρων», εἶπεν ὁ Ἀβραάμ, «πόσον ἐτῶν εἶσαι ;»

— «Ἐξῆντα ἐτῶν !» ἀπεκρίθη ὁ γέρων.

— «Ἐξῆντα ἐτῶν !» εἶπεν ὁ Ἀβραάμ «καὶ θέλεις νὰ λατρεύσῃς ἐν ἀντικείμενον, τὸ ὅποιον οἱ δοῦλοι τοῦ πατρός μου κατεσκεύασαν εἰς ὀλίγας ὥρας ; Εἶναι παράδοξον εἰς ἄνθρωπος ἐξῆντα ἐτῶν νὰ θέλῃ νὰ κλίνῃ τὴν λευκὴν κεφαλὴν του ἐνώπιον ἐνὸς τοιοῦτου κατασκευάσματος».

Ὁ γέρων κατακόκκινος ἀπὸ ἐντροπὴν, ἔφυγεν. Ἐπειτα ἦλθε μία γυνή, ἡ ὁποία μὲ εὐλάβειαν ἔφερε ὄψωρα εἰς τοὺς θεούς.

— «Πρόσφερε τὰ σύ», εἶπεν ὁ Ἀβραάμ «καὶ θὰ ἴδῃς μὲ πόσαν ἀπληστίαν θὰ τὰ καταβροχθίσουν».

Καὶ τὰ προσέφερεν ἐκείνη.

Τότε ὁ Ἀβραάμ ἔλαβε μίαν σφύραν καὶ ἔθραυσεν ὅλα τὰ εἰδῶλα ἐκτὸς τοῦ μεγαλυτέρου, εἰς τὴν χεῖρα τοῦ ὁποίου ἔθεσε τὴν σφύραν. Ὅτε ὁ Θάρα ἐπανῆλθεν ὠργίσθη πολὺ καὶ ἠρώτησε ποῖος κακὸς καὶ βέβηλος ἐτόλμησε νὰ ὑδρίσῃ τοιοῦτο-τρόπως τοὺς θεούς.

— «ὦ ! εἶπεν ὁ Ἀβραάμ, «ἐνῶ ἔλειπες μία γυναῖκα ἔφερεν αὐτὰς τὰς τροφὰς εἰς τοὺς θεούς, καὶ οἱ πλέον νεαροὶ ἤρχισαν νὰ τὰς τρώγουν μὲ λαιμαργίαν. Ὁ γέρων θεός, μανιώδης διὰ τὴν θρασυτήτά των, ἤρπασε τὴν σφύραν καὶ τοὺς ἐσύντριψε».

— «Πῶς περιπαίζεις τὸν γέροντα πατέρα σου;» ἀνεφώνησεν ὁ Θάρα, «μήπως δὲν γνωρίζω ὅτι οἱ θεοὶ αὐτοὶ δὲν ἠμποροῦν οὔτε νὰ φάγουν οὔτε νὰ κινηθοῦν».

— «Καὶ ἐν τούτοις,» εἶπεν ὁ Ἀβραάμ, «τοὺς λατρεύεις καὶ θέλεις νὰ κάμῃς καὶ ἐμὲ νὰ τοὺς λατρεύω».

Ἡ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι ὁ Θάρα, εἰς τὴν ἑξαψιν τῆς ὀργῆς του ἀπέστειλε τὸν Ἀβραάμ εἰς τὸν βασιλέα νὰ τὸν δικάσῃ διὰ τὸ ἔγκλημά του.

Ὁ Νεμρώδ εἶπεν εἰς τὸν Ἀβραάμ :

— «Ἀφοῦ δὲν θέλεις νὰ λατρεύσῃς τὰ εἰδωλα τοῦ πατρός σου, προσευχήσου εἰς τὸ πῦρ».

Ἀβραάμ.— «Διατί ὅχι εἰς τὸ νερόν, τὸ ὁποῖον ἠμπορεῖ νὰ σδύσῃ τὸ πῦρ ;»

Νεμρώδ.— «Ἄς εἶναι, παρακάλεσε τὸ νερόν».

Ἀβραάμ.— «Διατί ὅχι τὰ σύννεφα τὰ ὁποῖα περιέχουν τὸ νερόν ;».

Νεμρώδ.— «Τότε προσευχήσου εἰς τὰ σύννεφα».

Ἀβραάμ.— «Καὶ διατί ὅχι εἰς τὸν ἄνεμον, ὅστις ἀποδιώκει τὰ σύννεφα ;»

Νεμρώδ.— «Ἐστω· προσευχήσου εἰς τὸν ἄνεμον».

Ἀβραάμ.— «Βασιλεῦ, μὴ θυμώνεις· δὲν ἠμπορῶ νὰ προσευχηθῶ οὔτε εἰς τὸ πῦρ, οὔτε εἰς τὸ νερόν, οὔτε εἰς τὰ σύννεφα, οὔτε εἰς τὸν ἄνεμον, ἀλλὰ μόνον εἰς Ἐκεῖνον, ὅστις τὰ ἔκαμε, εἰς τὸν Πλάστην τῶν ὄλων. Αὐτὸν μόνον θέλω νὰ λατρεύσω!»

Ἀλλοτε ὁ Ἀβραάμ ἐξελθὼν ἀπὸ ἐν σπήλαιον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε καταφύγει, ἐστάθη ἐκτὸς αὐτοῦ, εἰς τὴν ἔρημον. Καὶ ὅτε

εἶδε τὸν ἥλιον νὰ λάμπῃ μὲ δλην τὴν μεγαλοπρέπειάν του, ἔμεινε κατάπληκτος ἀπὸ θαυμασμόν καὶ εἶπε :

— «Χωρὶς ἄλλο, ὁ ἥλιος εἶναι ὁ Θεὸς Δημιουργός».

Καὶ ἔπεσεν εἰς τὰ γόνατα καὶ ἐλάτρευσε τὸν ἥλιον.

Ἄλλ' ὅτε ἦλθεν ἡ ἑσπέρα ὁ ἥλιος ἔδυσε καὶ ὁ Ἀβραὰμ εἶπεν :

— Ὅχι ὁ Δημιουργὸς τοῦ κόσμου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαφανισθῇ».

Ἐπειτα ἀνέτειλε ἡ σελήνη καὶ τὰ ἄστρα ἔλαμψαν εἰς τὸν οὐρανόν. Τότε ὁ Ἀβραὰμ εἶπε :

— Φαίνεται ὅτι ἡ σελήνη εἶναι ὁ Θεὸς καὶ οἱ ἀστέρες οἱ ὑπηρέται του».

Ἄλλ' ἡ σελήνη ἐξηφανίσθη ἐπίσης καὶ ἐνεφανίσθη ἐκ νέου ἡ ἀκτινοβόλος ὄψις τοῦ ἡλίου.

Τότε ὁ Ἀβραὰμ εἶπε :

— «Πραγματικῶς τὰ οὐράνια ταῦτα σώματα» δὲν εἶναι θεοί, διότι ὑπακούουν εἰς νόμους· θὰ λατρεύσω ἐκεῖνον, εἰς τοῦ ὁποῦ τοὺς νόμους ὑπακούουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

ΠΙΣΤΙΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΕΙΣ ΜΕΛΛΟΥΣΑΝ ΖΩΗΝ

Αἱ χονδροειδεῖς ἰδέαι περὶ φαντασμάτων καὶ ὀνείρων, καὶ τὰ ἔθιμα τὰ ὁποῖα παρατηρήσαμεν εἰς τὴν ταφὴν τῶν νεκρῶν, ἀποδεικνύουν, ὅτι ὅσον ἀόριστοι καὶ ἂν ᾗσαν αἱ ἰδέαι τοῦ ἀνθρώπου περὶ ἄλλης ζωῆς, εὐθὺς ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους ἐπίστευσεν οὗτος, ὅτι ἡ ψυχὴ ἢ τὸ πνεῦμα ἀπέρχεται ἀπὸ τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον ὁ θάνατος ἐγκατέλιπε ψυχρὸν καὶ ἀναίσθητον, διὰ νὰ κατοικήσῃ ἄλλοῦ.

Αἱ ἀνθρώπιναι φυλαί, αἱ περισσότερον ἀνεπτυγμέναι ὥς καὶ

αί ταπεινότεραι, προσεπάθησαν νὰ σχηματίσουν ιδέαν τινὰ περὶ τῆς μακαριότητος ταύτης, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ εὐτυχία δίδεται εἰς τοὺς ἀγαθοὺς, φίλοι δὲ ἀγαπητοὶ προσωρινῶς ἐξαφανισθέντες, δύνανται νὰ ἐπανέλθουν ὡς ἄγγελοι μειδιῶντες εἰς συνάντησίν μας, ἐπίσης δὲ προσεπάθησαν νὰ φαντασθοῦν καὶ τὴν κατὰστασιν ἐκείνην τοῦ σκότους, ὅπου οἱ ἄνθρωποι βασανίζονται ἄθλιαι καὶ ἀπηλπισμένοι.

Πολλὰ καὶ ποικίλα εἶναι αἱ ὑποθέσεις περὶ τῆς ψυχῆς· μία ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ τῆς μετεμψυχώσεως· κατὰ ταύτην ἡ ψυχὴ εἰσέρχεται εἰς ἄλλο σῶμα, καὶ ἂν ᾗτο ἁμαρτωλὴ, εἰς σῶμα ζῶον, διὰ νὰ τιμωρηθῇ· ἔπειτα δὲ λαμβάνουσα μορφὰς βαθμηδὸν ἀνωτέρας γίνεται τέλος ἀξία νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν κατοικίαν τῶν θεῶν.

Ὁ ἄνθρωπος τὸν οὐρανὸν αὐτοῦ ἐτοποθέτησεν εἰς τὴν μακρυνὴν νῆσον τῶν Μακάρων, εἰς εὐδαίμονα τόπον, ὡραῖον, μὲ γρῆφικὰς καταφύτους κοιλάδας, περιλουόμενον ἀπὸ γαλανὰ κύματα, ἢ εἰς τὴν Δύσιν ὅπου δύνει ὁ ἥλιος, ἢ εἰς τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας.

Τὴν ιδέαν περὶ τοῦ παραδείσου τοῦ ἀντέγραψεν ἐκ τῆς γῆς, πᾶν δὲ ὅτι ἀγαπᾷ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, εὐγενὲς ἢ χυδαῖον, ἐλπίζει νὰ τὸ ἐπανεύρῃ ἐκεῖ ἐν μεγάλῃ ἀφθονίᾳ καὶ μόνον ὅτι ἐμπνέει λύπην καὶ πόνον φαντάζεται ὅτι λείπει ἀπὸ τὸν τόπον ἐκεῖνον τῆς μακαριότητος.

Ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὴν χονδροειδῆ ιδέαν τοῦ ἀγρίου, εὐρίσκομεν τὴν περὶ οὐρανοῦ πίστιν γλυκεῖαν καὶ παρήγορον, ἂν, ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὴν ἱερότητα τοῦ καθήκοντος, βλέπομεν εἰς πάντα τόπον τῆς γῆς ἔδαφος ἱερὸν ἐπὶ τοῦ ὁποίου δυνάμεθα νὰ γονυπετήσωμεν. Τότε θὰ πιστεύσωμεν ὅτι τὸ ὡραιότερον, τὸ εὐγενέστερον καὶ καλύτερον ἀπὸ ὅσα ὑπάρχουν ἐδῶ κάτω θὰ μᾶς δοθῇ ὡς ἀνταμοιβὴ εἰς τὸν οὐρανόν.

Εἰς ἓν ἀρχαῖον ἱερὸν βιβλίον τῆς Περσίας ὑπάρχει ὡραῖος ἀπό-

λογος κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ κόσμοι τοῦ Θεοῦ εὐρίσκονται εἰς σχέσιν πρὸς ἀλλήλους. Περιγράφει τὸ βιβλίον τοῦτο τὴν ψυχὴν ἐνὸς ἀγαθοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποῖαν ὑποδέχεται εἰς τὸν ἄλλον κόσμον ὥραία νεαρὰ κόρη «εὐγενής», μὲ πρόσωπον ἀκτινοβόλον, δεκαπέντε ἐτῶν, μὲ παράστημα ἀναδεικνύον αὐτὴν τὸ ὡραιότατον πλάσμα. Τότε ἡ ψυχὴ τοῦ δικαίου ἀνθρώπου ἐρωτᾷ :

— «Ποῖα εἶσαι σύ, ἡ ὡραιότητι ἀπὸ ὅλας τὰς κόρας τὰς ὁποίας ἔχω ἰδεῖ ἐδῶ ;»

Καὶ αὕτη ἀποκρίνεται ;

— «Εἰμαι, ὦ ἄνθρωπε, αἱ ἀγαθαὶ σκέψεις σου, οἱ λόγοι σου, αἱ πράξεις σου. Ὅ,τι ἦτο εὐάρεστον, τὸ ἔκαμες περισσότερον εὐάρεστον δι' ἐμέ, καὶ ὅ,τι ἦτο ὡραῖον, τὸ ἔκαμες ὡραιότερον».

Ὅλοι εὐχαριστοῦνται ν' ἀναγινώσκουν ὕμνους ἐξυμνοῦντας τὸν οὐρανόν. Ἴδου εἰς τοιοῦτος ὕμνος, τὸν ὁποῖον ἐξάπαντος δὲν γνωρίζετε. Ἐγράφη πρὸ χιλιάδων ἐτῶν ἀπὸ ἑνὸς Ἀριον ἔχοντα μεγάλην ψυχὴν, καὶ εἶναι πλήρης μουσικῆς, ἡ ὁποία δὲν παύει νὰ δονῇ τὰς καρδίας.

«Τοποθέτησέ με, ὦ Σόμα, ἐκεῖ ὅπου τὸ φῶς εἶναι αἰώνιον, εἰς τὸν κόσμον ὅπου εὐρίσκεται ὁ ἥλιος, εἰς τὸν κόσμον ἐκείνον, τὸν ἀθάνατον καὶ ἀφθαρτον!

» Ὅπου βασιλεύει ὁ βασιλεὺς Βαῖθασδάτας, εἰς τὸν ἱερὸν τόπον ὅπου εὐρίσκεται ὁ οὐρανός, ὅπου τ' ἀνεξάντλητα νερά, ἐκεῖ κάμε με ἀθάνατον.

» Ἐκεῖ ὅπου εἶναι οἱ πόθοι καὶ αἱ ἐπιθυμίαι, εἰς τὸν τόπον τοῦ ἀκτινοβόλου ἡλίου, ἐκεῖ ὅπου εἶναι ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀγαλλίασις, ἐκεῖ κάμε με ἀθάνατον !

» Ἐκεῖ ὅπου εἶναι ἡ εὐτυχία καὶ ἡ μακαριότης, ἐκεῖ ὅπου κατοικοῦν ἡ χαρὰ καὶ ἡ τέρψις, ἐκεῖ ὅπου ἐκπληροῦνται αἱ ἐπιθυμίαι τῆς καρδίας μας, ἐκεῖ κάμε με ἀθάνατον !»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'

ΙΕΡΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ὅλιγοι ἄνθρωποι εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ζοῦν περισσότερον τῶν ἐξήντα ἢ ἐβδομῇντα ἐτῶν. Καὶ ἂν ἀφαιρέσωμεν τὸν καιρὸν, ὅσον χρειαζόμεθα διὰ νὰ φάγωμεν, νὰ ἐργασθῶμεν καὶ νὰ κοιμηθῶμεν, δὲν μένει πολὺς καιρὸς διὰ νὰ μελετήσωμεν καὶ πῶς τὸν κόσμον, εἰς τὸν ὁποῖον πρόκειται νὰ ζήσωμεν. Φρόνιμον λοιπὸν εἶναι νὰ χρησιμοποιήσωμεν μερικὰς στιγμὰς διὰ νὰ ἐξετάσωμεν μὲ ποῖον βλέμμα παρετήρησαν ἄλλοι ἄνθρωποι τὴν ὡραιότητα καὶ τὰ μυστήρια, τὰ ὁποῖα ἔδλεπον ὁλόγυρά των, καὶ ποίας συγκινήσεις ἡσθάνθησαν αἱ ψυχαὶ των.

Ἄλλοτε καὶ ὅχι πρὸ πολλοῦ ὑπῆρξαν ἄνθρωποι, τινὲς μάλιστα καὶ καλοί, οἱ ὁποῖοι ἔκριναν ἀναξίας πάσης προσοχῆς τὰς διαφόρους θρησκείας τοῦ κόσμου. Ἄλλοι ὅμως φρονιμώτεροι καὶ σοβαρώτεροι ἡσθάνθησαν ὅτι ἔπρεπε νὰ προσπαθήσουν νὰ τὰς ἐννοήσουν καὶ νὰ ἀνακαλύψουν ποίας ἀποκρίσεις ἔδωκαν ἄλλοι ἄνθρωποι διαφόρων χωρῶν καὶ διαφόρων χρόνων εἰς τὰς ἐρωτήσεις, τὰς ὁποίας διατυπώνωμεν περὶ τοῦ Θεοῦ, περὶ τοῦ σύμπαντος καὶ περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου.

Αἱ ἀποκρίσεις αὗται πρέπει νὰ εἶναι ἀσθενεῖς καὶ σκοτειναί, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι αἱ καλύτεραι, αἱ ὁποῖαι εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῶν, τότε εἶναι ἄξιοι τῆς προσοχῆς μας. Δὲν καθιστῶμεν τὴν ἰδικὴν μας θρησκείαν ἀληθεστέραν, ἂν κηρύττωμεν ψευδεῖς τὰς ἄλλας θρησκείας, οὐδὲ ὀλιγοστεύομεν τὴν ἀξίαν της ὁμολογοῦντες ὅ,τι καλὸν τυχὸν ὑπάρχει καὶ εἰς ἄλλας θρησκείας.

Ὑπάρχουν ἱερὰ βιβλία πανάρχαια, εἰς τὰ ὁποῖα πιστεύουν ἀκόμη ἑκατοντάδες ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων. Τὰ βιβλία ταῦτα περιέχουν βεβαίως καὶ τερατώδεις διηγήσεις, καὶ μύθους καὶ

παραδόσεις περὶ τοῦ Θεοῦ χονδροειδεῖς· ἀλλ' αἱ ἐλλείψεις αὗται δὲν ὀλιγοστεύουν τὴν ἀξίαν τῶν ἀληθειῶν, τὰς ὁποίας διδάσκουν. Ὁ ἀδάμας μένει πάντοτε ἀδάμας καὶ ὅταν ἀκόμη ἀνευρίσκειται μεταξὺ σκυδάλων.

Θὰ ᾗτο μακρὸν νὰ περιγράψω τὰ διάφορα ἀρχαῖα ἱερὰ βιβλία, θὰ ᾗτο δὲ ἀνωφελὲς νὰ καταστρώσω κατάλογον δυσκόλων ὀνομάτων. Πρατιμῶ νὰ παραθέσω μερικοὺς ὕμνους καὶ μερικὰς προσευχὰς ἐκ τῶν βιβλίων τούτων.

Ὁ ὕμνος πρὸς τὸν οὐρανόν, τοῦ ὁποῖου ἐν ἀπόσπασμα³ παρέθεσα εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, εὐρίσκεται εἰς τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Βραχμάνων. Ἴδου ἀπόσπασμα καὶ ἐνὸς ἄλλου ὕμνου τοῦ αὐτοῦ βιβλίου :

«Ἐν ἀρχῇ ὑψώθη ὁ δημιουργὸς τοῦ χρυσοῦ φωτός.

»Εἶναι ὁ μόνος Κύριος ἀπάσης τῆς Δημιουργίας,

»Ἐκτισε τὴν γῆν καὶ τὸν οὐρανόν. Τίς εἶναι ὁ Θεὸς εἰς τὸν ὁποῖον θὰ προσφέρωμεν τὰς θυσίας ἡμῶν ;

»Εἶναι ἐκεῖνος ὅστις παρέχει τὴν ζωὴν, ὅστις χορηγεῖ τὴν δύναμιν, τοῦ ὁποῖου ἡ εὐλογία ποθεῖται ὑφ' ὅλων τῶν ἀκτινοβόλων θεοτήτων, τοῦ ὁποῖου ἡ σκιά εἶναι ἡ ἀθανασία, τοῦ ὁποῖου ἡ σκιά εἶναι ὁ θάνατος».

«Ποῖος εἶναι ὁ Θεός, εἰς τὸν ὁποῖον θὰ προσφέρωμεν τὰς θυσίας ἡμῶν ;

«Ἐκεῖνος, ὅστις διὰ τῆς ἰσχύος του εἶναι ὁ μόνος Βασιλεὺς τοῦ κόσμου, ἐκεῖνος τοῦ ὁποῖου τὴν δόξαν ἀναγγέλλουσι τὰ χιονοσκεπῆ ταῦτα ὄρη, ἡ θάλασσα καὶ ὁ μακρυνὸς ποταμός.

»Ἐκεῖνος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐστήθη ὁ οὐρανός, —ναί, ὁ ὑψιστος οὐρανός, ἐκεῖνος, ὅστις ἐσκόρπισε τὸ φῶς εἰς τὸν ἀέρα».

Ἡ ἐπομένη προσευχὴ προέρχεται ἐκ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου. Ὁ Βαρούνας εἰς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνεται, εἶναι εἰς ἐκ τῶν κυριωτάτων θεῶν, τὸ δὲ ὄνομά του σημαίνει «ὁ περιβάλλων».

«Μὴ μὲ ἀφίνεις ἀκόμῃ, ὦ Βαρούνα, νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν γῆ-
ν κατοικίαν. Ἐλέησόν με, Παντοδύναμε, ἐλέησον !

» Ἡμάρτησα ἐξ ἀδυναμίας. Ἐλέησόν με, Παντοδύναμε ἐλέησον!

» Ὅσάκις, ὦ Βαρούνα, ἡμεῖς οἱ θνητοί, ἀμαρτάνομεν ἐνώπιον
τῶν οὐρανίων δυνάμεων, ὁσάκις ἀπὸ ἀφροσύνης παραδαίνομεν
τὸν νόμον σου, ἐλέησον, Παντοδύναμε, ἐλέησον !»

Ἴδου μερικά ἀποφθέγματα ἀπὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Βουδδι-
στῶν, τὰ ὅποια εἶναι ἐφάμιλλα πρὸς τὰ ἀποφθέγματα τοῦ ὠραίου
βιβλίου τῶν «Παροιμιῶν» τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

«Κυρίευσεν τὸν θυμὸν μὲ τὴν πραότητα, τὸ κακὸν μὲ τὸ
ἀγαθόν, τὸ ψεῦδος μὲ τὴν ἀλήθειαν.

«Μὴ ζητεῖς ν' ἀνακαλύψῃς τὰ σφάλματα τῶν ἄλλων, ἀλλὰ
προσπάθει σὺ νὰ μὴ ὑποπίπτῃς εἰς σφάλματα.

» Ἐκεῖνος, ὅστις νικᾷ τὸν ἑαυτὸν του, εἶναι πολεμιστῆς γεν-
ναιότερος ἐκείνου, ὃ ὅποιος ἐθανάτωσε χιλιάδας εἰς τὰς μάχας.

» Ὅλα εἶναι ἀγνὰ εἰς τὸν ἐνάρετον ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο μὴ
νομίζετε ὅτι τὸ νὰ γυμνωθῇ τις, νὰ νηστεύσῃ, νὰ κοιμηθῇ κατὰ
γῆς θὰ καταστήσουν καθαρὸν τὸν ἀμαρτωλόν, ἀφοῦ ἡ καρ-
δία του θὰ μείνῃ πάντοτε ἡ ἰδία».

Ἐπάρχουν ἀλήθειαι εἰς τὰ βιβλία ταῦτα, διὰ τὰς ὁποίας ὁ
Ἰησοῦς Χριστὸς θὰ ἔλεγεν ἐξ ἅπαντος εἰς τοὺς πιστοὺς τηρητάς
των, τοὺς λόγους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἠῤῥαναν τὴν καρδίαν τοῦ
Ἰουδαίου Γραμματέως «Δὲν εἶσαι μακρὰν τῆς βασιλείας τοῦ
Θεοῦ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Αἱ ἱστορίαι εἶναι συνήθως τόσον γεμᾶται ἀπὸ χρονολογίας, αἱ ὁποῖαι καθορίζουν τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τῶν βασιλέων, τὸν θάνατόν των καὶ τὰς μάχας ὅσας συνῆψαν, ὥστε πιθανόν ἡ ἱστορία αὕτη τῶν πρώτων ἀνθρώπων, ἡ ὁποία δὲν ἔχει χρονολογίαν νὰ σᾶς φανῇ ἀόριστος καὶ συγκεχυμένη.

Ἀλλὰ διήλθομεν χρονικὰ διαστήματα τόσον ἐκτεταμένα, ὥστε ἡ ἱστορία αὕτη θὰ ἐγίνετο ἀκόμη περισσότερο συγκεχυμένη, ἂν ὠμίλουν περὶ ἐτῶν, τὰ ὁποῖα κανεῖς μας δὲν ἡμπορεῖ νὰ ὑπολογίσῃ, καὶ κατέστρωνον φαντασιώδεις ἀριθμοὺς μὲ μακρὰς σειρὰς μηδενικῶν.

Διὰ μέσου τῆς ἐποχῆς αὐτῆς τοῦ λυκαυγοῦς, περὶ τοῦ ὁποῖου ὠμίλησα εἰς τὰς πρώτας σελίδας τοῦ βιβλίου τούτου, προσεπάθησα νὰ σὲ ὀδηγήσω, ἀναγνῶστα. Προσεπάθησα νὰ ἐξηγήσω, ὅσον μοι ἦτο δυνατόν, τὴν ἱστορίαν τὴν ὁποίαν περιέχουν τὰ ὀστᾶ, τὰ ἐκ πυρολίθου μαχαίρια, τὰ μετάλλινα ὄπλα, ἡ εἰκονογραφικὴ γραφή, αἱ λέξεις καὶ ἄλλα πράγματα.

Εἶναι ἱστορία βραδείας ἀλλ' ἀσφαλοῦς καὶ ἀδιακόπου προόδου, ἡ ὁποία ἤρχισεν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ζωῆς καὶ θὰ ἐξακολουθήσῃ μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων.

Τὰ ἐπιστημονικὰ ζητήματα δὲν εἶναι, ὅπως πολλοὶ νομίζουν, ἀντικείμενα ξηρὰ καὶ πληκτικά, χωρὶς ἐνδιαφέρον καὶ θέλητρον. Εἶναι ζωντανὰ καὶ γεμίζουν μὲ τὴν γλυκυτέραν ποίησιν τὰ ὦτα, τὰ ὁποῖα τὰ ἀκούουν, καὶ μὲ ἀρμονίαν ἀνεξαλείπτων χρωμάτων τοὺς ὀφθαλμοὺς, οἱ ὁποῖοι τὰ παρατηροῦν. Δίδουν τέρψεις ὑψηλὰς καὶ διαρκεῖς εἰς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι χωρὶς τὰς ἀληθείας ταύτας θὰ ἐνόμιζον ἀτελεῖ καὶ ἄσκοπον τὴν ζωὴν των.

Ἄν θέλετε ν' ἀκούσετε μίαν καλὴν συμβουλήν, ἀφιερῶσατε μέρος τοῦ καιροῦ σας εἰς τὴν μελέτην ἑνὸς ἐπιστημονικοῦ κλάδου. Εἴτε τὴν ἀστρονομίαν ἐκλέξετε, εἴτε τὴν βοτανικὴν ἢ τὴν χημείαν καὶ γεωλογίαν, εἴτε τὴν ἱστορίαν τῶν λέξεων ἢ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, ἢ τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ ὥραίου μὲ τὸν χρωστῆρα, τὴν σμίλην, τὸν τόνον, ἢ τὴν λέξιν, ὀλίγον ἐνδιαφέρει, διότι ὅλαι αὐταὶ αἰ γνώσεις περιέχουν ἄφθονα ἀξιοθαύμαστα καὶ ὥραϊα πράγματα.

Ὅταν στολίσετε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν διάνοιάν σας, πολλὰ ὥραι, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐφαίνοντο μακραί, θὰ γεμίσουν ἀπὸ μουσικὴν, πολλὰ ἀστροφεγγεῖς νύκτες εἰς τὰς ὁποίας ἄλλοι δὲν θὰ ἔδιδον προσοχήν, θὰ σᾶς ἀνυψώσουν εἰς τοὺς μακρυνοὺς κόσμους τῶν ἀστέρων· εἰς πολλὰς δὲ χώρας, αἱ ὁποῖαι εἰς τὸ ἀγύμναστον βλέμμα φαίνονται ἄσχημοι καὶ γυμναί, σεῖς θὰ ἴδῃτε τὰς ὥρας γραμμάς, τὰς ὁποίας ἐχάραξεν ἡ χεὶρ τοῦ Δημιουργοῦ.

Τὸ βιβλίον τοῦτο ἀπέδειξε, νομίζω, ὅτι ὁ Θεὸς ἠθέλησεν ὥστε ἡ πρόοδος τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιον ἄνθρωπον. Ἄς προσπαθήσωμεν λοιπὸν τίποτε νὰ μὴ κάμνωμεν, τὸ ὅποιον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐμποδίξῃ τὴν πρόοδον ταύτην.

Αἱ γνώσεις μας τότε μόνον θὰ μᾶς καταστήσουν εὐτυχεῖς, ὅταν μάθωμεν νὰ τὰς μεταχειριζώμεθα μὲ φρόνησιν, καὶ ὅταν ἐννοήσωμεν καλῶς, ὅτι μὲ μόνην τὴν γνῶσιν ἡ ζωὴ δὲν εἶναι πλήρης ἀλλὰ χρειάζεται καὶ ἄλλο τι. Ὠραία καὶ εὐλογημένη θὰ εἶναι ἡ ζωὴ μας ἂν, ἐν ᾧ ἀσχολούμεθα περὶ τῶν ὁρατῶν πραγμάτων, προχωροῦμεν μὲ τὴν πίστιν πρὸς τὸ Ἄόρατον!...

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

	Σελ.
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. Εἰσαγωγή.....	1
» Β'. Αἱ πρῶται ἀνάγκαι τοῦ ἀνθρώπου.....	7
» Γ'. Τὰ πρῶτα ἐργαλεῖα τοῦ ἀνθρώπου.....	9
» Δ'. Τὸ πῦρ.....	16
» Ε'. Μαγειρεῖον καὶ ἀργιλοπλαστική.....	20
» Ζ'. Κατοικίαι.....	22
» Ζ'. Χρῆσις τῶν μετάλλων.....	26
» Η'. Ἀρχαιότης τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς....	31
» Θ'. Ὁ ἄνθρωπος, ποιμὴν, γεωργὸς καὶ ἔμπορος	35
» Ι'. Ἡ γλῶσσα.....	43
» ΙΑ'. Ἡ γραφή.....	45
» ΙΒ'. Ἡ τέχνη τοῦ ἀριθμεῖν.....	53
» ΙΓ'. Μακρὰν τῆς ἀρχικῆς κοιτίδος.....	55
» ΙΔ'. Γενικὴ πρόοδος τοῦ ἀνθρώπου.....	56
» ΙΕ'. Παρακμὴ τῶν λαῶν.....	57

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. Ἡ πρώτη πίστις.....	61
» Β'. Μῦθοι.....	62
» Γ'. Μῦθοι περὶ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης..	64
» Δ'. Μῦθοι περὶ τῶν ἐκλείψεων.....	67
» Ε'. Μῦθοι περὶ τῶν ἀστέρων.....	68
» Ζ'. Μῦθοι περὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου..	70
» Ζ'. Πρῶται ιδέαι τοῦ ἀνθρώπου περὶ ψυχῆς..	73
» Η'. Πίστις εἰς τὴν μαγείαν.....	76
» Θ'. Φόβος τοῦ ἀγνώστου.....	78
» Ι'. Φετιχισμὸς.....	80
» ΙΑ'. Εἰδωλολατρεία.....	83
» ΙΒ'. Λατρεία τῆς φύσεως.....	86
1 λατρεία τοῦ ὕδατος.....	87
2 λατρεία τῶν δένδρων.....	88
3 λατρεία τῶν ζώων.....	90

		Σελ.
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ	ΙΓ'.	Πολυθεΐα 91
»	ΙΔ'.	Πίστις εἰς δύο θεοὺς 95
»	ΙΕ'.	Προσευχὴ 97
»	Ις'.	Θυσία 98
»	ΙΖ'.	Μονοθεΐα 100
»	ΙΗ'.	Τρεῖς διηγήσεις περὶ Ἀβραάμ 104
»	ΙΘ'.	Πίστις τοῦ ἀνθρώπου εἰς μέλλουσας ζωὴν 107
»	Κ'.	Ἱερὰ βιβλία 110
»	ΚΑ'.	Συμπεράσματα 113

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

	Σελ.		Σελ.
1	Εὔστρων ἐκ πυρολίθου 10		ζοντες ὀρυζαν 33
2	Σκελετὸς τοῦ Μεγαθηρίου . . 10	13	Ἀρχαῖκὰ ἄροτρα 36
3	Ὅπλον ἐκ πυρολίθου 11	14	Ὁ πρωτογενὴς ἄνθρωπος ὡς
4	Μαχαίριον τῆς παλαιολιθι- κῆς ἐποχῆς 12		τρωγλοθύτης 38
5	Πριόνια καὶ αἰχμή δόρατος ἐκ πυρολίθου 13	15	Πρωτογενὴς κωνικὴ καλύβη 40
6	Λίθινοι πελέκεις 14	16	Παραλίμνιοι κατοικίαι ἐπὶ πασσάλων 45
7	Ἱγθίον καὶ ὑπερος τῆς ἐπο- χῆς τοῦ ξεστοῦ λίθου . . . 15	17	Φύλαρχος τῆς Νέας Ζηλαν- τίας μετὰ ἐντομῶν ἐπὶ τοῦ προσώπου 47
8	Ἑσκιμῶος ἀνάπτων πῦρ διὰ τῆς προστριβῆς 17	18	Ἱερογλυφικὴ γράφη τῶν Αἰ- γυπτίων 51
9	Ἱθαγενὴς τῆς Ν. Ἀμερικῆς ἀνάπτων πῦρ διὰ περι- στροφικῆς προστριβῆς . . 19	19	Πρῶται ἀρχιτεκτονικαὶ ἀ- πόπειραι 65
10	Πήλινα ἀγγεῖα τῆς ἐποχῆς τοῦ ξεστοῦ λίθου 21	20	Κολοσσιαία κεφαλὴ ἀγάλ- ματος τοῦ Περσῆ 84
11	Ἐνώτια τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς 27	21	Ἡ ἐν τῷ Παρθενῶνι χρυσελε- φαντίνῃ Ἀθηνᾷ τοῦ Φει- δίου 85
12	Ἱθαγενεῖς τῆς Νοτιοανατο- λικῆς Ἀφρικῆς κοπανί-	22	Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος κη- ρύττων ἐν Ἀθήναις 97

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΥΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΝ ΤΗΣ Α. Μ. ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣΗΣ

Α'. ΣΕΙΡΑ (ΚΟΚΚΙΝΑ ΒΙΒΛΙΑ)

Χαρτόδετον ἑκατόν 0,50

ΤΑ ΚΑΛΥΤΕΡΑ ΚΑΙ ΕΥΘΗΝΟΤΕΡΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΩΦΕΛΙΜΑ	Συστάσει τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας	ΩΦΕΛΙΜΑ
100	Συστάσει τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικ.	100
	Συστάσει τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν	
ΒΙΒΛΙΑ	Συστάσει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου	ΒΙΒΛΙΑ
	Συστάσει τῆς Ἐθν. Τραπ. τῆς Ἑλλάδος	

1. Ὁ Οὐρανός.....	Δ. Αἰγινήτου
2. Ἡ Ἐκκλησία μας.....	Δ. Μπαλάνου
3. Ἡ γῆ τοῦ πυρός.....	Δ. Βικέλα
4. Ὁ Ἄνθρωπος καὶ τὸ σῶμά του.....	Μ. Κωνσταντινίδου
5. Τὰ Ὠφελιμώτερα πτηνὰ τῆς Ἑλλάδος	Ν. Ἀποστολίδου
6. Ὁ Στρατιώτης.....	Χ. Ἀννίνου
7. Ὁ Ὑλικὸς Κόσμος.....	Α. Δαμβέργη
8. Τὰ Καθήκοντα τοῦ πολίτου.....	Ἐμμ. Λυκούδη
9. Ὁ Μικρὸς Πλούταρχος Μέρος Α'....	Δέοντος Μελά
10. Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸν 19ον Αἰῶνα...	Δ. Καρολίδου
11. Ὁ Κύρ Σῆμος.....	Α. Ο.
12. Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν.....	Χ. Τσουντα
13. Αἱ Μέλισσαι.....	Γεωργίου Δροσίνη
14. Ἡ Αἴγυπτος.....	Κ. Σ. Καραθεοδωρῆ
15. Ἥλιος, Ζωὴ καὶ Κίνησις.....	Π. Πρωτοπαπαδάκη
16. Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα.....	Δ. Βικέλα
17. Νοσήματα καὶ μικρόβια.....	Β. Πατρικίου
18. Ὁ Γεωργός.....	Ρ. Δημητριάδου
19. Ὁ Κολόμβος.....	Χ. Ἀννίνου
20. Ὁ Μικρὸς Πλούταρχος Μέρος Β'...	Δέοντος Μελά
21. Ὁ Χαρακτήρ.....	Α. Μηλιαράκη
22. Ἡ Βασίλισσα Βικτωρία.....	Κατὰ τὸ Ἀγγλικόν
23. Ὁδηγὸς Οἰκοδεσποίνης.....	Κας Εἰρ. Α.
24. Ὁ Ἐθνικὸς Πλοῦτος.....	Σ. Λοβέρδου
25. Μάρτυρες τῆς ἐπιστήμης.....	Κας Α. Α.

26. Ἡ Ρωσσία.....	Θ. Βελλιανίτου
27. Ὁ Ἐθνικὸς Πλοῦτος Μέρος Β'.....	Σ. Δοβέρδου
28. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος.....	Γεωρ. Σωτηριάδου
29. Τὸ Δένδρον.....	Δ. Γρηγοριάδου
30. Ἱστορία ἐνὸς πλουσίου.....	Ἀντωνίου Σ. Μάτεσι
31. Πρῶται Βοήθειαι.....	Θ. Φλωρᾶ
32. Ὁ Μικρὸς Πλούταρχος Μέρος Γ'...	Δέοντος Μελᾶ
33. Ἀνέκδοτα Ζώων.....	ὑπὸ τῆς Κας * *
34. Τὰ Ἄνθη.....	Θ. Δ. Χελδράϊχ
35. Βενιαμὴν Φραγκλῆνος.....	Κατὰ τὸ Γαλλικὸν
36. Ὁ Βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.....	Σεβασμ.ἐπισκ. Μελετίου
37. Αἱ Ὅρνιθες.....	Γεωργ. Δροσίνη
38. Αἱ Γειτόνισσαι.....	Κας Α. Α.
39. Τὸ Γάλα.....	Ρ. Δημητριάδου
40. Οἱ Ἀργοναῦται.....	Μ. Κωνσταντινίδου
41. Ὁ Καθαρὸς Ἀήρ.....	Δ. Πρωτοπαπαδάκη
42. Οἱ Τρεῖς Μεγάλοι Ἱεράρχαι.....	Διομ. Κυριακοῦ
43. Οἱ Μετανάσται.....	Ἐμμ. Λυκούδη
44. Ὁ Οἶνος.....	Σπ. Χασιώτου
45. Τὸ Κράτος τοῦ Πλούτου.....	Γ. Μαρίνου
46. Οὐασιγκτιών.....	Ἀριστ. Κουρτίδου
47. Ὁ Μεταξοσκώληξ.....	Γ. Κυριακοῦ
48. Ἀνακαλύψεις τοῦ 19ου αἰῶνος.....	Κ. Μελᾶ
49. Τὸ Βρέφος.....	Μ. Μελισσηνοῦ
50. Φρειδερίκος ὁ Μέγας.....	Χ. Ἀννίνου
51. Ἀποταμιεύσεις καὶ Ταμιεντήρια.....	Σ. Δοβέρδου
52. Ὁ Καπνός.....	Ρ. Δημητριάδου
53. Σουηδία.....	Δ. Βικέλα
54. Τὸ Ψάρευμα.....	Γεωρ. Δροσίνη
55. Ἱστορία τῆς Μετάξης.....	Γ. Κυριακοῦ
56. Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος.....	Π. Καρολίδου
57. Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας.....	Δημ. Μπαλάνου
58. Τὰ μεταλλεῖα.....	Ι. Π. Δοανίδου
59. Ἡθικὰ ἐκ τῶν τοῦ Πλουτάρχου.....	Γ. Μπουκουβάλα
60. Ἡμερολόγιον Ἐρημίτου.....	Ἀριστ. Κουρτίδου
61. Ἡ Μακροβιότης.....	Γ. Λαμπρινοπούλου
62. Συλλογαὶ Φυσικῆς Ἱστορίας.....	Γεωρ. Δροσίνη
63. Ἡ Ἰταλία.....	Χ. Ἀννίνου

64. Τὰ Θηρία.....	Κας Α. Ο.
65. Πειράματα Φυσικῆς.....	Β. Αιγινήτου
66. Ἀσωτοὶ Υἱοί.....	Ἰουλίας Καρόλου
67. Ἡ Ὅρασις.....	Ν. Μ. Καλαβροῦ
68. Ὁ Μικρὸς Κτηνοτρόφος.....	Ρ. Δημητριάδου
69. Ἡ Εὐτυχία.....	Α. Πολυμέρη
70. Γεωλογία.....	Γ. Βουγιούκα
71. Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανός.....	Π. Καρολίδου
72. Ἡ Γυμναστική.....	Ι. Χρυσάφη
73. Ὁ Πεσταλότις.....	Ι. Διαμαντοπούλου
74. Ἡ Γῆ.....	Π. Πρωτοπαπαδάκη
75. Οἱ Τυφλοί.....	Γεωρ. Δροσίνη
76. Οἱ Ἀγῶνες.....	Α. Κεραμοπούλου
77. Ἐορταστής.....	Γ. Παπαδοπούλου
78. Ἡ Φυματίωσις.....	Δρος Κνῶπφ
79. Ἡ τομὴ τοῦ Σουέζ.....	Γ. Μπουκουβάλα
80. Ὁ Αὐτοκράτωρ Διογένης ὁ Ρωμανός	Π. Καρολίδου
81. Ὁ Μικρὸς Κτηνίατρος.....	Ρ. Δημητριάδου
82. Τὸ Ἄλας.....	Κ. Σιασινοπούλου
83. Ὁ Κοραῆς.....	Χρ. Μ. Οἰκονόμου
84. Τὸ ἔργον τοῦ Παστέρ.....	Μ. Μελισσηνοῦ
85. Ἡ Ζωγραφικὴ.....	Δημητρ. Κακλαμάνου
86. Ὁ Κυνηγός.....	Γεωρ. Δροσίνη
87. Ἀμερικὴ καὶ Ἀμερικανοί.....	Ν. Γκορτσῆ
88. Ἡ Ἑλαία.....	Σπ. Χασιώτου
89. Ναυτικὴ Ὑγιεινή.....	Θ. Φλωρᾶ
90. Αἱ θρησκευταί.....	Δημ. Σ. Μπαλάνου
91-92. Ὁ Καποδίστριας (διπλοῦν).....	Α. Βελέλη
93. Τὸ Ἐμπόριον.....	Στ. Θεοχάρη
94. Ἐθνικοὶ Εὐεργεταί.....	Μ. Κοντογιάννη
95. Τὰ Λουτρά.....	Γ. Δαμπρινοπούλου
96. Τὰ Ἑλλήν. Γράμματα κατὰ τοὺς χρό- νους τοῦ Χριστ. Ἑλληνισμοῦ.....	Π. Καρολίδου
97. Ὁ Λαχανόκηπος.....	Σ. Χασιώτου
98. Χρονολογία τῆς Ἀρχαίας Ἱστορίας.....	Γ. Σωτηριάδου
99. Χρονολογία τῆς Μεσαιων. Ἱστορίας.....	Γ. Σωτηριάδου
100. Ἔργα Δ. Βικέλα (ἀποσπάσματα μετὰ βιογραφίας)	

ΣΗΜ. Τὰ ἀνατυπούμενα ἐκ τῶν ἀνωτέρω βιβλίων κατ' ἀπόφασιν τοῦ συμβουλίου θὰ πωλῶνται προσωρινῶς Δρ. μίαν (1), λόγφ τῆς ὑπερτιμῆσεως τοῦ τυπογραφικοῦ χάρτου καὶ τῶν λοιπῶν ὀλικῶν.